



This pdf is a file in the Digital South Caucasus Collection (DSCC), a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL) hosted by the [Institute for the Study of the Ancient World Library](#) at New York University.

- Creator: Gagoshidze, I. / გაგოშიძე, ი. / Гагошидзе, Ю.М.
- Title: თრიალეთის სამაროვნები III (ანტიკური ხანის სამაროვნები) კატალოგი / Могильники Триалети III (Могильники Античной Эпохи)
- Publication Date: 1982
- Publisher: Georgian National Academy Of Sciences, Georgian National Museum
- Place of Publication: Tbilisi
- Collection: Digital South Caucasus Collection
- Collection ID: dscc_11186a95f2

About

The Digital South Caucasus Collection (DSCC) is a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL), a project of the Library of the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) at New York University in cooperation with the Georgian National Museum and the Institute of Archaeology and Ethnography in the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. AWDL's mission is to identify, collect, curate, and provide access to a broad range of scholarly materials relevant to the study of the ancient world. The ISAW library is responsible for curating the collection, clearing the rights as needed, preserving the digital copies in NYU's Faculty Digital Archive, creating high-quality metadata in order to maximize discoverability, and making the works accessible to the general scholarly public.

Rights

The Georgian National Museum has granted permission to the Institute for the Study of the Ancient World of New York University to publish this material electronically in the Digital South Caucasus Collection (DSCC). We are making such material available on a noncommercial basis for research and educational purposes, in an effort to expand access to thinly-held and/or out-of-print material related to the study of the ancient world to the widest possible audience. If you wish to use copyrighted material from this site for purposes beyond those in accordance with fair use (Title 17 U.S.C. Section 107), you must obtain permission from The Georgian National Museum. We respect the intellectual property rights of others. If you believe that you own the copyright to the material made available on this site, please see our takedown policy: <http://dcaa.hosting.nyu.edu/dscc/takedown-notice>.

იულონ გაგოშიძე

თრიალეთის
სამეგრეთვენი



« მესხიერება »

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ МУЗЕЙ ГРУЗИИ

им. С. Н. ДЖАНАШИА

არქეოლოგიური კომისია

АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ



Ю. М. ГАГОШИДЗЕ

МОГИЛЬНИКИ ТРИАЛЕТИ
КАТАЛОГ
III
МОГИЛЬНИКИ АНТИЧНОЙ ЭПОХИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1982



VE
3983(3)

ი. ბ ა ბ ო უ ი ა ე

თრიალეთის სამაროვნები

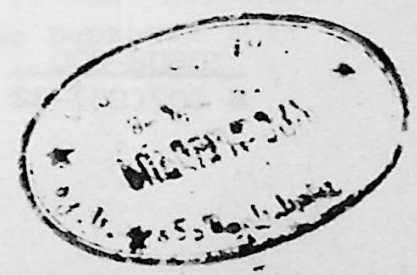
პატალოზი

III

ანტიკური ხანის სამაროვნები

20171

გამომცემლობა „მეტანიერება“
თბილისი
1982



902.6(C4I)
63.4(2Г)
902.6(47.922)
3 142

კატალოგი პირველი სრული პუბლიკაციაა 1936-1947 წლებში თრიალეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ბ.კუფტინის ხელმძღვანელობით გათხრილი ადრეანტიკური და ელინისტური ხანის ხუთი სამაროვნის მასალებისა (ნერონ ძეგლი, სანთა, კუში, თაშბაში, კარიაკი). აქვე ქვეყნდება მათი სავსელი მოკუმენტაცია. ყოველი სამაროვნის აღწერილობას წინ უძღვის გამოკვლევა, რომელშიც ახალ მონაცემთა გათვალისწინებით რამდენიმე დეტალი, მოგვიანებით აღმოჩენილია ძველების ადრე მიღებული თარიღები.

კატალოგი კარგ სამსახურს გაუწევს როგორც სპეციალისტ არქეოლოგებს, ისე საერთო საქარტველოს და კავკასიის არქეოლოგიით დაინტერესებულ ყველა პირს.

Каталог является первой полной публикацией материалов из пяти могильников (Нерон Дереси, Санта, Куши, Ташбаш, Каряк) раннеантичного и эллинистического периодов, раскопанных в 1936-1947 годах Триалетской археологической экспедицией под руководством Б.А.Купфина. Здесь же публикуется их полевая документация. Описанию каждого из могильников предпослано исследование, в котором уточнена, а иногда исправлена в свете новейших данных ранее принятая датировка памятника.

Каталог предназначен как для специалистов-археологов, так и для более широкого круга читателей, интересующихся археологией Грузии и Кавказа.

Г 10602-000 232-82
М 607(06)-82

С Издательство
"Мецниереба", 1982

წინასიტყვაობა

"თრიალეთის სამაროვნების" სერიის წინამძღვარე, მესამე ტომში ქვეყნდება თრიალეთის (წაღვის) არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1936-1947 წლებში ბ.კუჭუჭინის ხელმძღვანელობით წაღვის რაიონის სოფლების სანთის, კუძის, თაძაშისა და კარიაკის ნიქამოვებში გათხრილი ხუთი პატარა სამაროვნის ინვენტარი, რომელიც ადრეანტიკური (აქემენიდური) და ელინისტური ხანის მონიშნავს.

ქვემოთ აღწერილი ზოგიერთი არქეოლოგიური ძეგლი ფართოდაა ცნობილი ბ.კუჭუჭინის შრომებით¹, მაგრამ დიდი ნაწილი ამ მასალებსა აქამდე არ გამოქვეყნებულა.

თრიალეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სავსე სამუშაოთა დასრულების შემდეგ ოცდაათ წელზე მეტი გავიდა და ამ ხნის განმავლობაში ქართველმა არქეოლოგებმა გამოავლინეს ანტიკური ხანის უამრავი პირველხარისხოვანი ძეგლი, მაგრამ წაღვის რაიონში მოპოვებულ მასალას ჯერაც არ დაუკარგავს თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა და მისი სრული პუბლიკაცია უთუოდ დიდ სარგებლობას მოუტანს საისტორიო მეცნიერებას.

წერონ დერესის, კუძის, სანთის, თაძაშისა და კარიაკის სამაროვნების კატალოგები, რომლებიც ქვემოთ ქვეყნდება, მომზადებულია აკად.ს.ჯანაშიას სახელობის საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილებაში სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოთა გეგმით 1965 და 1974 წლებში (გრაფიკული გაბეჭდილი დაამზადა მუზეუმის მხატვარმა ოლეა კონიამციძემ). ყოველ კატალოგს წინ უძღვის სავსე როკუმენტიაციის რამდენადაც შესაძლებელია სრული აღწერილობა და, აგრეთვე, ძეგლის ქრონოლოგიის საკითხებისადმი მიძღვნილი მცირე მოცულობის გამოკვლევა. ეს საჭირო შეიქმნა იმის გამო, რომ ბ.კუჭუჭინის ბევრ ნახსენებ ნაშრომთა გამოქვეყნების შემდეგ დაგროვილი ახალი არქეოლოგიური მონაცემები საშუალებას იძლევა ჭრიტიკულად გადავხედოთ და დავაზუსტოთ ზოგიერთი ძეგლისათვის ადრე ნიშნული მონიშნები. ასე მაგალითად, წერონ დერესის სამაროვანი, რომელსაც ბ.კუჭუჭინი გვიანაქემენიდურ ან ადრეელინისტურ ხანას აკუთვნებდა,

1 Б.А.Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодизации памятников, Тб., 1941; მისივე. Археологические раскопки 1947 года в Цалкинском районе, Тб., 1948.

სინამდვილეში გვიანდელინისტური ხანის ძეგლი გამოდგა, თამბაშში გათხრილი სამაროვანი კი, რომელსაც პარულ ან რომაულ ხანას აკუთვნებდნენ, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მეოთხე საუკუნით დათარიღდა.² თრიალეთის ანტიკური ხანის ძეგლების ქრონოლოგიის ამგვარი დაზუსტება უშუალოდ საჭირო და ძროულ საქმედ მიგვაჩენია, რადგანაც ქრონოლოგიის საკითხი, როგორც ცნობილია, ყველა ისტორიული მუდმივებისა და მათ მორის არქეოლოგიის ერთერთი უძირითადესი საკითხია. არქეოლოგიური ძეგლების დანაჯერებელი და ზუსტი ქრონოლოგიის წინასწარი დადგენის გარეშე ისტორიკოს-არქეოლოგის არცერთ დასკვნასა და მოსაზრებას წარმატება არ უნერია. მხოლოდ მყარი ქრონოლოგიური საფუძველი იძლევა ისტორიული ჭეშმარიტების მიღწევის გარანტიას.

"კატალოგში" ყველა ზომა მიღებულია მოცემული. ყოველი ნიმუშის აღწერას მისდევს მისი საინვენტარო და საველე ნომერი. საველე ნომრის წინ დასმული ასო-ნიშანი "ბ" მიუთითებს, რომ მონაპოვარი ეკუთვნის თრიალეთის (ანუ წაღვის) არქეოლოგიურ ექსპედიციას, ხოლო მისი ინდექსი - 1,2,3,4 ან 47 - აღნიშნავს საველე მუშაობის წელს - 1936, 1937, 1938, 1939 ან 1947 წელს, მუშაობისა. გლიპტიკური ძეგლების აღწერისას მიითითებუღია, აგრეთვე, საქარტველს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების გლიპტიკის კაბინეტის საინვენტარო ნომერიც; კატალოგში აღწერილი ნივთების მიითითებოსას ვსარგებლობთ რომაული და არაბული რიცხვების კომბინაციით, სადაც რომაული რიცხვი აღნიშნავს ამა თუ იმ სამაროვნის სამარხის ნომერს, ხოლო არაბული რიცხვი - ნივთის საკატალოგო აღწერილობის ნომერს. ასევეა დანომრილი ნივთები გრაფიკურ ჭაბუღებზეც. იმ შემთხვევაში, როცა ნივთი არ უკავშირდება რომელიმე კონკრეტულ სამარხს, რომაული რიცხვის ნაცვლად დასმულია ნული.

2 ერთერთი ამ გამოკვლევათაგანი სტატიის სახით 1975 წელს გამოქვეყნდა "მატნეში" (№ 2), გვ.90-103: Ю.М.Гагошидзе. К датировке могильника Нерон Дереси /с.Санта Цалкского района Грузинской ССР/.

წინამდებარე კატალოგში იგი მცირეობენი ცვლილებებით ქვეყნდება.

ნერონ ქრესტის სამაროვნის მასალები

(ტაბულები I, II, III და IV)

ნერონ ქრესტის სამაროვანი გათხარა 1936-1937 წლებში ღრიალეთის (ნაღ-
ვის) არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ბ.კუჭტინის ხელმძღვანელობით.

სამაროვნის მასალები დატულია საქარტველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემი-
ის აკადემიკოს ს.ჯანაშიას სახელობის საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის არ-
ქეოლოგიის განყოფილების ღრიალეთის ფონდში. მისი საკოლექციო ნომერია 178-65.

საველე მოკუმენტიანია, რომელიც იქვე ინახება, შეიცავს: ა) 1936 წლის
საველე რუკას (წ¹ № 450-455, 459-477); ბ) 1937 წლის საველე რუკას
(წ² № 211, 212, 333-336, 402, 403); გ) 1936 წლის საველე რუკას (12, 13,
14, 16 და 25 სექტემბრის ჩანაწერები); დ) 1937 წლის საველე რუკას (24 და
27 აგვისტოს, 17 სექტემბრის და 17 ოქტომბრის ჩანაწერები); ე) გათხრილი ფარ-
თობის გენერალურ გეგმას განმარტებითი ბარათითურთ, რომელიც შედგენილია
1937 წელს პ.პ.გორდევის მიერ; ვ) № 8 სამარხის ანაბრის; ზ) განათხარი ფარ-
თობის ფაღდომით გეგმას სამარხთა ნუმერაციის აღნიშვნით, რომელიც შეადგინა
ბ.კუჭტინმა; თ) № 1, 3, 4, 6 და 7 სამარხთა სქემატურ ჩანახატებს; ი) განათხა-
რი ფართობის საერთო ხეობის ფოტოსურათს; კ) № 8 სამარხის საველე ფოტოს.

ნერონ ქრესტის სამაროვნის მასალები სუმარულად გამოაქვეყნა ბ.კუჭტინმა
წიგნში: "არქეოლოგიური გათხრები ღრიალეთში, I. ძეგლების პერიოდიზაციის
კმა", თბილისი, 1941 (გვ.30-34, ტაბულა III და IV).

ლურჯი მიწის მრავალწახნაგები (ჩვენი აღწერილობის III-18, III-19,
III-20, III-21)¹ არაერთგზისაა გამოქვეყნებული. იხ. მ. ი. მაქსიმოვა, საქარ-
ტველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ლურჯი მიწის მრავალწახნაგა საბუფრავები,
აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ისტორიის
ინსტიტუტის შრომები, X, თბილისი, 1941 (რუსულ ენაზე); მ. ნ. ლორთქიფანიძე, სა-
ქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის გეგმები, III, თბილისი, 1961 (№ 45, 46, 47);
მისივე, ძველი საქარტველოს გეოგრაფიული ძეგლების კორპუსი, I, თბილისი, 1969
(№ 75, 85, 89, 90).

¹ რომაული ციფრები აღნიშნავს სამარხის ნომერს, არაბული კი ნივთის რიგით
ნომერს ჩვენს აღწერილობაში. ასევეა დანომრილი ილუსტრაციებიც ტაბულებზე.

ბ.ნ. ლორთქიფანიძის ბედი მოხსენიებული "კორპუსშიკია" (იხ. № 54 და № 104) გამოქვეყნებული ბრინჯაოს ბეჭედი (111-10) და საკარაბეოიდი (111-12) ნერონ პერესიდან.

სამაროვანი ნიქარეოზს წაღვის რაიონის სოფელ სანთის დასავლეთით ან სამხრეთ-დასავლეთით, ნერონ პერესის ხევის მარცხენა (აღმოსავლეთ) ნაპირას. ანტიკური ხანის თრიალეთისათვის დამახასიათებელი სამარხები - ოთხ-ოთხი მსხვილი და რამდენიმე დამატებითი წვრილი ქვისაგან შედგენილი და უსწორო ფორმის ნასიური ქვის ფილებით დახურული მოკლე ქვაყუთები სულ ორმოცდაათიორე სანტიმეტრის სიღრმეზე იყო მიწის ზედაპირიდან. ორი ქვაყუთი ჯერ კიდევ გათხრების დაწყებამდე შეინახნოდა ხევისპირა ფლატეში, ხოლო ექსპერიციის მიერ გათხრილი რამდენიმე ქვაყუთი ნაწილობრივ ან მთლიანად მოქცეული იყო ოთხკუთხა გეგმის ციკლოპური ნაგებობის კედელქვეშ. აღნიშნული ნაგებობა უდავოდ სამაროვანზე უფრო გვიანია², მაგრამ მისი უფრო ზუსტად დათარიღება არ ხერხდება, რადგან მისი გათხრების დროს მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა დაკარგულია.

ნერონ პერესის სამაროვნის გათხრების მსვლელობა აღწერილია თრიალეთის არქეოლოგიური ექსპერიციის ხელმძღვანელის ბ.კუფტინის საველე რეიზში, უმუ-ალო გათხრებების - მ.მ. ივამჭენვოს და ს.ნ. ნაბიმაშვილის ბეპირი მოხსენებების მიხედვით. თვით ბ.კუფტინმა სამაროვანი პირადად მოიხილა მხოლოდ ორჯერ - 1936 წლის 25 სექტემბერს და 1937 წლის 17 ოქტომბერს, როცა მან ჩაიხატა კიდევ განათხარი ფართობის ტვარდომითი გეგმა. მოგვიანებით ამ გეგმაზე მანვე დაიჭანა სამარხთა ნუმერაცია და მათი გათხრის თარიღები. სამწუხაროდ, არც ერთი გათხრილი სამარხი, № 8 სამარხის გარდა, ფოტოფირზე არ აღუბეჭდიან: № 8 სამარხის ანაზომისა და ფოტოს გარდა ჩვენს ხელთაა მხოლოდ კიდევ ერთი საველე ფოტოგრაფია - სამაროვნის საერთო ხედი, გადაღებული 1937 წლის 17 ოქტომბერს. განათხარი ფართობის გენერალური გეგმა და №№ 1, 3, 4, 6 და 7 სამარხების სქემატური ნახაზები შეადგინა პ.კ. კორძემა 1937 წელს, გათხრების დასრულების შემდეგ და, როგორც ჩანს, ნაწილობრივ გათხრელთა სიფყვიური ჩვენებების საფუძველზე. აღბათ ანიშაა გამოჩვეული შეუსაბამობა

2 Б.А. Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодизации памятников, Тб., 1941, გვ. 30.

№ 3 სამარხის ნახაზსა და დიურის სათანადო ჩანაწერს შორის (ამის შესახებ იხ. ქვემოთ, № 3 სამარხის აღწერილობაში). შეიმჩნევა შეუსაბამობანი რ.პ.გორ-
ბეჯის შედგენილ გენერალურ გეგმასა და ბ.კუჭტინის ჩანახატს შორისაც. ამ
შემთხვევაში ჩვენ უპირატესობა მივცით რ.პ.გორბეჯის გეგმის მონაცემებს,
რადგანაც, ჯერ ერთი, სამარხთა ურთიერთგანლაგება ამ გეგმებზე უფრო შეესა-
ბამება განათხარი ფართობის საველე ფოტოს და, მეორეც, ჩვენ ვგულისხმობთ,
რომ რ.პ.გორბეჯი გეგმას არ შეადგენდა ექსპერიციის ხელმძღვანელის პაუკი-
თხაძე, მისი მოწაწილეობისა და მის მიერ შედგენილი ღვარამიძის ჩანახატის
გათვალისწინების გარეშე.

ნერონ დერესის სამაროვნის გათხრებით მოპოვებული არქეოლოგიური მასა-
ლა დატარდა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური განყოფილების
ფონდში 178-65 საინვენტარო ნომრით. ამავდროულად ინვენტარიზებულია რამდენ-
იმეტი ნივთი, რომელიც არ ეკუთვნის ამ სამაროვანს, თუმცა კი მოპოვებულია
სოფ.სანთაში. ესაა ინვენტარიზირებული სამაროვისა (ქვაფუთებისა), რომლებიც გა-
თხარა 1939 წელს სოფელ სანთაში ნ.ასლანოვის სახელთან (№№ 178-65:40-47)
და, აგრეთვე, სანთაშივე შემთხვევით მოპოვებული თიხის სამი ჭურჭელი
(№№ 178-65:48,49), რომლებიც ბ.კუჭტინს გადასცა სანთის მცხოვრებმა ი.მურა-
ბოვმა.³ სწორედ ი.მურაბოვმა მიასწავლა ექსპერიციას ნერონ დერესის სამარხე-
ბიც.

სამარხთა აღწერილობას კატალოგში ვიძლევი ბ.კუჭტინის ჩანაწერების მი-
ხედვით და ვეცადეთ, რაც შეიძლება ზუსტად, მოგვეჩვენა სიფცვა-სიფცვიოდაც კი გად-
მოგვეგანა საველე დიურის ფაქტები.

ღრუხი მიწის მრავალწახნაგების აღწერილობისას ჩვენ ვისარგებდეთ
მ.ი.მაქსიმოვას და მ.ნ.ლორთქიფანიძის განსაზღვრებებითა და აღწერილობით;⁴

3 ერთერთი ამ ჭურჭელთაგანი, კერძოდ ნიქარ ანგობირობული პირმოყრილი ჯამი,
ბ.კუჭტინმა გამოაქვეყნა ისე, თითქოს იგი სამაროვანზე ყოფილიყო ნაპოვნი
(იხ. Б.А.Куфтин. Триаleti, ტაბ. IV-6), თუმცა, როგორც საველე დიურში,
ისე საველე რატარშიც გარკვევითაა აღნიშნული, რომ ნივთი საკუთრივ სოფელ
სანთაშია ნაპოვნი.

4 М.И.Максимова. Стекланные многогранные печати, найденные на территории
Грузии. აკად.ნ.მარის სახელობის ენიციკლი-ს მთაბზე, X, თბ., 1941; მ.ლორ-
თქიფანიძე, ძველი საქართველოს გეოგრაფიული ძეგლების კორპუსი, I, თბ.,
1969.

მწვერვლის ალქერისას კი გამოვიყენეთ ე.მ.ალექსეევას მიერ დამუშავებული სქემა⁵.

დაბრის მარინოპოლის

ბაღის რაიონის სოფელ სანთის სამხრეთ-დასავლეთით, ნახევარი კილომეტრის მანძილზე, ნერონ ქერესის ხევისპირას ნიქმარე ძველი სამაროვანი 1936-1937 წლებში შეისწავლა ღრიტის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ბ.კუჭტინის ხელმძღვანელობით. გათხარა სულ რვა ქვაყუთი, რომლებშიც არც თუ ისე მდიდარი ინვენტარი აღმოჩნდა - კერამიკა, ბრინჯაოს სამაჯურები და ბეჭედი, ღერ-ჯი მინისაგან დამზადებული მრავალწახნაგები, ნაირნაირი მძივები და სხვა, რომლებიც ამჟამად ს.ჯანაშიას სახელობის საქარხველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილებაშია დაცული (საინვენტარო № 178-65).

ინვენტარის ნიქმარეობის მიუხედავად, ნერონ ქერესის სამაროვანი ერთგვარად ევალნურ ძეგლად იქცა. სამაროვნის დასაღების გამოქვეყნების დემ-რეგ თითქმის სამი ათეული წლის განმავლობაში სწორედ ნერონ ქერესის მოწაღე-თა საფუძველზე განისაზღვრებოდა ხოლმე საქარხველოს და მისი მემკვიდრე რეგი-ონების სხვა ანალოგიურ ძეგლთა თარიღები. იმდენად დიდი იყო ბ.კუჭტინის შეც-ნოერულ დაბუღებათა ურყვევი ჭეშმარიტების რწმენა, რომ მისი შემოთავაზებული და მ.ი.მაქსიმოვას ავტორიტეტით შემავრებული დათარიღება ნერონ ქერესის სა-მაროვნისა გვიანაქემენიერული ან პერეკინისტური ხანით დაღმდე შეურყვეველი დაჩა⁶, შემცარა მის სისწორეში ეჭვის შეგანის საფუძველი უკვე 1956 წელს გაჩნდა, როდესაც მ.ჯაფარიძემ გამოაქვეყნა 1951 წელს არკნეთში გათხრილი ვა-სანდუაროს სამაროვნის დასაღები და სავსებოთ სწორად დათარიღა ისინი (თან-მხლები მოწვეების საშუალებით) ძვ.წ. II-ახ.წ. I საუკუნეებში⁷.

-
- 5 Е.М.Алексеева. Классификация античных бус. Статистико-комбинаторные методы в археологии, М., 1970.
- 6 Б.А.Куфтин. Триалети, გვ. 30-34; М.И.Максимова. Стекланные многогран-ные печати, ბვ. 78-90.
- 7 მ.ჯაფარიძე, არქეოლოგიური გათხრები სოფელ არკნეთში, თბილისის სახელმწი-ფო უნივერსიტეტის შრომები, 63, 1956.

ბ.კუჭიჭინის წიგნის ის თავი, რომელიც წერონ ღერესის სამარხეული მასალა განხილული, დასაბუთებულია შემდეგნაირად: "ელინისტური ან გვიანაქემენიდური ეპოქის სინქრონული სამაროვანი"⁸, ამდენად სამაროვნის ძარღვად ბ.კუჭიჭინი გვთავაზობს საკმაოდ დიდ ქრონოლოგიურ მონაკვეთს, რომელიც მოიცავს პერიოდს ძვ.წ. V ს-ის დასასრულიდან I ს-ის დასაწყისამდე. ცხადია, რომ ამგვარი დათარიღება საშუალებას იძლევა მივაკუთვნოთ წერონ ღერესის სამაროვანი ამ ვრცელი პერიოდის ნეპოლიტურ მონაკვეთს, მათ შორის პერიოდის დასასრულსაც, ე.ი. ძვ.წ. I ს-ის დასაწყისს, მაგრამ არქეოლოგთა უმეტესობა სამაროვანს ძვ.წ. V-IV საუკუნეების ან უკიდურეს შემთხვევაში IV ან III საუკუნეთა ნიჭის ძეგლად ითვნიდა.⁹

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ამგვარი ინტერპრეტაციის საფუძველს იძლევა ფაქტი ბ.კუჭიჭინი, რომელიც ბევრთა მოზანილი დასაბუთების ერთგვარი ბუნებრივობის მიუხედავად, თავისი წიგნის ტექსტში არაერთგვარადაა აღწერილი პარალელს წერონ ღერესის მასალებსა და ძვ.წ. V და IV საუკუნეთა ძეგლებს შორის (ე.წ. ბერძნულ-სპარსული გემები, ამუპარიის განძი, სუზის, ემერის, პაბლაგომის სამარხები და სხვ.).¹⁰ იგივე შეიძლება ითქვას ბ.კუჭიჭინის სავსეც დიურებზეც, სადაც წერონ ღერესის მასალათა ფიქსაციასთან დაკავშირებით სისტემატურად იხსენიება აქემენიდური ხანა.

ბ.კუჭიჭინის ბევრთა ნახსენები წიგნის ("თრიალეთი") მიზანდასახულობა საშუალებას არ აძლევს ავტორს დეტალურად გვიჩვენოს მის მიერ მოპოვებული მთელი არქეოლოგიური მასალა. შედარებით დაწვრილებით მას წერონ ღერესის სამარხეული ინვენტარის მხოლოდ ორი ჯგუფი აქვს განხილული. ესაა ბრინჯაოს ჭურჭ-მეგრჯილი სამაჯურები და ე.წ. ღურჯი ბინის მრავალწახნაგა საბეჭდოები - ღურჯი ბინის ატნახნაგა მძივები, რომელთა ქვედა, ღარით წახნაგზე გამოხატულებებია გამოყვანილი.

8 Б.А.Куфтин. Триалети, გვ.30.

9 იხ.მაგ., დ.ხახუჭიანიძე, უფლისციხე, I, თბ., 1964, გვ.76,80; დ.ჭილაშვილი, ნაქალაქარი ურბნისი, თბ., 1964, გვ.34-46 და სხვ. ერთ დროს ჩვენც ვეცადეთ მოგვეძებნა დამატებითი საბუთები წერონ ღერესის სამაროვნის ძვ.წ. V-IV სს-ით დათარიღების შესაძლებლად. იხ.ი.გაგომიძე, აგრეთვე გიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, თბ., 1964, გვ.76.

10 Б.А.Куфтин. Триалети, გვ.30-34.

მ.ი.მაქსიმოვამ სპეციალურად შეისწავლა ნერონ პერესში აღმოჩენილი ლურჯი მიწის მრავალწახნაგები, რომლებიც მან განსაზღვრა ძვ.წ. V-IV საუკუნეთა მცირეაზიური ქვის მრავალწახნაგა საბეჭდავების მიწის აგეოლოგი (იბერიულ) მექანიკურ სხეულებად და დაათარიღა ეს სხეულები ძვ.წ. V-IV სს-ით!¹¹ საქარ-თველს ფერიფორიაზე მოპოვებული ორმოციოდე ასეთივე მრავალწახნაგა შეისწავ-ლა და განაქვეყნა მ.ლორთქიფანიძემ, რომელმაც მათ გვიანაქვემნიერული ხანის მცირეაზიური საბეჭდავების იბერიული პირები უწოდა!¹² მ.ლორთქიფანიძეც, ისე-ვე როგორც მ.მაქსიმოვა, ნერონ პერესის სამაროვნის ლურჯი მიწის მრავალწახ-ნაგებს ძვ.წ. V-IV სს-ით ათარიღებს!¹³

მაგრამ ამ ბოლო წლებში გახშირდა ლურჯი მიწის მრავალწახნაგთა პოვნის ფაქტები ძვ.წ. V-IV და III საუკუნეებზე კი უდავოდ უფრო გვიანი ხანის არქე-ოლოგიურ კომპლექსებში. ასე მაგალითად, მიწის ხუთი მრავალწახნაგა ნაპოვნია არცნეთის ქვევრსამარხში, რომელსაც მისი გამთხრელი ძვ.წ. II-I სს-ით ათარი-ღებს!¹⁴ ერთი მრავალწახნაგა იყო ბამბების ნეკროპოლის (უფლისციხის მახლობ-ლად) იმავე პერიოდით დათარიღებულ № 3 სამარხში!¹⁵ და ბოლოს, მიწის ორი მრავალწახნაგა აღმოჩნდა ურბნისში ძვ.წ. I საუკუნის № 194 სამარხში და ახ.წ. I ს-ის № 208 ორმოსამარხში!¹⁶

რომაული ხანის სხვა კომპლექსებშიდანაცაა ცნობილი ლურჯი მიწის მრავალ-წახნაგები. მაგალითად, 1940 წელს სამთავროს სამაროვნის სამხრეთ უბანზე გათხრილ № 211 კრამიფყუთში აღმოჩნდა ერთი ცალი ლურჯი მიწის მრავალწახნა-გა!¹⁷ ეს კრამიფყუთი არ შეიცვლება იფოს ახალი წელთაღრიცხვის I საუკუნეზე

11 М. И. Максимова, *დასახ. ნაშრ.*; მისივე, *Геммы из некрополя Мухета-Самтавро.* საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე; XVI-B, თბ., 1950, გვ. 233.

12 მ.ლორთქიფანიძე, გვიანაქვემნიერული ხანის მცირეაზიური საბეჭდავების იბე-რიული პირები, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, 15, თბ., 1963.

13 მ.ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გეოპოლიტიკური ძეგლების კორპუსი, I, თბ., 1969, №№ 75, 1, 85, 89, 90.

14 თ.ჯაფარიძე, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 200-205.

15 პ.ხახუჭაიშვილი, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 78.

16 ქ.ჯავახიშვილი, ნაქალაქარ ურბნისის გეოპოლიტიკური ძეგლები, თბ., 1972, გვ. 80. მიწის ჭურჭელი № 208 სამარხიდან ასევე ახ.წ. I-II სს-ით დათარიღე-ბა. იხ. მ.საგინაშვილი, ურბნისის სამაროვნის მიწის ჭურჭელი, თბ., 1970, გვ. 119.

17 მ.ლორთქიფანიძე, კორპუსი, № 100.

უფრო ძველი, რაზეც საუბარი ქვემოთ გვექნება¹⁸ (სხვათა შორის, იმავე სამარ-
ხში ყოფილა, როგორც ჩანს, მეორე მრავალწახნაგაც, რომლისგანაც მხოლოდ ნაგე-
ხები შემორჩა). მრავალწახნაგა აღმოჩენილია ახალი ნეოლითის ხანის II ს-ის
კრეუთის სამაროვანზე¹⁹ და ბოლოს, სამთავროს სამხრეთ უბანზე 1939 წელს
გახსრილი № 110 ქვევრსამარხი, რომელიც აგრეთვე შეიცავდა ერთ მრავალწახნა-
გას, ფრაგმ. III (ძვ.წ. 70-57 წწ.) ვერცხლის მოწვითი თარიღდება არა უარეს
ძვ.წ. I საუკუნის შუახანებში. სამთავროს № 82 ქვევრსამარხიც, რომელმაც
აგრეთვე მოგვცა ღურჯი მიწის მრავალწახნაგა, არ შეიძლება იყოს არა თუ ძვ.წ.
III ს-სა, როგორც მას ჩვეულებრივ ათარიღებენ, არამედ ძვ.წ. II ს-ის სიღრმე-
შიც კი გაჭირვებოდა მისი შეფანა. როგორც ჩანს, ეს ქვევრსამარხიც ძვ.წ.
I საუკუნისა უნდა იყოს²⁰.

ამრიგად, ძვ.წ. V-IV საუკუნეთა საქართველოს არქეოლოგიურ კომპლექსებში
ღურჯი მიწის მრავალწახნაგათა აღმოჩენის არცერთი სარწმუნო შემთხვევა არ
გაგვაჩინა, მაშინ როცა სწორედ ძვ.წ. V-IV საუკუნეებშია მიჩნეული იმ ერთადერთ
პერიოდს, როცა ივარაუდება ამ საბჭოთაეთსა საქართველოში შემოსვლა-გავრცელე-
ბა. ყველა იმ კონკრეტულ შემთხვევაში კი, როცა ღურჯი მიწის მრავალწახნა-
გის შემცველი კომპლექსისათვის ეს თარიღია (ძვ.წ. V-IV სს.) მიითვლება,
გამოწვევითი განხილვისას ირკვევა, რომ ანგარიშით თარიღის ერთადერთი დასაყ-
რდენი ფაქტორი მრავალწახნაგას არსებობაა, ანდა კომპლექსი თარიღდება ისევ
და ისევ ნერონ ბერესის სამარხულ მასალასთან მსგავსების გამო. მაშასადამე,

18 სამთავროს კრამილსამარხის თარიღისათვის იხ. Г.А. Ломтатидзе. Археоло-
гические раскопки в Мцхета, Тб., 1955, გვ. 65.

19 გ. ლომთათიძე, კრეუთის II საუკუნის სამაროვანი, თბ., 1957, გვ. 57.

20 სამთავროს № 82 ქვევრსამარხი თუიჩა კი შეიცავდა არქაული ფორმის ბრინ-
ჯაოს გვერდობაყრილ ცილინდრულ ზარაკებს, მაგრამ მთელი დანარჩენი ინვენ-
ტარი ამკარად გვიანდელია. კერძოდ, ამ სამარხის ანალოგიური თიხის ჭურ-
ჭელი აღმოჩნდა № 50 ქვევრსამარხში, სადაც მის გარდა ბრინჯაოს ბოლოვ-
ბამსხვილებული და რაქანაგებული სამაჯურებიც იყო. ეს უკანასკნელი კი
ძვ.წ. I ს-ის პირველი მოწვებითაა დათარიღებული. იხ. ვ. თორთრაძე, მასა-
ლები ძვ.წ. III-I სს. ქართლის სამეფოს ისტორიისათვის (აღმოსავლეთ საქარ-
თელოს ქვევრსამარხები), მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლო-
გიისათვის, III, თბ., 1963, გვ. 148.

ბოლოში, თრეისი № 2 სამარხში მიწის მრავალწახნაგა აღმოჩნდა ავ-
გუსტეს ორ მოწვებასთან ერთად. იხ. ვ. ნიკოლაიშვილი, ანტიკური ხანის ძეგლე-
ბი ბოქნის ხეობიდან, საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები, I, თბ., 1978,
გვ. 95, ფაშ. 53 (რ. აბრამიშვილის რედაქციით გამოქვეყნებული ნიშნის - თბი-
ლისი. არქეოლოგიური ძეგლები, I, თბ., 1978 - მე-12 გვერდზე თრეისის ალ-
ნიშნული სამარხი, აღბათ, ფრაგიციული ღვალაზრისის გავლენით, გვიანდელი-
ნისტური ხანითაა დათარიღებული, თუიჩა იგი ახ.წ. II საუკუნეზე უარესი

კომპლექსის ამგვარი დათარიღება ჭაქოთურად დაუსაბუთებელი რჩება²¹!

ლურჯი მიწის მრავალწახნაგები საქართველოს ჭარბებს გარეშად მხოლოდ
გვიანდელი კომპლექსებში გვხვდება. ასე მაგალითად, ისინი აღმოჩენილია გარნის-
ში, ახ.წ. I საუკუნის სამარხში²² და ბინგეჩაურის ქვევრსამარხებში, რომელ-
თაც ჩვეულებრივ ძვ.წ. II-I - ახ.წ. I-II საუკუნეებში დათარიღებენ ხოლმე²³ და

არ უნდა იყოს).

ძვ.წ. I - ახ.წ. I სს-ით დათარიღებენ კავთისხევში, საფარაულო სერზე
გაბრიელ № 7 ქვევრსამარხს, რომელიც ლურჯი მიწის მრავალწახნაგაც აღ-
მოჩნდა. იხ. გ. ჯინჯიხაშვილი, ძვ.წ. I და ახ.წ. I სს. ქვევრსამარხები სა-
ფარაულო სერის სამაროვნებიდან. კავთისხევის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ.,
1980, გვ. 42, 46, ტაბ. XLIV.

21 სწორედ ასეა დათარიღებული ღამბების სამაროვნის № 5 ორმოსამარხი, რომ-
ელიცაა პ. ხახუჭაიშვილი ძვ.წ. V-IV საუკუნეებს აკუთვნებს (იხ. მისი,
დასახ. ნაშრ., გვ. 79-80). სინამდვილეში ეს სამარხი, რომელიც აგრეთვე
შეიცავდა ლურჯი მიწის მრავალწახნაგას, შეუძლებელია იყოს ელინისტური
ხანის მიწურულზე უარესი. ამის სასარგებლოდ მეფუძვლეებს ღამბებისა და
არკნეთის სამაროვნების კერამიკური მასალისა და მძივების სრული ირე-
ფურობა (შეპრ. თ. ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრ.).

ღამბების № 5 ორმოსამარხის ოქროს ვარძლიც ამჟამად ელინისტური
იერისაა (შეპრ. ი. გაგოშიძე, ელინისტური ხანის ძეგლები სამაღლოდან. საქ.
სახ. ნუგეშის მოამბე, XXVII - B, თბ., 1967, გვ. 64). ანალოგიური ირე-
ფურობაა გომარეთის № 12 სამარხის შემთხვევაშიც, რომელიც აგრეთვე
შეიცავს მრავალწახნაგას და რომელსაც ც. პავლიანიძე დათარიღებს "ძვ.წ.
IV-III სს-ით; უფრო კი ძვ.წ. III ს-ის ბოლოში!" თუმცაღა ღვიფრებდა აღ-
ნიშნავს, რომ "გომარეთის № 12 ქვაფუთის ინვენტარის ერთი ნაწილი აჭა-
რებს გვიანელინისტური ხანისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს" (ესაა:
ოქროს და ვერცხლის სარჩულადი მიწის მძივები, ნახევარსფერული ჭარაკი
და სხვ.); მისეული დათარიღის დასაბუთებლად ც. პავლიანიძე მიუთითებს,
რომ გომარეთის № 12 სამარხის ინვენტარი მსგავსებას იჩენს ნერონ
ერის სამაროვნისა (რომელსაც იგი ძვ.წ. III-I სს. აკუთვნებს) და აბელიის
№ 14 სამარხის მასალებთან. მაგრამ ყველაფერი ეს მხოლოდ და მხოლოდ იმას
ამტკიცებს, რომ გომარეთის № 12 სამარხი არ არის ძვ.წ. I საუკუნეზე ად-
რეული. იხ. Ц. О. Давлианидзе. Культура Квемо Картли /Триалети/ во
второй половине I тысячелетия до н.э. Автореферат кандидатской
диссертации, Тб., 1977, გვ. 18-19.

22 Б. Н. Аракелян. Гарни, I, Ереван, 1951, გვ. 51. ცუტსცემი აქ დაშვებულია
უჭუსტობა: ლურჯი მიწის მრავალწახნაგას შესახებ წერია, თითქმის იგი და-
ვარისაგან იყოს დამზადებული.

23 С. М. Казиев. Альбом кувшинных погребений Мингечаура, Баку, 1960,
ტაბულა XLIV; Т. И. Голубкина. Культура кувшинных погребений в Азер-
байджане. Материалы по истории Азербайджана, Баку, 1961.

ი. ბაბაევის ცვა, "დააძველოს" მინგეჩაურის მრავალწახნაგები, ამოა²⁴ ვერც
ჟ. ხაჩატრიანმა შეძლო რაიმე ახალი, მ. მაქსიმოვას არგუმენტებმა გან-
სხვავებული საბუთის მოგონა იმის სასარგებლოდ, რომ ღურჯი მინის მრავალწახ-
ნაგები ძვ. წ. V-IV სს. თარიღდება²⁵

ყველაფერი გემოთქმული გვარწმუნებს, რომ თანმხლები არქეოლოგიური მა-
სალით ღურჯი მინის მრავალწახნაგები ვერ დათარიღდება ძვ. წ. V-IV სს-ით.
როგორც ჩანს, სწორედ ამ გარემოებამ მიიყვანა მ. ლორთქიფანიძე იმ დასკვნამ-
დე, რომ ღურჯი მინის მრავალწახნაგათა წარმოება საქართველოში დიდად
გრძელდება - ძვ. წ. V ს-დან ძვ. წ. III-II საუკუნეებამდე²⁶ მაგრამ ამ ებუ-

24 И. А. Бабаев. О трех стеклянных многогранных печатях, найденных в Мингечауре. Археологические исследования в Азербайджане, Баку, 1965, стр. 133. ჟ. აღიკვეს ნიაჩნია, რომ მინგეჩაურის ქვევრსადარბები სამთავროს ქვევრსადარბთა თანარმოვლია და მათთან ერთად ძვ. წ. I ს-ით თარიღდება. იხ. К. Алиев. Кавказская Албания, Баку, 1974, стр. 163.

25 ჟ. ხაჩატრიანმა სპეციალური სტატია მიუძღვნა სომხეთის ტერიტორიაზე აღ-
მოჩენილ მრავალწახნაგებს. იხ. ჟ. ხაჩატრიანი, სომხეთში აღმოჩენილი მრ-
ვალწახნაგა საბეჭდავები. ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ჟურნალი, № 2(28),
ერევანი, 1965 (სომხურ ენაზე). ღურჯი მინის მრავალწახნაგები რომ მარ-
ტლაც შედარებით მოგვიანო ხანის ძეგლებია, სხვათა შორის, დასტურდება
იმითაც, რომ ისინი ნაპოვნია არგამაფში - ქალაქში, რომელიც, როგორც
ცნობილია, დაარსდა ძვ. წ. II საუკუნეში. ჟ. ხაჩატრიანი თავის სტატიაში
ამტკიცებს, თითქმის სომხეთში ნაპოვნი ყოფილიყოს ღურჯი მინის მრავალ-
წახნაგა სხმულების ქვის დერბები - დაფარვისაგან დამბარებული ორი
მრავალწახნაგა საბეჭდავი. მაგრამ როგორც ეს უცოლოდარ დადგინა
ქ. ჯავახიშვილი, ჟ. ხაჩატრიანის ნაშრომში განხილული ორივე ეს "ქვის
საბეჭდავი" სინამდვილეში მინისაგან ჩამოსხმული ჩვეულებრივი მრავალ-
წახნაგებია (ერთი ღურჯი მინისაა, მეორე კი მწვანესი). იხ. ქ. ჯავახიშვი-
ლი. ღურჯი მინის მრავალწახნაგები. ხელნაწერი. თბ., 1980 (ინახება
ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბიბლიოთეკაში).
შეად. ჟ. ხაჩატრიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 275, 276. მინის მრავალწახნაგებს
ვერ "დააძველებს" ის ფაქტიც, რომ ორჯერ მათთან ერთად აღეუსანდრე ნაკე-
როვნის მონეტაა ნაპოვნი, რადგანაც მონეტები აღეუსანდრე ნაკე-
როვნის, როგორც ცნობილია, იჭრებოდა ორ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლო-
ბაში მისი გარდაცვალების შემდეგ, ხოლო ბრუნვაში აღეუსანდრეს მონეტები
შემორჩა თითქმის ახ. წ. II საუკუნეებამდე. (იხ. ქ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ.;
А. И. Зограф. Статеры Александра Македонского. Труды ОАГЭ, I, Л.,
1945, стр. 86; Д. Г. Капанадзе. Монетные находки Мцхетской экспедиции.
ВДИ, 1955, № 13, стр. 172; Д. Г. Капанадзе. О древнейших золотых моне-
тах Грузии. ВДИ, 1949, № 3, стр. 169; დ. ჯანაშია. ქართული ნუმიზმატი-
კა, თბ., 1949, გვ. 33, 35).

26 მ. ლორთქიფანიძე, გვიანაქამენიური ხანის..., გვ. 136, 137, 152. ავტორი აქ
წერს, რომ მინის მრავალწახნაგა საბეჭდავები ყოფილი შემოჩნენ ახ. წ.

ლები მ. ლორთქიფანიძემ თავისი უარყოფითი მ. მაქსიმოვას ყველაზე არსებითი არგუმენტი, რომელიც კი ღრუბლი მინის მრავალწახნაგების აგრეთვე დათარიღების სასარგებლოდ იყენებდა. კერძოდ, ჩვენ ვვლინებით მ. მაქსიმოვას მიტოვებას იმის შესახებ, თითქოსდა ქვის მრავალწახნაგა საბეჭდავები მხოლოდ და მხოლოდ მცირე აბიმი იყო გავრცელებული და თანაც ძვ.წ. V-IV სს-ში, და მხოლოდ იქიდან და ამ დროს შეიძლება გავრცელებულიყო საბეჭდავთა ეს ტიპი ძველ საქართველოში.²⁷

ცხადია, თუ კი დავუშვებთ, რომ მინის მრავალწახნაგები საქართველოში მზადდება ძვ.წ. I ს-შიც, მაშინ საერთოდ ამის კარგავს მრავალწახნაგათა დავაშირება და შეიძლება დროის ორასწლიანი მონაცვლეით დამოწმებული მცირეაბიმი ქვის მრავალწახნაგა საბეჭდავებთან. მეორეს მხრივ, იმდროინდელი ვხედავთ დავაშირებას მრავალწახნაგა საბეჭდავთა თავისი ფორმის ხანგრძლივი არსებობა. და მართლაც, ამ ფორმის სიყვარისა და ხანგრძლივი არსებობის უფასო დადასტურებაა ურბნისის სამაროვანზე აღმოჩენილი მინისაგან დამზადებული ახ.წ. I-II სს-ის ანაბნაგა საბეჭდავის პოვნა. საბეჭდავზე იწვესტირის სცენაა გამოხატული და იგი უდავოდ გვიანდელი ხანის პრეჟიუციუა, როგორც ეს დადასტურდა ქ. ჯავახიშვილი. ყოველ შემთხვევაში, ამ საბეჭდავის დავაშირება ძვ.წ. V-IV სს-ის მცირეაბიმი გლიზოვასთან სავსებით გამორიცხულია.²⁸

ჩვენ შეიძლება შეგვეკამათონ, რომ იმდროინდელი ღრუბლი მინის მრავალწახნაგებში მცირეაბიმი საბეჭდავებს გამოსახლებათა სფირი და სიუხვედრით უკავშირდებიან. მაგრამ, ჯერ ერთი, აქამდე არავის მიუგნია ქვის ისეთი მრავალწახნაგისაგან, რომელიც შეიძლება ჩავთვალოდ რომელიმე ჩვენი მინის მრავალწახნაგის უშუალო დენად, და, მეორეც, ღრუბლი მინის მრავალწახნაგათა უკლებლივ ყველა გამოხატულება იმდენად ბუნებრივია, იმდენად მოკლებულია სრულფასოვანი სფირისფორი ანალიზისაგან საჭირო დეტალებს (ამ უკანასკნელ გარე-

I საუკუნეებზე, მაგრამ წარმოების დროის მიხედვით გამოვყოფს მათში ორ ჯგუფს: აგრეთვე (ძვ.წ. V-IV სს.) და გვიანდელს (ძვ.წ. III-II სს.).

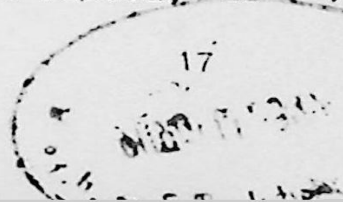
27 М. И. Максимова. Стекланные многогранные..., стр. 77, 89.

28 ქ. ჯავახიშვილი, პირველი მრავალწახნაგა საბეჭდავი ურბნისიდან, მაცნე, 1975, № 4; მისივე, ნაქალაქარ ურბნისის გლიზოვური ძეგლები, № 441.

მოგზას არაერთგვარად აღნიშნავენ როგორც მ. მაქსიმოვს, ისე მ. ლორთქიფანიძეს, რომ მსჯელობა მიწის მრავალწახნაგებისა და მცირეაბიურ ქვის საბეჭდავთა გამოსახელებების სფილისტურ ერთიანობაზე მეტისმეტად ძნელი, თითქმის შეუძლებელია²⁹ ისეთი პედალონი, როგორიცაა გაჭენებული ცხოველების წინგაწეული შეფუჭებული ჭეხები ან ცხენების განასკული კუბები, გვხვდება არა მარტო აქემენიდური ხანის ხელოვნებაში, არამედ გაყიდებით უფრო გვიანაც, თვით მუსასაუკუნეებამდე. საერთოდაც, მიწის მრავალწახნაგებზე წარმოგვნილ უკლებრივ ყველა სიუჟეტს არსებობის ასეთივე რიგი ხანგრძლივობა ახასიათებს. კიდევ მეტი, ლურჯი მიწის მრავალწახნაგათა გამოსახელებების სწორედ სფილისტური ანალიზი გვჩვენებს, რომ ისინი წარმოგვნიენ მცირე ხელოვნების ერთიანობის მეტისმეტად მჭიდროდ პაკავშირებულ მკვრულ ჯგუფს, რომლის ცალკეული ნიმუშების წარმოების გაჭიმვა რამდენიმე საუკუნის მანძილზე, როგორც ამას ვარაუდობს მ. ლორთქიფანიძე, ძნელი წარმოსადგენია. ვფიქრობთ, რომ ეს მრავალწახნაგები მათივე თანმიმდევრულ არქეოლოგიური კომპლექსების თანარმოვლია და ისინი უნდა ჩაითვალოს ძვ.წ. I საუკუნის, შესაძლებელია ახალი წელთაღრიცხვის I ს-ის ძეგლებადაც კი.³⁰ თვით მ. მაქსიმოვაც აღნიშნავდა, რომ საქართველოში

29 ს. ბარნაველს ნიაჩნია, რომ ქვის ის საბეჭდავები, რომელთა პირებიცაა ჩვენი მრავალწახნაგები, აქვე, საქართველოში მბარებოდა ელინისტურ ხანაში. ამ დასკვნამდე ს. ბარნაველი მივიდა საქართველოში აღმოჩენილი ჯერ-ჯერობით ერთადერთი ქვის (აქაგის) მრავალწახნაგა საბეჭდავთა შესწავლის შედეგად. ირმის გამოსახელებიანი აქაგის საბეჭდავი ნაპოვნია ს. პრეტენში სამთავროს ქვევრსადარხთა ინვენტარის ანალოგიურ კომპლექსთან ერთად და მისი დათარიღება ძვ.წ. I ს-ით ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. იხ. ს. ბარნაველი. ორი გემისსახვის (გემები გოქილიან და პრეტენიან). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტომი VI, № 7, 1945, გვ. 579. ქ. ჯავახიშვილი ჟ. ბორძიანის ნაშრომზე დაყრდნობით მიუთითებს, რომ აქემენიანთა იმპერიის განაპირა რაიონებში თავისებური სფილის ქვის მრავალწახნაგა საბეჭდავების დამზადების ტრადიცია დღემდე აქემენიანთა დინასტიის დამხმარის შემდეგაც და სწორედ ეს მოგვიანო ხანის საბეჭდავები უნდა ყოფილიყო იბერიული მრავალწახნაგა სხმულების პერენები (იხ. ქ. ჯავახიშვილი, ლურჯი მიწის მრავალწახნაგები; J. Boardman. Greek Gems and Finger Rings, London, 1970).

30 ჩვენის აზრით, ასევე ძველია თავის დროზე გ. ლომთაძის, რომელიც, მართალია, იცნობდა მ. მაქსიმოვას და მ. ლორთქიფანიძის სათანადო ნაშრომებს, მაგრამ მაინც თავი შეიკავა კრევეტის მრავალწახნაგის კონკრეტული ეროვნოლოგიური განსაზღვრისაგან. ზემოთაა ერთდერ მას მიეცა საშუალება გამოეთქვა თავისი დამოკიდებულება აღნიშნული საკითხისადმი, როდესაც დაწერა, რომ ბ. არაქელიანი, მისი აზრით, უსაფუძვლოდ აძველებს გარნისის გვიანანტიკური ხანის სამარხში აღმოჩენილი მრავალწახნაგას თარიღს (იხ. გ. ლომთაძე, კრევეტი, გვ. 58, 182 და მისივე, Археологические раскопки в Мцхета, გვ. 60)



გახსრების დროს ხშირად აუღიზიანებდა და მოვიწყობდა, რომლებიც ისე-
თივე ღრუხი მიწისაგანაა დამზადებული, როგორც მრავალწახნაგა საბეჭდავები-
სათვის იხმარებოდა, და ამ გარემოებას იგი იყენებდა მრავალწახნაგათა ად-
გილობრივი, ქართული წარმოების თავისი თვისების დამადასტურებელ ერთერთ არ-
გუმენტად.³¹ მაგრამ ღრუხი მიწის ბემოთ აღნიშნული მძივები და მოვიწყობდა
სწორედ გვიანდელინისტური ხანის საქარტველს არქეოლოგიური ძეგლებისთვისაა
დამახასიათებელი. ამავად ხანისაა სამთავროს ქვევრსამარხებიც.³²

ჩვენ აქ არა გვაქვს საშუალება დეტალურად და ყოველმხრივ განვიხილოთ
ღრუხი მიწის მრავალწახნაგათა საკითხი - ეს სპეციალურ კვლევას მოითხოვს,
მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ ბემონათქვამიც სავსებით საკმარისია იმისათვის, რომ
ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფილი იქნას არქეოლოგიური კომპლექსების ძვ.წ.
V-IV სს-ით დათარიღების არაქვეყნად მარტოებრივად ამ კომპლექსებში ღრუხი მი-
წის მრავალწახნაგათა არსებობის საფუძველზე. ცხადია, არ შეიძლება ამ მრავ-
ალწახნაგების მოძველებით დავათარიღოთ ძვ.წ. V-IV სს-ით არც ნერონ დერესის
სამარხი.³³

ქართველ ეკვლევართაგან პირველი იყო ქ.ჯავახიშვილი, რომელმაც სავსებით
არაორაზროვნად დაათარიღა ერთერთი ურბნული მიწის მრავალწახნაგა ძვ.წ.
I საუკუნით, ხოლო მეორე - ახ.წ. I ს-ით (იხ. ქ.ჯავახიშვილი, ურბნისის
გლიზტიკური ძეგლების კატალოგი, გვ.80).

31 М. И. Максимова. *დასახ. ნაშრ.*, გვ.91.

32 გ. ლომთაძე, არქეოლოგიური გათხრები ნეხეთში, გვ.59.

33 ჩვენის ღრმა რწმენით, ღრუხი მიწის მრავალწახნაგები საერთოდ არ არის რე-
ბელირად რეალურად არსებული ქვის საბეჭდავების პირები და მათი ჩამოსას-
ხმელო ფაღიბები შეიძლება დამზადებულიყო უშუალოდ სხვა რომელიმე უფრო
დამწიკი მასალისაგან, მაგალითად, თიხისაგან. გარდა ამისა, გლიზტიკის
ეს ძეგლები, როგორც ჩანს, არ გამოიყენებოდა საბეჭდავებად იმ უბნად
მიღების გამო, რომ ერთი და იგივე ფაღიბში, როგორც ცნობილია, მზადდება
და მიწის მრავალწახნაგების მთელი სერიები (იხ. М. И. Максимова. *Теммы из*
некрополя Мпхета-Самтавро, გვ.239; გ. ლომთაძე, გვიანდელმედიური
ხანის..., გვ.134,142; მისივე, *კორპუსი*, გვ.50), რაც უპარგავდა მათ პი-
რადი საბეჭდავის უპირველეს და აუცილებელ თვისებას - მის ერთადერთობას,
განუდევრებლობას. მიწის მრავალწახნაგათა საბეჭდავებად გამოყენების სა-
წინააღმდეგოდ ის გარემოებაც მეტყველებს, რომ მიწის მრავალწახნაგებს
ხშირად აუღიზიანებდა რამდენიმე ეგზემპლარს ერთად და, ამასთან, ყოველთვის მძი-
ვებთან ერთად. ნასტაკისის ერთერთ სამარხში კი (ა. ბოხობაძის გათხრები)
ღრუხი მიწის მრავალწახნაგები საფურეებს ამკობდა. ამდენად სავარაუდოა,
რომ ეს ნივთები სამკაულად ან სამკაულ-თილისნად (ამუღეფა) გამოიყენე-
ბოდა.

გემოთ უკვე აღინიშნა, რომ ნერონ ბერესის სამარხეული ინვენტარის შემადგენელი ნივთების მეორე ჯგუფი, რომელიც შედარებით დაწვრილებით განიხილა ბ.კუჭუჭინძმა, სამაჯურებია. სამარხებში აღმოჩენილი ყველა სამაჯური ერთი ტიპისაა. ყველა მათგანი დამზადებულია ბრინჯაოს მავთულისაგან, პირგახსნილია და მუა წელში აქვთ დამახასიათებელი შეზღუდვა, რის გამოც მათ ზურგ-შეზღუდვი ან ზურგშეგრევი სამაჯურებს უწოდებენ. ნერონ ბერესის ცალკეული სამაჯურები ერთმანეთისაგან განსხვავდება მხოლოდ გახსნილი ბოლოების დამუშავების ხასიათით. ზოგი მათგანის დაღარული, განსხვავებული და შეზღუდვი-ბოლოები რომელიმე ცხოველის სტრიკებულ თავებს წარმოადგენს (I ვარიანტი: III-4; III-5; III-6); სხვები ბოლოვდება ბურთულვანი შემსხვილებით (II ვარიანტი: I-5; VII-8); ზოგის ბოლოები კი ოდნავ შეზღუდვი-ბოლო და სარაა (III ვარიანტი: I-3; I-4; III-7; VIII-1).

ზურგშეგრევი სამაჯურის ტიპი განუყოფლად დატონობს ელინისტური ხანის მთელ საქართველოში. გენეტიკურად ეს ტიპი, როგორც ჩანს, უკავშირდება აქემენიდურ ირანში ძვ.წ. VI-IV სს-ში გავრცელებულ სამაჯურებს³⁴, რომლებიც საქართველოში წარმოგვნილია ოქროს რამდენიმე შესანიშნავი ნიმუშით, ვანის ძვ.წ. V-IV სს-ის სამარხიდან³⁵. ელინისტურ ხანაში ამგვარი სამაჯურები ღია მთლიანად გაქრა თავის პირვანდელ სამშობლოში, მაშინ როცა საქართველოში მათი წარმოება გრძელდებოდა ნელაღრიცხვად მიხნამდე (და უფრო გვიანაც კი), როგორც ეს დასაბუთა ბ.კუჭუჭინძმა³⁶.

ელინისტური ხანის საქართველოს ზურგშეგრევი სამაჯურთა ვარიანტული ტიპები მეტად მრავალრიცხოვანია და ისინი ჯერ კიდევ ელინ თავის მკვლევარს. ჯერჯერობით შეიძლება ჩათვალოს, რომ შედარებით მჭკიცე დათარიღებულია ამ სამაჯურთა მხოლოდ ერთი ვარიანტი - ესაა დაწახნაგებულ და შემსხვილებულ-ებანი სამაჯურები, რომლებიც რამდენჯერმე აღმოჩნდა ძვ.წ. I საუკუნის პარტურ მონეტებთან ერთად³⁷. მაგრამ ასეთი სამაჯური ნერონ ბერესში არ აღმოჩენილა.

34 ი.გაგოშიძე, არქანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, თბ., 1964, გვ.227.

35 ვანი I. 1947-1969 წწ. არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1972, ტაბ.49.

36 Б.А.Куфтин. Триалети, გვ.33; Б.А.Куфтин. Материалы к археологии Колхиды, II, Тб., 1950, გვ.38. საქართველოში ზურგშეგრევი სამაჯურების გვიანდელი-ელინისტური ხანის სამარხებში აღმოჩენის ფაქტებიც კი გვაქვს.

37 ვ.თორრაძე, დასახ.ნაშრ., გვ.148-149; ო.ჯაფარიძე, დასახ.ნაშრ., გვ.190.

ნერონ ეგრესის სამარხებში, როგორც ბევრი ალბონიშნა, ღურგშეგრევილი სამაჯურების სამი ვარიანტი აღმოჩნდა. ერთერთი ამ ვარიანტთაგანი (ნერონ ეგრესის I ვარიანტი) ანალოგიურია სამთავროს ქვევრსამარხების სამაჯურთა I ვარიანტისა (ვ.თოლორაძას კლასიფიკაციის მიხედვით).³⁸ ნერონ ეგრესის პანარჩენი ორი ვარიანტი კი სამთავროს ქვევრსამარხებში საერთოდ არ გვხვდება. ესაა ბოლოებამრგვალელები (ნერონ ეგრესის III ვარიანტი) და ბოლოებმრთულვანი (ნერონ ეგრესის II ვარიანტი) სამაჯურები.

ერთ შემთხვევაში I ვარიანტის სამაჯური სამთავროში³⁹ აღმოჩნდა ფრასტ III (ძვ.წ. 70-57 წწ.) მონეტასთან ერთად.⁴⁰ ესაა სწორედ ის ბემოთ ნახსენებნი № 110 ქვევრსამარხი, რომელიც ლურჯი მიწის მრავალწახნაგაყ იყო. ერთხელაც ამგვარი სამაჯურები აღმოჩნდებოდა და შემსხვილებული ბოლოებიან სამაჯურებთან (ვ.თოლორაძასეული კლასიფიკაციის II ვარიანტი) ერთად ერთ კომპლექსში აღმოჩნდა.⁴¹ ამრიგად, ნერონ ეგრესის I ვარიანტის სამაჯურებიც ძვ.წ. I საუკუნით უნდა დათარიღდეს.

ნერონ ეგრესის სამაჯურების ორი პანარჩენი ვარიანტის შესახებ ესოდენ გარკვეული და ცალსახოვანი მსჯელობა ძნელია ღურგშეგრევილი სამაჯურების შესწავლილობის თანამედროვე დონეზე. შესაძლებელია, რომ თავმრთულვანი სამაჯურები (ნერონ ეგრესის II ვარიანტი) ფიპოლოგიურად რამდენადმე უფრო ძველიც კი იყოს ბემოთ განხილულ ორ ვარიანტთან შედარებით, რადგანაც სწორედ მათი მსგავსი სამაჯურებია წარმოდგენილი ძვ.წ. III საუკუნით დათარიღებულ ყაბბეგის სამაროვანსა და პაბლაგომშიც.⁴² მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ფიპი გვიანობამდე განაგრძობს არსებობას და ერთხანს თანაარსებობს კიდევ ნერონ ეგრესის I ვარიანტის სამაჯურებთან. ყოველ შემთხვევაში უაჭველი ფაქტია, რომ ნერონ ეგრესის № 3 სამარხში ერთდროულად ორივე ვარიანტის სამაჯური აღმოჩნდა.⁴³

38 ვ.თოლორაძა, პასახ.ნაშრ., გვ.148.

39 სამაჯური ინახება საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების სამთავროს ფონდში, საინვენტარო № 12-52:10481.

40 თ.აბრამიშვილი, საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის პარტული მონეტების კატალოგი, თბ., 1974, გვ.100, № 22.

41 სამთავროს სამხრეთი უბნის № 50 ქვევრსამარხი (საინვენტარო № 12-54:8984, 8985 და 8986). ვ.თოლორაძას, როგორც ჩანს, შემთხვევით გამოჩნდა ეს ფაქტი, რადგანაც იგი წერს, თითქოს სამთავროში I და II ვარიანტის სამაჯურების თანხვედრის შემთხვევები არა გვაქვს. იხ. ვ.თოლორაძა, პასახ.ნაშრ., გვ.149.

42 Б.А.Куртин.Триалети, გვ.38-39.

43 სხვაპასხვა ვარიანტის, მაგრამ არსებითად ერთი ფიპის სამკაულთა, ამ შემთხვევაში სამაჯურთა, თანაარსებობა, ჩვენის აზრით, სავსებით შესაძლებელია. ის გარემოება, რომ ერთ კომპლექსში სხვაპასხვა ვარიანტის სამაჯურთა

ამგვარად, ნერონ პერესის სამარხის დათარიღება ძვ.წ. V-IV საუკუნე-
ებში არც ბურგმეიერის სამაჯურების საფუძველზე შეიძლება. სამაჯურების
უფრო ძვ.წ. I საუკუნისაკენ უნდა მივსულიყავით.

ნერონ პერესის სამარხის კომპლექსის შემადგენლობიდან კიდევ ორი
ნივთი - ბრინჯაოს ბეჭედი და სკარაბეოი (სამარხი № 3) - გამოაქვეყნა
მ. ლორთქიფანიძემ "ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსში". განი-
ხილავს რა სკარაბეოის, მ. ლორთქიფანიძე ხაზს უსვამს მის თავისებურებებს,
რითაც იგი მნიშვნელოვნად განსხვავდება მცირე აზიის ანალოგიური ფორმის სა-
ბეჭდავებისაგან, და ღიარ სტრუქტურას მისი დათარიღების საკითხს.⁴⁴ მაგრამ და-
ახლოებით იმავე ფორმის და ისეთვე სქემატურ გამოსახლებიდან ორ სხვა სკა-
რაბეოიდან აბეღიდან და სამთავროდან მ. ლორთქიფანიძე ძვ.წ. V-IV სს-ით დათა-
რილებს.⁴⁵ მათთან ერთად "კორპუსში" განხილულია სამთავროში ნაპოვნი მეორე
სკარაბეოი, რომელიც, ნერონ პერესის სკარაბეოის მსგავსად, გარკვეული
დათარიღების გარეშეა დასტურებული, თუმცა მის ანალოგიებად მ. ლორთქიფანიძე ნი-
მუშავს გეომეტრიული პერიოდის მოგონებებს.⁴⁶

აბეღის სკარაბეოის დათარიღება იწვევს ჩვენ აქ დაწვრილებით ვერ
განვიხილავთ, მაგრამ თუ მისი საერთო იერის მიხედვით ვიმსჯელებთ, სამარხის
დათარიღება ახ.წ. I საუკუნეც კი არაა გამორიცხული.⁴⁷ სხვა რომ არა იყოს რა,
ისიც საკმარისია, რომ სკარაბეოი გომრისაგანაა გამოდგომი, გომრის ნაწარ-
მი კი ქართლში ღარდო ვრცელდება სწორედ ახ.წ. I საუკუნიდან.⁴⁸

რაც შეეხება სამთავროს სამარხებს (№ 177 და № 211 კრამიფუტები), რომ-
ლებშიც ზემოთ ნახსენებ სკარაბეოებზე აღმოჩნდა, ისინი ყოველ ვაჟს გარეშე
დათარიღებიან არა უადრეს ახ.წ. I საუკუნის შუა წლებით.

საყურადღებოა, რომ მცხეთაში კრამიფით ნაგებ სამარხებში დაკ-
რძალვის წესი შემოღებულ იქნა ძვ.წ. I საუკუნის მიწურულიდან და მცხეთური კრა-
მიფსამარხების უდიდესი ნაწილი ახ.წ. I-II საუკუნეებს განეკუთვნება.⁴⁹ ასეც

თანხვედრის ფაქტები შეიძლება იმედიანა, ადვილად იხსენება იმით, რომ ყო-
ველი ინდივიდი, ჩვეულებრივ, ატარებს სამკაულთა ერთ ხელს, ანტიკური ხანის
საქართველოს რიგითი სამარხები კი, როგორც წესი, ინდივიდუალური სამარხებია.

44 მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, გვ. 119, № 104.

45 იქვე, № 105 და № 107.

46 იქვე, № 106.

47 აბეღის იმავე № 14 სამარხში ღრუხი მიწის მრავალწახნაგად აღმოჩნდა (იხ.
მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, № 94).

48 Г. А. Ломтатидзе. Археологические раскопки в Мцхета, გვ. 64.

49 იქვე, გვ. 62 და 65.

რომ არ იცოდა, საკმარისია იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ № 177 კრამიფყუთში მ.ლორთქიფანიძის მიერ გამოცემული № 107 სკარაბეოიდეთან ერთად გოჭარბის ორი ვერცხლის მრავალა ადგილია, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს კომპლექსის ბე-
მოთ მოგანილი დათარიღების სისწორეს.⁵⁰ № 211 კრამიფყუთში, მართალია, მონე-
ტი არ აღმოჩენილა, მაგრამ მისი ინვენტარის შემადგენლობაში ზურაბ მარ-
გო ქარვის ნაწარმის არსებობა⁵¹ გამოჩინავს სამარხის ელინისტური ხანით
დათარიღების შესაძლებლობას, რადგანაც ქარვა კავკასიაში (და საერთოდ, მთელ
რომაულ სამყაროში) მასობრივად ვრცელდება მხოლოდ ახ.წ. I საუკუნიდან.⁵² მთე-
ლი სამარხეული კომპლექსიც, სამარხის ასაგებად გამოყენებული კრამიფყუთის
ჩატვლით, ამჟამად არ არის ახ.წ. I საუკუნეზე უფრო ძველი.

ამრიგად, სრული უფლება გვაქვს ჩავთვალოთ, რომ არ უნდა იცოდა სწორი ბე-
მოთ აღნიშნული სკარაბეოიდეების (მათ შორის ნერონ პერესტისა) ძვ.წ. V-IV სა-
უკუნეებისადმი მიკუთვნება. მეტად ძნელი წარმოსადგენია, რომ ეს ერთგვაროვა-
ნი და საკმაოდ პრიმიტიული ნივთები ძველი ნელტაფრიცების V-IV საუკუნეთა
ნახევარი იცოდა და სამარხში 3-4 საუკუნის შემდეგ მოხვედრილიყვნენ, მით უმე-
ტი, რომ ანატოლიური ფორმის მძივები და საბეჭდავები სრულიად ჩვეულებრივია
ნელტაფრიცათა მიჯნის სხვა არქეოლოგიურ კომპლექსებში.⁵³

დაახლოებით იგივე შეიძლება ითქვას ნერონ პერესტის სამარხის ბრინჯა-
ოს ბეჭდის შესახებაც, რომელსაც მ.ლორთქიფანიძე ასევე ძვ.წ. V-IV სს-ით ათა-
რილებს. მაშინ როცა დამბების № 1 სამარხში აღმოჩენილ სავსებით ასეთივე ბე-

50 თ.აბრამიშვილი, დასახ.ნაშრ., გვ.105, № 97. იმავე № 177 კრამიფყუთის
ინვენტარის შემადგენლობაში, სხვათა შორის, შედის გიმრის ბრწყელი მძივ-
საკირი (საინვენტარო № 12-54:11838), დაახლოებით იმავე ფორმისა და ზო-
მისა, როგორიცაა ბემოთ ნახსენები გიმრის სკარაბეოიდი აბელიოპან.

51 საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის საინვენტარო № 12-54:11869 და 11876.

52 გ.ლომთაძიძე, დასახ.ნაშრ., გვ.65. შეარაგ: Е.М.Алексеева. Классифика-
ция бус некрополя у деревни Ново-Отрадное, МИА, № 155, М., გვ.168.
ელინისტური ხანაში მეფე ქარვის შემოგანა ხმელთაშუაზღვისპირეთში: გაღე-
ბის შემოსვლათა შემდეგად გადარკვევა ძველთაძველი "ქარვის გზა" ბაღთის
ზღვიდან ადრიატიკისაკენ და ქარვა ანტიკურ სამყაროში იშვიათობას წარმო-
ადგენდა ნერონის გამეფებამდე, როცა "ქარვის გზა" კვლავ ამოქმედდა. იხ.
В.Тарн. Эллинистическая цивилизация, М., 1949, გვ.233.

53 დავასახებებთ მაგალითისათვის მინგრაურის ქვევრსამარხებს. იხ.
С.М.Казиев, დასახ.ნაშრ., ტომ.XLIV.

ჭერს იგი მიიჩნევს ძვ.წ. III ს-ში გავრცელებულ ფორმად.⁵⁴

ნერონ ქერესის სამაროვნის ბრინჯაოს ნივთებიდან განსახილველი პაგვრჩა მხოლოდ რკინისღეროიანი ბრინჯაოს ნახევარსფერო № 3 სამარხიდან. მარტალია, მ.კუთვინი თავის საველე ღრუში წერს, თითქოს ამ სამარხში ბრინჯაოს სფერო იყოს აღმოჩენილი, მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს უბრალოდ რკინისგანი ბრინჯაოს ნახევარსფერული ზარაცია, ზუსტად ისეთი, როგორიც აღმოჩნდა არკნეთის № 2 მრ-მოსამარხში, რომელიც კარგად თარიღდება ძვ.წ. 77-37 წლებს ხუთი პარტული მო-ნეგით.⁵⁵ ნახევარსფერული ზარაცები არაა დამახასიათებელი საქართველოს ძვ.წ. V-IV სს-ის ძველენისათვის. მათთვის უფრო ჩვეულებრივია ცილინდრული გვერდ-ჩაჭრილი ზარაცები.⁵⁶

ნერონ ქერესის სამარხეულ კერამიკას ფორმებისა და თხის რაგვარობის მი-ხედვით მ.კუთვინი უფროსი რაგვარად, "რომელიც თანხვედრა ერთი და იგივე სამარ-ხში არ დადასტურდება: ა) მავარ გამომწვარი და გაპრიალებული, მიკრივი კეცის მიქნე ვიწროვლიანი ქოცები ძირისაკენ შევიწროვებული კვერცხისებური მოცვა-ნილობის ტანით, მცირე ზომის პირმოფრთხი (და ქუსლიანი, ი.გ.) ჯამები და ნა-ხევარსფერული პირგადაშლილი თასები - ფილები და ბ) ნილადგამომწვარი მი-ნილადური უფროსი და უფროსი ქოცები და მრგვლები რაგვარად".⁵⁷

54 მ.ლორთქიფანიძე, კორპუსი, № 54 და № 71. სხვათა შორის, მამბების სამა-როვნის № 1 მრმოსამარხს პ.ხახუტაიშვილი ძვ.წ. V-IV ს. აკუთვნებს და რა-განაც ეს სამარხი სტრატოგრაფიულ შრიტში ვარაუდური იყო შენობის თხა-ტყვინილი იატაკით, ამ ფაქტზე ამაყრებს მამბების არქეოლოგიური ძეგლის მთელ სტრატოგრაფიულ სქემას (იხ. პ.ხახუტაიშვილი, უფლისციხე, I, გვ. 77), მაშინ როცა ამავე № 1 სამარხიდან მომდინარე საბეჭდავ ბეჭდებს მ.ლორთქი-ფანიძე ძვ.წ. III ს-ით ათარიღებს, რაც, ცხადია, გამოირიცხავს უფრო ადრე-ული ხანით მდინარე სამარხის დათარიღების შესაძლებლობასაც. ამასთან უნ-და აღინიშნოს, რომ მ.ლორთქიფანიძის მიერ შემოთავაზებული თარიღი ვაყი-ლებით უფრო ახლაა შედარებითად სანდო, თუნდაც მარტო იმის გამო, რომ საკი-რიანი საყურე ამავე სამარხიდან (იხ. პ.ხახუტაიშვილი, უფლისციხე, I, ტაბ. XL, 4) არაფრით არ შეიძლება იყოს ელინისტურ ხანაზე უფრო ძველი (შეად. ი.ვაგოშვიდი, ელინისტური ხანის მასალები სამაროვან, გვ. 60).

55 მ.ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 190. სამარხში აღმოჩნდა სინათრუკის (ძვ.წ. 77-70 წწ.) ორი, ფრაგ III (ძვ.წ. 70-57 წწ.) ერთი და ორო I (ძვ.წ. 57-37 წწ.) ორი რაქმა. იხ. მ. აბრამიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 99-101, № 17, 25, 39.

56 ი.ვაგოშვიდი, ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, გვ. 50.

57 Б.А.Куфтин. Триаleti, გვ. 31.

ნერონ პერესის ღიაფრად გამოიწვევარი თიხის ჭურჭელი (ბ.კუჭიონისეული "ბ" ჯგუფი) საერთოდ სამთავროს ქვევრსამარხებში კერამიკის ანალოგიურია,⁵⁸ მაგრამ არსებობს არც უფრო მოგვიანო ხანის კრამიფსამარხების კერამიკისა-გან განსხვავდება, მაშინ როცა ძვ.წ.V-IV და IV-III საუკუნეთა ღიაფრის თიხის ჭურჭელი, რომელიც საფლაველთაოდაა ცნობილი თრიალეთის ადრეანტიკური ხანის სამაროვნიდან (მაგალითად, ბეშთაშენის ციკლოპურ ციხესთან გათხრილი სამაროვნიდან⁵⁹) და სამადლოს ნაქალაქარიდან,⁶⁰ მნიშვნელოვნად განსხვავდება ნერონ პერესის კერამიკისაგან. მაშასადამე, არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ნერონ პერესის ღია ფრის კერამიკა რომ ძვ.წ.I ს-ზე უფრო ადრეული ხანიდან და-ვათარიოთ. რაც შეეხება ნერონ პერესის შავპირიკა კერამიკას, იგი ისე მკვეთ-რად განსხვავდება კაცის ხასიათიდან და ფორმებიდან იმავე სამაროვნის ღია ფრად გამოიწვევარი თიხის ჭურჭლისაგან, რომ ძალაუფლებურად იბადება კითხვა - სხვადასხვა დროისა ხომ არ არიან ისინი?

ამგვარ დასკვნას თითქმისა მხარს უჭამს ისიც, რომ ერთი და იგივე სა-მარხში შავპირიკა და წითელკაციანი ჭურჭლების ერთად აღმოჩენის შემთხვევები, მართლაც, მეტსიმეტად იშვიათია. ჩვენთვის ერთადერთი ასეთი ფაქტია ცნობილი: არკნეთის № 6 ორმოსამარხში ერთად აღმოჩნდა შავპირიკა ქოცოც და წითელკაცი-ანი თასიც. მაგრამ სამარხში ორი მიცვალებული იყო დაკრძალული, ერთმეორეზე, ამასთან ქვედა მიცვალებულის თავი წითელკაციან თასზე იდგ.⁶¹ ამგვარად, თუნ-დაც რომ დავუშვათ, რომ აქ სხვადასხვა დროის ორ სამარხთან გვაქვს საქმე, მა-შინაც კი წითელკაციანი ჯამი შავპირიკა ქოცოცზე უფრო ძველი შეიძლება იყოს და არავითარ შემთხვევაში - უფრო ახალგაზრდა.

ბეშთაშენიდან გამოდრინარე ცხადია, რომ თიხის ჭურჭლის ასაკზე მსჯელ-ბა დაუშვებელია მხოლოდ კაცის ფრის მიხედვით. სამთავროს ქვევრსამარხები, როგორც ცნობილია, საერთოდ არ იცნობენ შავპირიკა კერამიკას, მაგრამ ეს შეიძ-ლება სამაროვნის ლკალური თავისებურებაა კი იყოს: შავად გამოიწვევარი ჭურჭ-ლი იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ხოლმე ახალი წელთაღრიცხვის პირველი სა-უკუნეების კომპლექსებშიც კი,⁶² ხოლო ურბნისის, უფლისციხისა და სამადლოს ელი-

58 ვ.თორრაძე, დასახ.ნაშრ., ტომ.V-3,4.

59 Б.А.Куфтин. დასახ.ნაშრ., ტომ.XV; მ.ბენაძე, ც.დავლიანძე, თრიალეთის სამაროვნები. კატალოგი I, თბ., 1968, ტომ.XI-XVI.

60 Ю.М.Гагошидзе. Самадло, Тб., 1979, გვ.76-95.

61 მ.ჯაფარიძე, დასახ.ნაშრ., გვ.204.

62 მაგალითად, სოფ.კუშქში 1939 წელს თრიალეთის ექსპედიციამ გათხარა სამარ-ხი, რომელშიც ახ.წ.I-III სს-ის სანელსაყბებელთან (მ.საგინაშვილის განსა-ზღვრა) ერთად შავპირიკა კერამიკაც აღმოჩნდა (საველე ნომრები №267 და 269).

ნისტური ხანის კულტურულ ღონისძიებებში მათი როლი უმეტესად საკმაოდ დიდია.⁶³ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ურბნისისა და უფლისციხის კულტურული ღონისძიებები მონაწილეობით სარკისებრი გაპროექტებული პირიანის მაცვეთიანი და მცვეთიანი პროექტირება-ბუღალტრული.⁶⁴ საესტეტიკო ანალიზური კერამიკის შეიქმნა 1971 წელს ჩვენს მიერ ჩატარების ციხის გორაკზე გამოვლენილი მეორე ელინისტური ღონისძიება, რომელიც ღონისძიება ძვ.წ. IV-III სს-ის, ე.ი. სამარქოს ძირითადი კულტურული ღონისძიების ნაგებობების ნაგებობებში: სამარქოს საეროპ არ მოუცია ამ ციხის პროექტირება, რომლის ყველაზე უფრო სავარაუდო მართლაც ძვ.წ. II ს.⁶⁵

ნერონ პერესის სამარქოს მაცვეთიანი თხილს ჟურნალი და მათი ანალიზური ნაშრომი არკნეტიკა, ურბნისიდან და ბამბეტიდან - კვერცხისებრიგანისანი ქოცობი, ღრმა ნახევარსფერული ღონისძიები და ქუსლიანი პირმოცირილი ჯამები - ელინისტური ხანის ქართული მაცვეთიანი კერამიკის უცვლანესი, "სპეციალიზირებული" ჯგუფია. ამ ჯგუფის შედარებით გვიანდელმა მეცვეთელებს მათი გაპროექტების უფრო ნაკლები ხარისხი და ღონისძიება მომცვეთიან ურბნისის, უფლისციხისა და ციხის გორის ბევრ ნახევარზე ჟურნალიდან შედარებით. ამბავი მეცვეთელებს მათი თანხლები არქეოლოგიური მასალა.

არკნეტიკის № 1 ქვერსამარხში კვერცხისებრიგანისანი ქოცობა და მაცვეთიანი ცალკეობა როქს გარდა აღმოჩენა საკმაოდ საყურადღებო მასალა, რომელიც ძალიან უახლოვდება ნერონ პერესის სამარხებზე ინვეტირებს. ესაა სკარაბეოი, ღრუნი მინის ხუთი მრავალწახნაგა, მინის უამრავი და სარქოზის რამდენიმე მძივი და ა.შ. ქვერსამარხის მძივები არაფრით არ განსხვავდება არკნეტიკისავე ორმოსამარხების მძივებისაგან, ხოლო ქვერსამარხის ერთერთი სამარხური სავსებით ისევე, როგორც № 2 ორმოსამარხის ნევილი სამარხურია. № 2 ორმოსამარხის კი, როგორც ვიცით, პართული მოწვეტი ძვ.წ. I ს-ით ათარილებს.⁶⁶ როგორც ჩანს, არკნეტიკის ქვერსამარხის მართლაც დიდად არ უნდა განსხვავდებოდეს ორმოსამარხთა მართლმასაგან, მით უმეტეს, რომ ერთერთ ორმოსამარხში (№ 6) მაცვეთიანი ქოცობა აღმოჩენა.

აღნიშნული მასალა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების მრეალეთის ღონისძიებში ინახება.

63 რ.ჭილაშვილი, ნაქალაქარი ურბნისი, თბ., 1964, გვ. 34; რ.ხახუშიაშვილი, უფლისციხე, II, ტაბ. XXXIX, XL და სხვა; ი.გაგოშიძე, ქსნის არქეოლოგიური ექსპერიციის 1970-71 წლების მუშაობის მოკლე ანგარიში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპერიციები, III, თბ., 1974, გვ. 81, 86, 87; Ю.М.Гагошидзе. Самадло, გვ. 78.

64 რ.ჭილაშვილი. იქვე; რ.ხახუშიაშვილი, რასახ. ნაშრ., გვ. 78, 79, ტაბ. XXXV.

65 Ю.М.Гагошидзе. Самадло, გვ. 86.

66 მ.ჯაფარიძე, რასახ. ნაშრ., გვ. 198-204.

ბამბეების სამაროვნის № 5 ორმო სამარხის შარილზე გემოთ უკვე საკმაოდ ვისაუბრეთ. ვიძუტ ერეხელ აღვნიშნავთ მხოლოდ ბამბეების № 5 ორმო სამარხის ინვენტარის ზოგადი აბსოლუტური იდენტიფიკაცია არკნეოლოგია და ნერონ პერესის სამარხებზე მასალებთან. ბამბეების № 5 ორმო სამარხში მავპრობა ქოცოც არის ნაპოვნია.⁶⁷

ნერონ პერესის მავპრობა ქოცოცის ანალოგიური კვანძების ბურთიანი ძირწვეტიანი ქოცოცის რელიეფური სარტყლით მუცელზე და ნახევარსფერული ფილა ურბნისის სამაროვანზე ნაპოვნია (ურბნისის სამარხი № 1).⁶⁸ იმავე სამარხში იყო მინი მხოლოდური მინის მძივები, გუბაპ ისეთი, როგორც ნერონ პერესის № 3 და № 8 სამარხებში მძივები.

ურბნისის სამაროვნის სამარხებზე კომპლექსთა დიდი უმეტესობა ახ.წ. I–III საუკუნეებში განუკუთვნიდა,⁶⁹ მაგრამ იქვე გადმოვიდა რამდენიმე უფრო ძველი სამარხი, რომლებიც ქოცოცის რელიეფური უმეტესად ნინ უსწრებენ რომაულ ხანას. სამარხი, პ.ქოცოცის ნაშრომი, რომელიც აღნიშნულ კომპლექსებში ეძლევა, ღრუბელ განიუქვანებულია, მაგრამ, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, პ.ქოცოც ურბნისის ურბან სამარხებში ძვ.წ. II–I საუკუნეებში აკუთვნება.

საქარტველს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების ფონდებში ვიძუტ ორი მავპრობა ქოცოცა დაკლნი, ერთი ნაშრომი გემო ავტალშია ნაპოვნია, მეორე კი ახალციხის მუზეუმიდან გადმოგვცეს. სამარხი, ორვე ქოცოცის კომპლექსებში მონაცვლილია.⁷⁰

ამ ფონდის ნიშნად გამომწვარი ქოცოცის ცნობილი. ნიშნად ანგობით და-
ფარული უფრო კვანძების ბურთიანი ქოცოც ურბნისის სამაროვნის ელინისტური ხანის ურთულ სამარხშიც აღმოჩნდა (სამარხი № 228⁷¹). ეს სამარხი, მესაძლებელია, ოცა უფრო ძველიც კი იყოს, ვიდრე ნერონ პერესის სამარხებია, და, როგორც ჩანს, ძვ.წ. II საუკუნის მიწურულით უნდა დათარიღდეს.

67 პ. ხახუჭაიძე, უფლისციხე, I, გვ. 80.

68 საქარტველს სახელმწიფო მუზეუმის ფოტოალური ხანის არქეოლოგიის განყოფილების ურბნისის ფონდი, № 1–61:3288 და 3289.

69 მ. საგინაძე, პასახ. ნაშრ.; უ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიზო-
ლოგიური ძეგლები.

70 ო. ჯაფარიძე, პასახ. ნაშრ., გვ. 204.

71 საქარტველს სახელმწიფო მუზეუმი, საინვენტარო № 1–62:3869.

სამი ასეთივე წითელკუთხედიანი ქოცო მცხეთისა და მისი მიდამოებშია ცნობილი. ერთი მათგანი ძველმეცნიერთა აღმოჩენა მცხეთის სარგურთან, მეორე კი იტხარა 1961 წელს მთა ქართლზე, ძვ.წ. I საუკუნის ქვევრსამარხში, მესამე კი აღმოჩენა სამთავროს სამხრეთი უბნის № 50 ქვევრსამარხში;⁷² ამ უკანასკნელ სამარხში სხვა ინვენტართან ერთად იმყოფებოდა ღრუბნაგებურ და გამსხვილებულბოლოებიანი ჭურჭლეურობის სამაჯურიც,⁷³ რომელიც კომპლექსს ძვ.წ. I ს-ით ათარიღებს.⁷⁴

დაბოლოს, ნერონ პერესის კერამიკის ამ მოკლე მიმოხილვის დასასრულს უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამაღლოს ნაქალაქარზე მოპოვებული კერამიკის უზარმაზარ მასაში, რომელიც ძირითადად ძვ.წ. IV–II სს-ით თარიღდება, ქუსლიანი პირმოყრილი ჯამის ერთპერითი ფრაგმენტები აღმოჩენა,⁷⁵ მაშინ როცა ნერონ პერესის სამაროვანზე, სამთავროს ქვევრსამარხებშია და მათ სინქრონულ სხვა ძეგლებზე მოპოვებულ ჯამთა აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ ქუსლიანია.

ამრიგად, ნერონ პერესის მავპირილ კერამიკაც, წითელკუთხედიანის მსგავსად, სავსებით საფუძვლიანად შეიძლება ძვ.წ. I საუკუნეს მივაკუთვნოთ.

ნერონ პერესის სამაროვნის № 3 და № 8 ქვისსამარხებში რამდენიმე ასეთი მძივი აღმოჩენა. ისინი დამზადებულია ბრინჯაოს, სარდონისა და მინისაგან. მინის მძივებს შორის არის როგორც ერთი ფერის, ისე პოლიქრომული (მრავალფეროვანი) ინკრუსტირებული მძივები, აგრეთვე ღიჟონის სარჩულიანი (შიგნით მოქრული ან მოვერცხილი) მძივებიც. მარტო ოქროს და ვერცხლის სარჩულიანი მძივების აღმოჩენაც კი საკმარისია, რომ სავსებით გამოირიცხოს ნერონ პერესის ამ სამარხებისათვის ძვ.წ. III–II საუკუნეებზე უფრო ადრინდელი თარიღი, რაგანაც ანტიკურ სამყაროში მხოლოდ აღნიშნული ხანიდან დაიწყო ღიჟონის სარჩულიანი მძივების წარმოება.⁷⁶

შემაჯავრე ნერონ პერესის მძივთა მთელი კომპლექსი საერთოდ ელინისტური ხანის იერს ატარებს, მაგრამ ამ სამაროვნის მძივების ზოგიერთი ფაქტმა მაინც ეძებ-

72 ვ.თორთრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 144, ფაბ. IV, 6.

73 საქარმეველოს სახელმწიფო მუზეუმი, საინვენტარო № 12-54:8984.

74 ვ.თორთრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 148.

75 Ю.М.Гагошидзе. Самадло, გვ. 85, ფაბ. XII (ჯამი სამაღლო I-ის უგვიანეს ფენაში აღმოჩენა და იგი მიეკუთვნება ნამოსახლარის არსებობის უკანასკნელ პერიოდს).

76 В.Б.Деопик. Классификация бус Северного Кавказа IV–V вв., СА, № 3, 1959, გვ. 55.

ნება ანალოგიები ჩვენი ნელთარნიცხვის დასაწყისის არქეოლოგიურ ძეგლებში. ასე მაგალითად, ბინოკლისებრი განმამხოლაველი მძივები, მუსტარ ისეთი ღორ-მისა, როგორც ნერონ ღერესის № 3 სამარხშია, აღმოჩენილია ნოვო-ოტრადნოს სამაროვანზეც, I-II სს-ით დათარიღებულ № 7 სამარხში.⁷⁷ იმავე სამაროვნის № 10 და № 34 სამარხებში, რომლებიც I საუკუნისაა, აღმოჩნდა ღირუზისფერი დახშული მინის კასრისებრი, აგრეთვე, თითისფარისებრი და ცილინდრული მძივები, რომლებიც სავსებით ანალოგიურია ნერონ ღერესის № 3 სამარხის მძივებთან.⁷⁸

ნერონ ღერესის მძივების ანალოგიური მასალა ურბნისის სამაროვნის I საუკუნის სამარხებშიც აღმოჩნდა (მოწრგვალ და კასრისებრი მოოქრული და მოვერ-ცხილილი მძივები, ღურჯი მინის ბოკონუსური, ცილინდრული მძივები და სხვ.).⁷⁹

მოგანილი ანალოგიების საფუძველზე უნდა დავასკვნათ, რომ ნერონ ღერესის სამაროვნის მძივთა ზოგიერთი ტიპი განაგრძობს არსებობას ახ.წ. პირველ საუკუნეებშიც, მაგრამ ეს მაინც არ ნიშნავს იმას, რომ ნერონ ღერესის სამაროვანიც აუცილებლად ახ.წ. I საუკუნით დათარიღდეს. ნერონ ღერესის მძივების კომპლექსი მაინც განსხვავდება ახ.წ. I საუკუნის მძივთა კომპლექსებისაგან უპირველეს ყოვლისა იმით, რომ ნერონ ღერესის სამაროვანზე არ აღმოჩენილა არც ქარვის და არც გიძრის არაერთი მძივი, მაშინ როცა ქარვაცა და გიძერიც უხვადაა წარმოდგენილი როგორც ურბნისში, ისე სამთავროში.⁸⁰

მეორეს მხრივ, ნერონ ღერესის სამაროვნის მძივების კომპლექსი სავსებით იპენჭურია სამთავროს ქვევრსამარხთა, ბამბებისა და არკნეთის სამარხთა მძივებისა. როგორც სამთავროს ქვევრსამარხებში, ისე ბამბებისა და არკნეთის სამარხებშიც, რომელთა გარშემო ზემოთ საკმაოდ ვინისჯელთ, ძვ.წ. ბოლო საუკუნეებში მიჯსუფნება.

ყველაფერი ზემოთქმული, ჩვენი აზრით, იძლევა იმის უფლებას, რომ ნერონ ღერესის სამაროვანი დათარიღდეს ძვ.წ. I საუკუნით.

77 Е.М.Алексеева. დასახ.ნაშრ., ტიპი 114. სამარხების თარიღებისათვის იხ.: Т.М.Арсеньева. Могильник у деревни Ново-Отрадное, МИА, № 155, М., 1970.

78 Е.М.Алексеева, დასახ.ნაშრ., ტიპი 39, 19 და 31.

79 სამარხები №№ 57, 110, 112, 165, 194, 195, 218, 256 და სხვ. № 57 და № 110 სამარხების თარიღებისათვის იხ.: ი.საგინაშვილი, დასახ.ნაშრ., გვ.49 და 53; ხოლო № 256 - ქ.ჯავახიშვილი, დასახ.ნაშრ., გვ.106.

80 სიმკვრივედ, რომ ურბნისის სამაროვნის იმ სამარხთა უმრავლესობაში, რომლებმაც ნერონ ღერესის ანალოგიური მძივები მოგვცა, არ აღმოჩენილა მინის ჭურჭელი, რომელიც მასობრივად ვრცელდება მხოლოდ ახ.წ. I საუკუნის ბუხანების შემდეგ: ურბნისში აღმოჩენილ 200-ზე მეტ მინის საწებლსაგებელთა შორის მხოლოდ 5 ცალი დათარიღდება I საუკუნის პირველი ნახევრით (იხ. ი.საგინაშვილი, დასახ.ნაშრ., № 1, 2, 7, 9 და 11). აქედან გამომდინარე, შეიძლება

სამარხებისა და სამარხური მასალის აღწერა

ნერონ პერესის სამარხთანვე გათხრილია სურ 8 სამარხი-ქვაფუთი, რომელ-
თაგან ორი - № 2 და № 5 ცარიელი აღმოჩნდა.

ყველა სამარხი მიეკუთვნება ძვ.წ. I საუკუნეს.

სამარხი № 1. სამარხი დაზიანებული იყო ხევის ნაპირის ჩამოშლის შედე-
გად. 1936 წ. 13 სექტემბერს გაიწმინდა ქვაფუთის გაძარჩენილი აღმოსავლეთი
ნახევარი, რომელშიც შემორჩენილი იყო მუხლებში ძლიერ მოხრილი ჩონჩხის ქვე-
და ნაწილი. ქვაფუთი ორიენტირებულია აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. მოკ-
რუნჩხული მიცვალებული, როგორც ჩანს, მარჯვენა გვერდზე დაუძვინიათ, პირით
სამხრეთისაკენ. მუხლებთან იდგა თიხის ორი შავპირი ჭურჭელი. ამავსე სა-
მარხს ეკუთვნის ბრინჯაოს სამაჯურები, რომლებიც აღმოჩნდა მიწიდან ამოჩრილ
იდაყვის ძვალზე 1936 წ. 12 სექტემბერს, სამარხის პირველი დათვალიერების
დროს.

1. ქოცო, ნაცრისფერი თიხისა, უფრო, ვიწროფელიანი, გაძარჩევილი პირით,
მრგვალი მუცლით და მომრგვალებული ძირით. მუცლის შუაში დაბალი ვერტიკალური
ღარბია. კეცი ნაცრისფერია, მკვერთი, ღია ფერის ჩანარებით. გედაპირი, რომ-
ელიც ოდესღაც გაპირილებული ყოფილა, ახლა ხაოიანია (გაპირილების კვალი შენ-
ჩენილია მხოლოდ პირის ქვემოთ). პირი ნაწილობრივ ჩამოტეხილია; ერთ ადგილას
მუცელი შეტეხილია. სიმაღლე 153 მმ; მუცლის რიამეტრი 120 მმ; პირის რიამეტ-
რი 61 მმ; ყელის რიამეტრი 33 მმ; სანძვ. № 178-65:9; სავლე № 5¹459.

2. ჯამი, მუქი ნაცრისფერი თიხისა, პირმოყრილი და ქუსლიანი. შიდაპირის
ცენტრში მცირე ზომის მრგვალი გვერდებოვანი ჩაღრმავებაა, სადაც მყარად ჩე-
ბა გემოთ აღწერილი ქოცო (№ 1). კეცი მკვერთია, ნაცრისფერი, მოღარბისფრო
ერყერით, ღია ფერის ნარცოვანი მიწარეცებით; გედაპირი შავია, გაპირილე-
ლი; გაპირილება ნაწილობრივ გაძარცვულია. ჭურჭელი შეკონკრეტირებულია რამდენიმე
ნატეხისაგან; პირი ერთ ადგილას ჩამოტეხილია. სიმაღლე 48 მმ; რიამეტრი
184 მმ; ქუსლის რიამეტრი 106 მმ; სანძვ. № 178-65:10; სავლე № 5¹460.

3. სამაჯური, ბრინჯაოს მავთულისა, ღერგშეფრეკილი, პირგახსნილი, ბოლო-
ებში ორნავ გაფართოებული და დაბრტყელებული; დაფარულია მუქი მწვანე ფერის

ვიფიქროთ, რომ ამ უმინისჭურჭელ და ნერონ პერესის ანალოგიურ მძივთა შემ-
ცველ სამარხთა ნაწილი მაინც ჩვენი წელთაღრიცხვის I საუკუნის დასაწყისს
მიეკუთვნება.

კეთილშობილი პატინით; გაყვანილობა ორ ნაწილად. რიამეტრი 61 მმ; მავთულის განივკვეთი 2,4 მმ; საინვ. № 178-65:2; საველე № 5¹450.

4. სამაჯური, ბრინჯაოს მავთულისა, ზურგშედრეკილი, გახსნილი, ბოლოებში ორნავი ლაწვრილებული; დაფარულია მუქი მწვანე ფერის კეთილშობილი პატინით. რიამეტრი 66 მმ; მავთულის განივკვეთი 2,5 მმ; საინვ. № 178-65:3; საველე № 5¹450.

5. სამაჯური, ბრინჯაოს მავთულისა, ზურგშედრეკილი, პირგახსნილი, ბოლოებში ნიკრე ზომის ბურთულისებრი შემსხვილებებით; დაფარულია მონაცრისფრო-მომწვანო ფერის კეთილშობილი პატინით; ერთერთი ბოლო ყოფა დეფორმირებულია. რიამეტრი 58 მმ; მავთულის განივკვეთი 2,5 მმ; საინვ. № 178-65:1; საველე № 5¹450.

6. სამაჯური, ისეთივე როგორც № 5; ორად გაყვანილი. რიამეტრი 61 მმ; მავთულის განივკვეთი 2,4 მმ; საინვ. № 178-65:4; საველე № 5¹450.

7. სამი ფრაგმენტი ბრინჯაოს მავთულვანი სამაჯურისა. ფრაგმენტების სიგრძე 35 მმ, 28 მმ და 18 მმ; საინვ. № 178-65:5; საველე № 5¹450.

სამარხი № 2. სამარხი დაზიანებული იყო ხევის ნაპირის ჩამოშლის ძეგლ-გარ. შემორჩენილია ქვაყუთის აღმოსავლეთი ნახევარი ჩონჩხის ქვედა ნაწილი. ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი № 3. გაიხსნა 1936 წ. 13 სექტემბერს. წარმოადგენს მოკლე, 1 მ სიგრძის ქვაყუთს, რომელიც დაფარულია უხეშად გათლილი მასიური ფილით (1200X1000X200 მმ). სამარხის თავი მონიშნული იყო ვერტიკალურად პარჭობილი ქვით. ქვაყუთი ორიენტირებულია აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა ორი ჩონჩხი: ქალისა - მარჯვენა კვერდზე, მოკრუნჩხული, და მისი სახის წინ - ბავშვისა. ბ.კუჭების აზრით, ბავშვი გოგონა იყო, რადგან მის ჩონჩხთან აღმოჩნდა მძივები და მავთულვანი სამაჯურები. მოზრდილის თავთან და ფეხებთან იდგა თხის თიხა ჭურჭელი. სხვადასხვა ფერის მინის სამასამდე მძივისაგან შემდგარი ყელსაბამის შემადგენლობაში შედიოდა ღურჯი მინის გამო-სახელებიანი მრავალწახნაგა მძივებიც. ხელებზე ჩამოცმული იყო ორ-ორი სამაჯური, თიხებზე კი - ბეჭდები.⁸¹

81 ასე წერია საველე დოკუმენტი. ფაქტურად კი მხოლოდ ერთი ბეჭდოვანი ჯვარედენი, როგორც ეს აღნიშნულია კიდეც საველე დოკუმენტში. სამარხის სქემატურ ნახაზზე რატომღაც გამოსახულია მხოლოდ ერთი ჩონჩხი - მოზრდილისა, მაგრამ, როგორც ჩანს, დოკუმენტის მოწვევებში უფრო სანდოა. საველე დოკუმენტი აღრიცხულია (და ფაქტურად ასეცაა) 3 მთელი, აღბათ, ქალის სამაჯური, ერთი ბავშვის და სურ ცოცხა ორი სხვა სამაჯურის ფრაგმენტები, მაშინ როცა ნახაზზე მხოლოდ 4 სამაჯურია ნაჩვენები.

1. როქი, მიწნაჭურჭლი, ჟნა ჟერის თიხისა, მეზრცეყლეზურ სჯეროხეზერი
მეცლით, მეძარეზით ჟართო ყელითა, და ჟართო, ბრცყელი ძირით; პირი ჟაძაძილი-
ლია. ჟურჭლის ზეძაპირი მოყვითაღოა; კეცი მკვრივია, ვარძისჟერი, მავი და
ოქროსჟერი მიწარევეზით. ყური მოგეხილი და ლკარგულია, როგორც ჩანს, ძვე-
ლაღვე, ჟურჭლის სამარხში მოხვედრამდე; პირი ჩამოგეხილია. სიმაღლე 85 მმ;
მეცლის დიამეტრი 85 მმ; ყლის დიამეტრი 40 მმ; ძირის დიამეტრი 55 მმ;
საიწვ. № 178-65:11; საველე № 5¹461.

2. ქოთანნი, ღია ჭურისი თიხისა, დაპალი, ჭარხოყელიანი, ჭადაშლილი პირით, ჭარხო, ბრწყელი ძირით. ჭურჭლის ფორმა ასიმეტრიულია, მიუხედავად იმისა, რომ იგი მოწვევსა დაბადებული; ძირზე შერჩენილია მოწვევს ანოვანის ძრის გაჩენილი უბეში წმულები. ჭურჭლის ბედაპირი მოფრთხილი ჭურისაა; კეცი მკვრივია, მოფრთხილი ჭურისა, მუქი და მქრისჭური მინარევებით. სიმაღლე 81 მმ; პირის დიამეტრი 82 მმ; ყელის დიამეტრი 73 მმ; მუცლის დიამეტრი 102 მმ; საინვენტარო № 178-65:12; საველი № 5¹462.

3. მზრნეხათს ნახევაწსთერო, ჟუჟუ, შივნიტ რკინის ჟანგოანი; რაზიანებუ-
რი. რიამეტერი 26 მმ; სიმაღლე 15 მმ; სანტი. № 178-65:13; სავლე № 5¹463.

საველე პავთრისა და ღოღურის მიხედვით სამარხში რკინის ღეროები შეერთებული ორი ასეთი ნახევარსფერო ყოფილა. ერთი ნახევარსფერო დაკარგულია. სიწმინდეში, როგორც ჩანს, ეს იყო რკინის ენიანი ორი ნახევარსფეროები ზარბაზი, რომლებიც გამოხრელებმა შეცოლონთ მიიჩნიეს ერთ სფერულ საგნად.

4. სამაჯური, ბრინჯაოსი, მრგვალი, პირფახსნილი, ოქნავ შეფრევილი ზურ-
გით; დამზადებულია მრგვალიფორმის მასალისგან, რომლის ბოლოები და-
რღვეულია და გაფართოებულია და გამოსახადენ ცხოველის სტრიკებზედ თავებს.
თავები ორმხრივ შევიკულია ჭრებში. სამაჯური დაფარულია მწვანე ღერის კუთრი-
ბილი პატინით. დიამეტრი 49 მმ; მასალის ფორმის 3 მმ; სიღრმე № 178-65:20;
საველე № 5¹468,3.

5. სამაჯური, ბრინჯაოსი, ოვალური, პირგახსნილი, ღერძებრვლი; დამზადებულია ბრტყელგანკვეთიანი მავთულისაგან; ოდნავ გაფართოებული ბოლოები შეიკეთება ჭრეებით. სამაჯური დაფარულია კუთხილოვანი პათინით; ცალი ბოლო მოჭეხილი და დაკარგულია. დიამეტრი 54,5 მმ; მავთულის განიკვეთი 2,5 მმ; სიგრძე Π 178-65:18; სავლე Π 5^I 468,1.

6. სამაჯური, ბრინჯაოსი, ღვალური, პირგახსნილი, ზურგშეგრევილი; დამზადებულია მრგვალფანჯკვეთიანი მავთულისაგან; ბოლოები შევიკურთხა ჭრეებიტ; დამზადებულია კუთრიშობილი პათინით. დიამეტრი 57 მმ; მავთულის განიკვეთი 2,5 მმ; სანიკ. № 178-65:19; საველი № 5^I 468.

7. სამაჯური, ბავშვის, ბრინჯაოსი, ჟვალური, პირგახსნილი, ოქნავ ჭურჭ-
მეგრევილი; სამზავებულია მრგვალგანვიკვეთიანი მავთულისაგან, რომელიც ბო-
ლომში წაწეულია ნივრისებო; საფარულია კუთხილიშობილი პაჭინით; ცალი ბოლო
მოჭეხილია. დიამეტრი 47 მმ; მავთულის განვიკვეთი 22 მმ; სანძვ.წ 178-65:21;
საველე წ 5¹ 469.

8. მრგვალგანვიკვეთიანი ბრინჯაოს მავთულისაგან სამზავებული სამაჯურ-
ის ნაჭები ბურთულვანი მესტელებით ბოლოში. სიგრძე 6,5 მმ; მავთულის გა-
ნვიკვეთი 2,5 მმ; სანძვ.წ 178-65:22; საველე წ 5¹ 469.

9. ბრინჯაოს სამაჯურის ორი დეფორმირებული ფრაგმენტი ოქნავ წაწევილებუ-
ლი ბოლოებით. სიგრძე 64 მმ და 50 მმ; მავთულის განვიკვეთი 2,3 მმ; სანძვ.
წ 178-65:22; საველე წ 5¹ 469.

10. ბეჭედი ბრინჯაოსი, რვალგახსნილი, რვალის ბოლოში ერმანთებზე ვადა-
ლის, სამზავებულია ბრინჯაოს ვიწრო ფირფიტისაგან, რომლის შუა ნაწილის ვაშ-
რფელებით მიწებულია ჟვალური ფარავი. ფარავზე ამოკვეთილია ასტრალური ნიშა-
ნი: წრე ოთხი სამიგის სხივით. ნიშანი ჩასმულია მოკლე ნაჭრელებით შედგენილ
უსწორო წრეში. კვეთა რაბალია, რაუბრვარი. ბეჭედი კუთხილიშობილი პაჭინითაა რა-
ფარული; ფარავი ცენტრში რაზინებულია (ვახვრევილია). დიამეტრი 20 მმ; ფა-
რავის დიამეტრი 11 მმ; რვალის სიგანე 3 მმ; ფარავის სისქე 0,3 მმ; რვალის
სისქე 0,7 მმ. სანძვ.წ 178-65:16; გლიპტიკის კაბინეტიის სანძვ.წ 780; სავე-
ლე წ 5¹ 470.

ბეჭედი გამოქვეყნებულია: მ.ნ.ლორთქიფანიძე. საქართველოს გლიპტიკური
ძეგლები კორპუსი, I, წ 54.

11. მძივი, ბრინჯაოსი, ნაკვეთი-ბიკონუსური ფორმისაა; სამზავებულია
ბრინჯაოს სამკუთხაგანვიკვეთიანი ბოლისაგან. ზომები 8-8-5-3 მმ.⁸² სანძვ.
წ 178-65:24, საველე წ 5¹ 471.

12. მძივსაკიდი-სკარაბეოიდი, ფავისფერბოლებიანი მოწითალო სტეატიტისა;
ბრჭყელი, ჟვალური მოფვანელობისა; სიგრძივი ხვრელით; ჭურჭი ოქნავ ამოზნევი-
ლია, ქვედაპირი ბრჭყელია. მასზე ამოკანრულია თხის სქემატური გამოსახულება
მარცხენა პრეფილში რა მის წინ რომელიღაც მცირე ზომის ცხოველის გამოსახულე-
ბა. კვეთა რაბალია რა რაუბრვარი. ქვა ვაპრიალებულია. ზომები 19-8-22-3 მმ;
სანძვ.წ 178-65:29; გლიპტიკის კაბინეტიის სანძვ.წ 665; საველე წ 5¹ 463.

82 მძივების აღწერისას ვიძლევი ოთხ ზომას შემდეგი რიგით: I - სიგანე,
2 - სისქე, 3 - სიგრძე (ხვრელის ვასწვრივ) რა 4 - ხვრელის დიამეტრი.

სკარაბეოიდი გამოქვეყნებულია: მ.ბ.ლორთქიფანიძე. კორპუსი, I, № 104.

13. მძივი, სარქოონისა, მრგვალი, ორი მხრიდან გაყვანილი ხვრელით. სარქოონი მოყვითალო-წითელი ფერისაა, უფრო ბაცი ბოლებით. ზომები 14-14-10-3 მმ; საინვ. № 178-65:24; საველი № 5^I 471.

14. მძივი, სარქოონისა, მრგვალ-ბრტყელი, ცალი მხრიდან გაყვანილი ხვრელით. ხვრელის ფართო შესასვლელის მხრიდან მძივი დაბრტყელებულია უხეში ატყეცვის საშუალებით; ხვრელის ვიწრო ბოლოსთანაც მძივი ატყეცილია. ზომები 10-10-6-3 მმ; საინვ. № 178-65:24; საველი № 5^I 471.

15. მძივი-განმამხოლვებელი, ქვისა (ფიქალი?), რომბისებური, ორი პარალელური ხვრელით, რომლებიც მძივის კუთხეებთანაა გაყვანილი. ზომები 11-4-11-1 მმ; საინვ. № 178-65:24; საველი № 5^I 471.

16. მძივები-განმამხოლვებელი, ქვისა (ფიქალი?), ბინოკლისებური, ორი პარალელური ხვრელით; ორი ცალი. ზომები 9-4-7-1 მმ; საინვ. № 178-65:24; საველი № 5^I 471.

17. აფხაზნაგა (ნაკვეთილი პირამიდი დაფარული პარალელოგრამი) მძივი, ღრუხი დახმული მინისა; სიგრძივი ხვრელით; მძივის ქვედა, თიქმის კვარტალ ნახნაგზე გამოსახულია ნაირნობის სცენა: მხედარი, რომელსაც მარჯვნივ მარჯვენა ხელში უყვრია ხელმუში, მისძევს ორ ძველს. მოძრაობის მიმართულებას მარჯვნიდან მარცხნივ. ცხენიცა და ძველებიც გამოსახულია ნახტომში, წინ გაჭიმული ფეხებით; ცხენის კუდი განასკვთია. ზომები 15-9-19-3 მმ; საინვ. № 178-65:26; გლიპტიკის კაბინეტის საინვ. № 771; საველი № 5^I 472.

გამოქვეყნებულია: М.И.Максимова. Стекланные многогранные печати, найденные на территории Грузии. Вестник ИЯИМК, X, Тб., გვ.79; მ.ბ.ლორთქიფანიძე. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, III, თბ., 1961, № 45; მისივე. კორპუსი, I, № 90.

ამავე ფატიში ჩამოსხმული მრავალნახნაგა ნაპოვნია მინგეჩაურში, № 77 ქვერსადარხში. იხ. И.А.Бабаев. О трех стеклянных многогранных печатях, найденных в Мингечауре. Археологические исследования в Азербайджане, Баку, 1965, გვ. 130.

18. აფხაზნაგა მძივი, მოიისფრო-ღრუხი ნახევრად გამჭვირვალე მინისა, სიგრძივი ხვრელით; ქვედა, მარჯუთხედის ფორმის ნახნაგზე გამოსახულია ჰერაკლეს ბრძოლის სცენა აქელოუსთან, რომელიც წარმოგვნილია კაცისთავიანი ხარის სახით. ჰერაკლე მარჯვნივსაა გამოსახული, აქელოე - მარცხნივ. გამოსახულება სუმარულია, არამკვეთრი. მძივი შენეებულა ორი ნაჭეხისაგან; ზომები 11-9-20-2 მმ; საინვ. № 178-65:25; გლიპტიკის კაბინეტის საინვ. № 772; საველი № 5^I 462.

გამოქვეყნებულია: М.И.Максимова, დასახ.ნამრ., გვ.87; მ.ლორთქიფანიძე, გემები, III, № 44; მისივე. კორპუსი, № 85.

იმავე გამოსახულებიანი და, როგორც ჩანს, იმავე ფარიბში ჩამოსხმული ორი ანახნაგა ნაპოვნია ღუისში და ბამბეშში (სამარხი № 3). იხ.მ.ლორთქიფანიძე. კორპუსი, № 84 და № 86; აგრეთვე პ.ხახუჭაიშვილი. უფლისციხე, I, გვ.77, ტაბ.X VI, 4.

19. ანახნაგა მძივი, ღურჯი ნახევრად გამჭვირვალე მინისა, სიგრძივი ხვრელით; ქვედა, მარჯვთხა ნახნაგზე გამოსახულია კვიცთან მოთამაშე ფაკი ცხენი. ცხენი მარჯვნივ მიემართება, კვიცი მის მუცელქვეშაა მოქცეული და თავს ჰყოფს ღერის წინა ფეხებს შორის. გამოსახულება მელიანად არა ფარავს ნახნაგს. მძივი საღია, მხოლოდ ოდნავ დაფარულია რამბაგების პროცესში. ზომები: 10-6-19-2 მმ; საიწვ.№ 178-65:28; გლიპტიკის კაბინეტის საიწვ.№ 773; საველი № 5^I 472.

გამოქვეყნებულია: М.И.Максимова. დასახ.ნამრ., გვ.86; მ.ლორთქიფანიძე, გემები, III, № 46; მისივე. კორპუსი, № 75.

ანალოგიურ გამოსახულებიანი სამი ანახნაგა, რომლებიც აღბათ ერთი და იგივე ფარიბშია ჩამოსხმული, ნაპოვნია აბერიაში (ქვაფუთი № 14), ლჭინსა და ჭია ქობრაში (ქვაფუთი № 4). იხ.მ.ლორთქიფანიძე. კორპუსი, № 75, № 77 და № 78.

20. ანახნაგა მძივი, ღურჯი მინისა, სიგრძივი ხვრელით; მძივის ქვედა, მარჯვთხა ნახნაგზე გამოსახულია მხედრისა და ღმის (?) შერკინების სცენა. მხედარი მარჯვენა პროფილითა გამოსახული, უკანა ფეხებზე შემდგარი მხეცი (მუსაძღებელი, ღმი) თავს ესხმის მხედარს წინიდან. გამოსახულება ბუნებრივია. მძივი ორი ნაგებისაგანაა შექმნილი. ზომები 10-8-12-2 მმ; საიწვ.№ 178-65:27; გლიპტიკის კაბინეტის საიწვ.№ 774; საველი № 5^I 472.

გამოქვეყნებულია: М.И.Максимова. დასახ.ნამრ., გვ.83; მ.ლორთქიფანიძე, გემები, III, № 46; მისივე. კორპუსი, № 89.

მინის ხუთი მრავალნახნაგა ანალოგიური გამოსახულებით, ჩამოსხმული, აღბათ, ერთი და იგივე ფარიბში, ნაპოვნია აბერიაში (ქვაფუთი № 11), არკნეთში (იხ.: მ.ლორთქიფანიძე. კორპუსი, № 88 და № 87; აგრეთვე ო.ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები სოფ.არკნეთში, გვ.200), მინგეჩაურში (იხ.С.Казиев. Альбом кувшинных погребений Мингечаура, ტაბ.XLIV, 5), რიომსა (იხ.ვ.ნიკოლაიშვილი. ანტიკური ხანის ძეგლები რიომის ხეობიდან, გვ.95, ტაბ.53) და ნახიჩევანში (გამოქვეყნებულია).

21. ატნახნაგა მძივი, ღურჯი მიწისა, სიგრძელი ხურელით და ინტარიოთი ქვედა, მარჯუთხა წახნაგზე, ფრამენტირებულია. გამოსახული ყოფილა, როგორც ჩანს, ფური პროფილიში, მარჯვნივ, რომელიც აწოვებს ხბოს. შემორჩენილია მხოლოდ ძროხის ტანისა და ნაწილობრივ უკანა ფეხების გამოსახულება. შეფუთვებულა რამდენიმე ნაჭეხისაგან. სიმაღლე 6 მმ; შეჩვენილი სიგრძე 15 მმ; სიიწე. № 178-65:15; გლიპოვიკის კაბინეტის სიიწევენ. № 1153; საველი № 465.

პირველად ქვეყნდება. № 3 სამარხის მძივებს შორის შეფრთვილი ნაჭეხები შეაწება ქ.ჯავახიშვილიან. ანალოგიურ გამოსახულებიანი მრავალწახნაგა ნაჭოვნი საშავროში, № 82 ქვევრსამარხში. იხ. М.И.Максимова. დასახ.ნაშრ., გვ.84; მისივე. Геммы из некрополя Мцхета-Самтавро /раскопки 1938-1939 гг./, საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნოაბზე, XVI- B, თბ., 1950, გვ.263, № 64; მ.ნ.ლორთქიფანიძე, კორპუსი, № 79.

22. მომრგვალო მძივები, გამჭვირვალე უფერული მიწისა, ოქროს სარჩულიანი (ოქროს ფოლგა მოქცეულია მიწის ორ ფენას შორის); 9 ცალი. ზომები უდიდესი მძივისა 8-8-6-3 მმ; უმცირესისა - 4-4-3-1 მმ;⁸³

23. მძივები, № 22-ის ანალოგიური, ოქროს ვერცხლის სარჩულით; 75 ცალი.

24. მომრგვალო მძივები, რამზადებული ყვითელი გამჭვირვალე მიწისაგან (ოქროს სარჩულიანი მძივების იმიტაციას); 6 ცალი. ზომები 4-4-3-2 მმ.

25. კასრისებური მძივები, გამჭვირვალე უფერული მიწისა, ოქროსსარჩულიანი; 2 ცალი. ზომები 5-5-6-2 მმ.

26. მძივები, № 25-ის ანალოგიური, ოქროს ვერცხლის სარჩულით; 2 ცალი.

27. მომრგვალო მძივები, ღურჯი დახმული მიწისა; 89 ცალი. ზომები უდიდესი მძივისა 7-7-6-2 მმ, უმცირესი მძივისა 4-4-3-1 მმ.

28. მომრგვალო მძივები, ცისფერი ნახევრად გამჭვირვალე მიწისა; ზოვიერთი ცალი ძლიერ ირიბებულია; 7 ეგზემპლარი. ზომები უდიდესი მძივისა 6-6-3-1 მმ, უმცირესისა 7-4-3-1 მმ.

29. მომრგვალო მძივები, მომწვანო ნახევრად გამჭვირვალე მიწისა; ყველა ირიბებულია; 5 ცალი. ზომები 4-4-3-1 მმ.

30. წვრილი მძივები, ცისფერი და მომწვანო დახმული მიწისა; 80 ეგზემპლარი (7 ცალის გარდა ყველა ძლიერ ირიბებულია). ზომები 3-3-2-1 მმ.

83 № 3 სამარხის ყველა მძივს ერთი და იგივე სიიწევენტარო. (№ 178-65:24) და საველი (№ 471) ნომერი აქვს.

31. ნვრილი მძივი, ნახევრად გამჭვირვალე ლურჯი მინისა. ზომები 3-3-2-1 მმ.

32. მძივები, ბიკონუსური, ნახევრად გამჭვირვალე ლურჯი (კობალტისანი) მინისა; 3 ეგზემპლარი. ზომები 8-8-7-1 მმ (2 ცალი), 6-6-5-1 (1 ცალი).

33. მძივი, მომრგვალო, მონარინჯისფრო-ყვითელი რახმული მინისა. ზომები 6-6-5-3 მმ.

34. მძივი, თითისფარისებრი, ფირუზისფერი რახმული მინისა. ზომები 4-4-6-1 მმ.

35. მძივები, ცილინდრული, ლურჯი რახმული მინისა; 2 ცალი. ზომები 3-3-13(10)-1 მმ.

36. მძივი, ცილინდრული, უფერული გამჭვირვალე მინისა, ოქროს სარჩულიანი. ზომები 3-3-11-1 მმ.

37. მძივები, მომრგვალო, პოლიქრომული: ლურჯი რახმული მინის გულგულადე რაფანირა ყვითელი მინის ორი პარალელური სარტყელი მათ შორის მოქცეული ტალინებრი ზოლით (3 ცალი). ზომები 11-11-10-3 მმ; 13-13-8-3 მმ; 10-10-7-3 მმ.

38. მძივები, ანაროგიური № 37-ისა, მაგრამ მწვანე მინის ინკრუსტაციით; 2 ეგზემპლარი. ზომები 12-12-6-3 მმ.

სამარხი № 4. გაიხსენა 1936 წლის 13 სექტემბერს. უხეში მასიური ფილაქით (ზომები 1400X900X20 მმ) რახმული მოკლე ქვაყუთი (სიგრძე რახმულით 1000 მმ) ორიენტირებულია აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. სამარხს გემოვან ფარავდა ციკლოპური ნეოლით კედელი. ჩონჩხი იწვა მარჯვენა გვერდზე, სახით სამხრეთისაკენ. წელის არეში აღმოჩნდა ბრინჯაოს რგოლი, რომელიც, ალბათ, შესავრავარ იხმარებოდა, მუხლებთან კი - ნიჟარულიანი ჭურჭელი.

სამარხიდან ამოყრილ მონაში ბ.კუფტინმა მოგვიანებით, 25 სექტემბერს იპოვა ფერადი მინის რამდენიმე მძივი და ცისფერი მინის პრიზმული გემის ორი ფრაგმენტი.⁸⁴

1. ტოლჩა თიხისა, ხელით ნაძერწი, ბრტყელძირა, პირისკენ ოდნავ შევიწროვებული, პირგამაღილი, ცალი ფილებისებრი ფურით; ჭურჭლის გეოპირი უსწორმასწოროა, თუმიც კი ოდნავ გაპრიადებულია; ფერი მურა, ალგ-ალგ ვარდისფერი ლქებით, გეოპირი შეშლილია ფურის საწინააღმდეგო მხარეს; კეცი მკვრივი, ქვიშისა რა, შეიძლება, ბზის მინარევი. სიმაღლე 80 მმ; რიამეტრი 108 მმ; პირის

84 მძივები და გემა რაკარგულია.

რამდენი 80 მმ; ძირის რამდენი 93 მმ; საინჟ. № 178-65:31; საველე № 476.

2. რგოლი ბრინჯაოს მავთულისა, გახსნილი. რამდენი 30 მმ; მავთულის განივკვეთი 1,5 მმ; საინჟ. № 178-65:30; საველე № 476.

სამარხი № 5. გაიწმინდა 1936 წლის 14 სექტემბერს. ქვაყუთს აცლილი ჰქონდა საფარი ფილაქვა და იგი ცარიელი აღმოჩნდა.

სამარხი № 6. გაიწმინდა 1937 წლის 2 აგვისტოს. მოკლე ქვაყუთი ციკლოპური წყობის კერძოქვეშ აღმოჩნდა. მოკრუნჩხული ჩონჩხი იწვა მარჯვენა გვერდზე, თავით დასავლეთისაკენ (სახით სამხრეთისაკენ). მის ფეხებით ირთი თხის ჯამი. საფარი ფილაქვის ქვეშ აღმოჩნდა აგრეთვე ცხოველის კბილი და თხის ჭურჭლის ყური.⁸⁵

1. წილადი გამოწმენილი თხის ჯამი, ბრწყინდელი, გვერდებდაქანებული და პირმოყრილი. კეცი მკვერივია, მოყვითალო-ვარდისფერი, ქარსის ოქროსფერი ქერცლებით მცირე მინარევით; ბედაპირი გაპრიალებულია, მაგრამ უსწორმასწორო, ღრმულაობით, რომლებიც ჭურჭლის დამბადებისას წარმოიქმნა; შენებებულია ორი პი-რი და ერთი მცირე ნაგებობისაგან; პირი ერთ ადგილას ჩამოტეხილი აქვს. რამდენი 163 მმ; სიმაღლე 50 მმ; ძირის რამდენი 90 მმ; საინჟ. № 178-65:32; სა-ველე № 212.

სამარხი № 7. გაიწმინდა 1937 წლის 17 სექტემბერს ციკლოპური წყობის კერძოქვეშ. ქვაყუთი გადახურული იყო პირი უფორმო ფილაქვით (ზომები 1850X1250X200 მმ) და სავსე იყო მავი და მოყვითალო მიწის ნარევით. ქვაყუთი შედგენილია ოთხი ქვისაგან. მისი სიგრძე 1280 მმ; სიგანე 750 მმ. ჩონჩხი იწვა მარჯვენა გვერდზე, მუხლებში მოხრილი და მუცელთან მიტანილი ფეხებით; ხელები იდაყვში ჰქონდა მოხრილი და ხელის მტევნები სახესთან უყვ. ჩონჩხის ზურგს უკან ფეხ-თით ირთი ერთნაირი თხისგან დამბადებული სამი მავპრიალა ჭურჭელი, რომლებიც ამჟამად ერთ ხელს (კომპლექტს) შეადგენენ.

1. ქოცო, თხისა, უფურო, ვიწრო და მაღალი ფეხით, ფართო, გადამოღობი პირით, სფერული მუცლით და კვერცხისებრ ნაწველებული ძირით; მუცელს ყველაზე გა-ნიერ ნაწილში ჭურჭელს გარს შემოუყვება ორი პარალელური ნიშო; ბედაპირი მავია, გლუვი, სარკისებრ გაპრიალებული; კეცი მკვერივია, მუქი ნაცრისფერი, მცირე რა-ოდენობით ვერცხლისფერი პრიალა მინარევით; გვერდი ერთ ადგილას ჩატეხილია,

85 სამარხის სქემატურ ჩანახატზე ჯამი არაა გამოსახული. ცხოველის კბილი და თხის ჭურჭლის ყური დავარგულია.

პირიც ორ ადგილას ჩამოტეხილი. ჭურჭელი ჩაბმული იყო № 2 ფილაში. სიმაღლე 160 მმ; რიამეტრი 34 მმ; პირის რიამეტრი 66 მმ; საიწვ. № 178-65:33; საველი № 5² 334.

2. თასი (ფილა), თიხისა, ღრმა, ნახევარსფერული მუცლით, მაღალი გაბმული პირით, დაბრტყელებული ძირით; მუცელსა და პირს ჰყოფს ორი პარალელური რელიეფური წიბო; კეცი და ზედაპირი ისეთივეა, როგორც № 1 ჭურჭელისა. თასში ირგა № 1 ჭურჭელი. სიმაღლე 70 მმ; პირის რიამეტრი 117 მმ; მუცლის რიამეტრი 92 მმ; პირის სიმაღლე 42 მმ; საიწვ. № 178-65:34; საველი № 5² 335.

3. ჯამი, თიხისა, პირმოყრილი, ქუსლიანი; ზედაპირი და კეცი ისეთივეა, როგორც ზემოთ აღწერილი № 1 და № 2 ჭურჭელებისა. სიმაღლე 45 მმ; რიამეტრი 185 მმ; ქუსლის რიამეტრი 102 მმ; საიწვ. № 178-65:35; საველი № 5² 336.

სამარხი № 8. გაიხმინდა 1937 წლის 17 ოქტომბერს, ციკლოპური ნეკროპოლის ქვეშ. ორი, შედარებით მცირე ზომის ფილაქით დახურული ქვაყუთი ექვსი ფილაქითაა შედგენილი (სიგრძე 1100 მმ; სიგანე 630 მმ). თიხების უშუალოდ სახურავს ქვეშ აღმოჩნდა ქაღისა და ბავშვის ჩონჩხები.

იღრი რაოდენობით ფილაქი, ღურჯი და წითელი მძივი აიკრიფა ძირითადად ქაღის ჩონჩხის წელისა და ფეხების გარშემო, თუმცა მძივების ნაწილი თავთანაც იყო. მინის წვრილი მძივები რიგდება ენო წელთან. ქაღს ხელზე ეკეთა ბრინჯაოს და რკინის სამაჯურები; გოგონას ხელზეც რკინის სამაჯური იყო. თიხის ჭურჭელი სამარხში საერთოდ არ აღმოჩენილა, რითაც ეს სამარხი განსხვავდება აქვე გათხრილი სხვა ქვაყუთებისაგან.⁸⁶

1. სამაჯური, ბრინჯაოს მრგვალიგანივკვეთიანი მავთულისა, ოვალური, ბოლოებში მცირე ზომის ბურთულისებრი შემსხვილებებით; გახსნილი, ზურგშეგრეკილი; დაფარულია კეთილშობილი პათინით. რიამეტრი 56 მმ; მავთულის განივკვეთი 2 მმ; საიწვ. № 178-65:37; საველი № 5² 735.

2. სამაჯური, რკინისა, ოვალური, ზურგშეგრეკილი, გახსნილი, ბოლოებგამსხვილებული; სამარ გატეხილი. რიამეტრი 72 მმ; საიწვ. № 178-65:38; საველი № 5² 736.

86 ბ. კუჭტინი ელიურში უმაგებს: "სიამხლე იყო ისიც, რომ ამ, ისედაც ვინაო და პატარა ქვაყუთში ნეკროპოლი დაკრძალვა აღმოჩნდა". მაგრამ საველი ელიურის 1936 წლის 13 სექტემბრის ჩანაწერით ირკვევა, რომ ნეკროპოლი დაკრძალვა ფოფილა № 3 ქვაყუთშიც. იხ. ზემოთ.

3. ნაფებები რკინის სამაჯურისა (ბავშვის), გაურკვეველი ფორმისა.
საინვ. № 178-65:39; საველე № 736.

4. მძივი, ცილინდრული, დამბადებული მილად მოხრილი ბრინჯაოს სამკრახა-
განიკვეთიანი ღეროსაგან. ზომები 6-6-3-4 მმ; საინვ. № 178-65:36; სავე-
ლე № 734.⁸⁷

5. მომრგვალო მძივი, გამჭვირვალე უფერული მინისა, ოქროსსარჩულიანი.
ზომები 5-5-4-2 მმ.

6. მძივები, № 5-ის ანალოგიური, ნაგრამი ვერცხლის სარჩულით. 12 ეგ-
მემკლარი.

7. მძივი, მომრგვალო, გამჭვირვალე ყვითელი მინისა, ვერცხლის სარჩუ-
ლიანი. ზომები 4-4-4-1 მმ.

8. მძივები, მომრგვალო, მუქი ლურჯი რაზმული მინისა; 31 ცალი. ზომები
უდიდესი მძივისა 7-7-6-2 მმ; უმცირესისა 5-5-4-2 მმ.

9. მძივები, მომრგვალო, ცისფერი რაზმული მინისა; 10 ცალი. ზომები
უდიდესი მძივისა 7-7-7-2 მმ; უმცირესისა 4-4-4-1 მმ.

10. მძივები, მომრგვალო, ლურჯი რაზმული მინისა; 10 ცალი. ზომები
4-4-3-1 მმ.

11. მძივები, მომრგვალო, ნახევრად გამჭვირვალე ლურჯი მინისა; ირიბე-
ბული; 10₀ ცალი. ზომები უდიდესი მძივისა 7-7-7-2 მმ; უმცირესისა 4-4-3-1 მმ.

12. მძივები, მომრგვალო, ყვითელი რაზმული მინისა; 2 ცალი. ზომები
4-4-3-1 მმ.

13. მძივები, მომრგვალო, ლუქისფერი (მოყავისფრო-წითელი) რაზმული მი-
ნისა; 4 ცალი. ზომები 5-5-5-2 მმ.

14. მძივები, მომრგვალო, ლურჯი რაზმული მინისა; ირიბებული; 3 ცალი.
ზომები 5-5-4-2 მმ.

15. მძივები, ცილინდრული, ლუქისფერი რაზმული მინისა; 4 ცალი. ზომები
3-3-15(11,11,9)-1 მმ.

16. მძივები, თიხისფარისებრი ფორმისა, ნახევრად გამჭვირვალე ლურჯი მი-
ნისა; 3 ცალი; ირიბებული; ერთი ცალი ბოლომოჭეხილია. ზომები 3-3-8(8,6)-1 მმ.

ნივთები, რომლებიც აღმოჩნდა ნერონი პერესის სამარხის ფერითორიაზე,
ნაგრამი არ უკავშირდება კონკრეტულ სამარხებს.

1. ქოთანის, თიხისა, მომრგვალო მუცლით და გადამღილი პირით, ბრწყინვალე;

87 № 8 სამარხის ყველა მძივს საერთო საინვენტარო და საველე ნომრები აქვს
(შესაბამისად № 178-65:36 და № 734).

ბედაპირი ხაზიანია, მოყვითალო ჭერისა; კეცი მკვერივი, მოყვითალო, ქვიშანარევი; პირის ნახევარზე მეტი ჩამოგეხილია. სიმაღლე 135 მმ; რიამეტერი 140 მმ; პირის რიამეტერი 90 მმ; ძირის რიამეტერი 104 მმ; საინვ. № 178-65:7; საველი № 5^I 452.

ქოთან 1936 წლის 12 სექტემბერს გაიასცა ექსპერიციას სოფელ სანთის მცხოვრებმა ი. მურაძემ. მისი ღებნი, ქოთან ნერონ ღერესის სამაროვნის გერითგორიანა ნაპოვნი, რაც აღნიშნულია კიდეც საველი რავთარსა და ღოიურში.

2. ნაგებები ბრინჯაოს რგოლისა. რიამეტერი 20 მმ; საინვ. № 178-65:6; საველი № 5^I 451.

3. ისრისპირი, რკინისა, სამწახნაგა, მრგვალიგანთვკვეთიანი ყუნწი. სიგრძე 57 მმ; ყუნწის სიგრძე 25 მმ; საინვ. № 178-65:50, საველი № 5² 333. ისრისპირი აღმოჩნდა სამარებების ძაგზე, ციკლოპური კედლის რაშელის ქრთს, 1937 წლის 17 სექტემბერს. ეს ურთაქერთი შემორჩენილი ნივთია ნერონ ღერესის სამაროვნის გერითგორიანა არსებული კულტურული ღენიდან და მისი სამუალებით შემოქცემოდა რათარიღებულყო სამაროვანზე აგებული ციკლოპური ნყოშის შემოშა, მაგრამ არა ვარდ რარმუნებულნი, რომ ისრისპირი შემხვევით არაა მოხვედრილი ნყოშაში სამაროვნის სინქრონული კულტურული ღენიდან.

ამ ტიპის ისრისპირები გავრცელებული იყო ძვ.წ. I - ახ.წ. I სს. იბ.: М. А. Хазанов. Очерки военного дела сарматов, М., 1971, გვ. 154, კრებული XIX, №№ 21, 22, 25.

საბრძოლო იარაღს (რკინის ხელშეშის პირებს, დანასა და ცურს) და ამავე დროს მასში არ გვხვდება არცერთი მძივი, მაშინ როცა ნერონ დერესის სამაროვანზე უხვადაა წარმოდგენილი სხვადასხვა ჭოჭრისა და მასალის მძივები, იარაღი კი არ არის.

ნერონ დერესისაგან განსხვავებულ გიჟს მიეკუთვნება სანთის ქვაყუთების ბრინჯაოს სამაჯურებიც. მათ არ გააჩნიათ შედრეკილი ბურჭი, რაც ესოფენ დამახასიათებელია ელინისტური ხანის ქართული სამაჯურებისათვის, რომლებიც წარმოედგენილია ნერონ დერესის სამაროვანზეც.

მეორეს მხრივ, სანთის საბრძოლო იარაღს და სამაჯურებს პირდაპირი ანალოგიები უძებნება ბეშთაშენის ციკლოპურ ციხესთან შესწავლილი აქემენიდური ხანის სამაროვნის მასალაში.⁴ ბეშთაშენის კერამიკასთან ფიპოლოგიურად ახლოა აგრეთვე ნ.ასლანოვის სახლთან გათხრილი № 1 სამარხის დოქი (თია ყვითელი ფერის თხუპნია თიხა; ფარდო ყელი; გათხელებული პირი; სფერული მუცელი, მისი ყველაზე ფარდო ნაწილის მაღალი ნიშნარეობით; მრგვალიგანვიკვთიანი ყური, რომელიც უშუალოდ პირთანაა მიძერწილი და ა.შ.⁵).

ს.სანთის რკინის დანის ანალოგიური დანა იყო ითხვისის ძვ.წ. I საუკუნის სამარხში, სადაც აგრეთვე აღმოჩნდა რკინის ცური, რომელიც ჭოჭრით შემცალა რამდენაღვე განსხვავებულია სანთის ცურისაგან, მაგრამ აქვს მისი მსგავსი ჩაქურჩისებრი ყუა და ლვალური საფარე ხვრელი.⁶

ბეშთაშენთან ერთად თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ ძვ.წ. IV საუკუნიდან საქართველოში ფარდოდ ვრცელდება ბურჭშედრეკილი სამაჯურები, რომელთა ცალკეული ეგზემპლარები უკვე ძვ.წ. V საუკუნეში გვხვდება, ქვემოთ განხილულ სამარხების კომპლექსებში კი საერთოდ არ არის მსგავსი სამაჯურები, ვფიქრობთ, საფუძველს მოკლებული არ იქნებოდა სოფ.სანთაში ნ.ასლანოვის სახლთან გათხრილი ქვაყუთებიც ძვ.წ. V საუკუნიდან დაგვეთარიღებინა.

სოფ.სანთაში შემთხვევით აღმოჩენილი თიხის ღები ჭურჭელი, რომელიც აქვეა განხილული, ფიპოლოგიურად ასევე მსგავსია ბეშთაშენის კერამიკისა (ბრჭყვლ-

4 იქვე. გვ. 42, ნახ. 39-1, გვ. 45, ნახ. 43-1, 4, 5; ნ. ბენაბე, ც. დავლიანიძე, ღრიარეთის სამაროვნები. კატალოგი, 1, თბ., 1968, სამაჯურები № 363, 387, 430, 464 და სხვ.

5 ბეა. დოქი № 169-64:90 ბეშთაშენიდან. ნ. ბენაბე, ც. დავლიანიძე. დასახ. ნაშრ., № 435.

6 ი. ვაგოშიძე. ითხვისის სამარხი. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XXV-B, გვ. 34, ფაბ. № 1.

ძირა, პირმოყრელი ჯანი და ჭარბოყვლიანი როქები მედარებით ვინჩო ძირებით, მრგვალი მუცლებითა და მრგვალგანვიკვეთიანი ყურებით, რომლებიც უმუალოდ გა-
თხელებულ პირთანაა მიძერძილი), მაგრამ ერთი გარემოება გვაფიქრებინებს,
რომ ეს ჭურჭელი ბეშთაშენისაზე უფრო ახალგაზრდაა და შესაძლებელია ძვ.წ.
IV საუკუნისა იყოს: ესაა ყურების ზედა ბოლოზე დაძვრნილი კოპები, რომელ-
ბიც სრულიად უცხოა ბეშთაშენის როქებისათვის.

ამრიგად, ყველაზე მეტად სავარაუდო თარიღი ს.სანთის ზემოთ განხილული
არქეოლოგიური მასალისა არის ძვ.წ.V-IV საუკუნეები.

ფიზიოლოგიურად ამავე პერიოდს მიეკუთვნება ს.სანთაში ნაპოვნი ბრინჯაოს
ორნამენტული რკალისებრი მძვირებსაკნინიც⁷.

სამარხებისა და სამარხული მასალის აღწერილობა

ქვაყუთი № 1. საველე დავთრის თანახმად სამარხში აღმოჩნდა ოთხადრად
გამომწვარი როქი, რკინის ორი ხელმუშის პირი და ბრინჯაოს ორი სამაჯური.

1. როქი, თიხისა, ჭარბოყვლიანი და ბრჭყელი, მედარებით ვინჩო ძირით;
მრგვალგანვიკვეთიანი ყური ზედა ბოლოში მიძერძილია ვარაშლილ პირთან, ქვედა
ბოლოში კი მუცლის ზედა ნაწილთან; მუცლის ყველაზე ჭარბო ნაწილი ნაღლსა მო-
თავსებული, პირის კიდე გათხელებულია; თიხა ღია ყვითელი ფერისაა, რბილი
("თხუპნია"), საკმაოდ მსხვილი ქვიშის მიწარევი (ყალკული კენჭების ზომა
3-4 მმ აღწევს), რომელიც ჭურჭლის ზედაპირზე ჩანს. ჭურჭლის სიმაღლე 300 მმ;
მუცლის დიამეტრი 240 მმ; მუცლის სიმაღლე 240 მმ; პირის დიამეტრი 120 მმ;
ძირის დიამეტრი 140 მმ; საიწვ.№ 178-65:40; სავ.№ 5⁴ 420.

2. ხელმუშის პირი, რკინისა, მასრიანი, ფოთლისებური, სუსტად გამოხატუ-
ლი ქვიშით; პირი ძლიერ დაჟანგულია; მასრის დიდი ნაწილი ჩამოტეხილია. სიგ-
რძე 130 მმ; პირის სიგრძე 90 მმ; სიგანე 28 მმ; საიწვ.№ 178-65:41, სავ.
№ 5⁴ 421.

3. ხელმუშის პირი, ზემოთ აღწერილის ანალოგიური, უფრო ძლიერად დაჟანგუ-
ლი. შერჩენილი სიგრძე 100 მმ; საიწვ.№ 178-65:21; სავ.№ 5⁴ 421.

7 მედარეთ, მაგალითად, ოქროს მძვირებსაკნინებში ვანში გათხრილი ძვ.წ.IV ს-ის
დასაწყისის № 6 სამარხიდან. იხ.რ.ფუფურიძე, ნ.ხომჭარია, ა.ჭყონია. ვა-
ნის ნაქალაქარის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში 1961-63 წწ. ჩატარებული არ-
ქეოლოგიური გათხრების შედეგები. ვანი, I, თბ., 1972, გვ.115, ტაბ.48,52.

4. სამაჯური, ბრინჯაოსი, მრგვალი, ჰორიზონტული; გაფართოებული და გაბრტყელებული ბოლოები გვერდის სტილივითი თავებს გამოსახავს. სამაჯური განივკვეთში ოთხწახნაგაა, თავები ბედაპირზე შემიკურნა ჭრეებით. კეთილშობილი ნაცრისფერი პათინა ბევრ ადგილას დაზიანებულია; სამაჯურის ცალი ბოლო მოტეხილი და დაკარგულია. დიამეტრი 47 მმ; განივკვეთი 2 მმ; სანღვ.წ 178-65:42; სავ.წ 5⁴423.

5. სამაჯური, ბრინჯაოსი, პირგახსნილი; მესქელებული ბოლოები გვერდის სტილივითი თავებს გამოსახავს. სამაჯური ეფორმირებულია და ძლიერ დაზიანებულია ჟანგით. ზომის ნიხედივით სამაჯური ბავშვისა უნდა იყოს, ისევე როგორც ბევრად აღწერილი წ 4. სანღვ.წ 178-65:42; სავ.წ 5⁴ 422.

ქვაფუთი წ 2. საველი რავთრის თანახმად ნ.ასლანოვის სახლთან მდებარე წ 2 სამარხში რკინის ცულის, ხელმუშის პირის, დანისა და ბრინჯაოს სამაჯურის გარდა იყო აგრეთვე როქის ნაგები, ყურიშა და მოხატულობის კვადრი.

ეს ნაგები (სავ.წ 5⁴ 424 და სანღვ.წ 178-65:43) როგორც თიხის ხასიათით, ასევე საერთო მოცუანობითა და ყურის ფორმით მკვეთრად განსხვავდება საქარტველს ანტიკური ხანის ჩვენთვის ცნობილი თიხის ყველა ჭურჭლისაგან და, მეორეს მხრივ, ძლიერ ნააგავს მოგვიანო ხანის, თითქმის თანამედროვე ნაწარმს. იბადება ეჭვი, რომ დაშვებულია შეცდომა ქვაფუთის გათხრის დროს და დაზიანებული სამარხის ინვენტარს მიაკუთვნეს გვიანდელი კულტურული ფენიდან სამარხში შემთხვევით მოხვედრილი ჭურჭლის ნაგები. სამარხი ხომ თანამედროვე სოფლის ტერიტორიაზე მდებარეობს და თრიალეთში გათხრილი ქვაფუთების უმრავლესობის მსგავსად, საფარი ფილაქვა მასაჲ გადაცლილი პქონდა: ამ ქვეშ ადგილობრივი მოსახლეობა სამშენებლო იყენებდა.

ჩვენ მაინც ვიძლევი ამ ნაგების აღწერილობას.

1. ნაგები თიხის ყურიანი როქისა. როქი ვიწროყელიანი ყოფილა, ნალაღ, შედარებით ვიწრო მუცლით; ბრტყელგანივკვეთიანი ყურის ბედა ბოლო მიძერწილია ყელთან (არა პირთან), ქვედა ბოლო - მუცლის ყველაზე ფართო ნაწილთან. ამასთან აშკარად ჩანს ყურის ნამბარის როქის სხეულთან მიძერწვის კვალი, რაც ანტიკური ხანის ნაწარმზე, როგორც ნესი, არ შეიძლება. ყური შემკურნა პარალელური, ჰორიზონტალური ჭრეებით; ასეთივე ჭრეების ორი "სვეტი" ამკობდა ყელსა და მუცელს ყურის მოპირდაპირე მხარეს. თიხა მოყავისფრო ფერისაა, მკვრივი, არაერთგვაროვნად გამოწვეარი. ბედაპირი საკმაოდ გლუვია და შემკური ყოფილა წითელი საღებავით შესრულებული ჰორიზონტალური და ვერტიკალური ზოლებით. ნაგების სიგრძე 220 მმ; ყელის სიგანე 50 მმ; ყურის განივკვეთი 35 X 15 მმ;

საიდვ. № 178-65:43; საველე № 424.

ნაგებინი არ უნდა იყოს სამარხის მანეროვლი რა, მესაძლეველია, XIX სა-
უკუნისაა.

2. ცულისპირი, რკინისა, ჩაქუჩისებრი ყუთი, ღვალური საჭარე ხვრელითა
და ვიწრო, სოლისებრი პირით; ძლიერ დაჟანგულია. სიგრძე 96 მმ; პირის სიგა-
ნე 33 მმ; საიდვ. № 178-65:44; საველე № 425.

3. მუშის ან ხელმუშის პირი, მასრაგახსნილი, ფოთლისებრი, დაბალქერ-
ანი; ძლიერ დაჟანგულია. სიგრძე 113 მმ; პირის სიგანე 33 მმ; მასრის სიგ-
რძე 62 მმ; საიდვ. № 178-65:45; საველე № 426.

4. პანის პირი, ვიწრო, მანაძრად მოხრილი; საჭარე ყუნწზე მერჩენილია
ორი მოქლონის კვადრი; ძლიერ დაჟანგულია. სიგრძე 225 მმ; უბოვსი სიგანე
30 მმ; სამუშაო პირის სიგრძე 160 მმ; საიდვ. № 178-65:46; საველე № 427.

5. სამაჯური, ბრინჯაოსი, მრგვალი, გახსნილი; ბოლოები გველის თავების
სტრიკებზე გამოსახელებას წარმოადგენს; დაფარულია რუხი მწვანე მავნე პა-
ტინით. დიამეტრი 67 მმ; განივკვეთი 4 მმ; საიდვ. № 178-65:47; საველე
№ 428.

ნოვებში, როსლეშიც არ უკუთვინის განხილური ქვაყუთების ინვენტარს,
მაგრამ მესაძლეველია იმავე სამაროვინისა იყოს

1. ჯამი, თიხისა, პირმოყრილი, ბრწყინდირა; გეოპირი დაფარულია წითელი
ანგობით (წერნაქით); კეცი მკვრივია, მოცვითალო ფერისა, მავი მიწარევებით.
ჯამი აღგენილია რამდენიმე ნაგებინსაგან. დიამეტრი 153 მმ; სიმაღლე 50 მმ;
საიდვ. № 178-65:49; საველე № 403.

ჯამი ღრიალეთის ექსპერიციას გადასცა ი. მურაძემა და იგი ბ. კუფტინმა
გამოაქვეყნა ნერონ დერესის სამაროვინის მასალებთან ერთად (იხ.: Б. А. Куфтин,
Триалети, I, ტაბ. IV), ღმცა ღრიალეთის (წალკის) ექსპერიციის 1937 წლის
საველე რავთრისა და დოიურის ჩანაწერები გარკვევით მიუთითებს, რომ ჯამი სა-
კუთრივ სოფელ სანთაშია ნაპოვნი და არა ნერონ დერესის სამაროვანზე. ამასთან
ჯამი მკვეთრად განსხვავდება ნერონ დერესის სამარხეული კერამიკისაგან თავი-
სი გაცოილებით უფრო არქაული იერით (მომრგვალებული საერთო ფორმა, ვიწრო და
ბრწყელი უქუსლო ძირი, მოყრილი პირის გათხელებული კიდე, წითლად ანგობირებუ-
ლი გეოპირი), რაც მას ძვ. წ. V-IV საუკუნეთა მასალებთან აახლოვებს.

2. როქი, თიხისა, ფარმოყლიანი, პირგამილი, პირის გათხელებული კიდეით,
მედარებით ვიწრო და ბრწყინდირიანი, თიქმის ბიკონუსურ მუცლიანი, მომრგვალე-

ბული მხრეებიდან ნუსების ქვედა, დაფერებულ კედლიან ნაწილზე მკვეთრი გადან-
ვლით. შედარებით წვრილი მრგვალიგანვიკვეთიანი ყურის ზედა ბოლო პირთანაა
მიდგრნილი, ქვედა ბოლო კი - მხარზე; პირთან ყურზე, მის ორივე მხარეს და-
ძერწილია თითო კოპი. კეცი მკვერივია, წვრილმარცვლოვანი, მოყვითალო ფერისა,
თეთრი მინარევეებით. ზედაპირი ნაპრიაღებია. პირის დიდი ნაწილი მოჭეხილია.
ქოქი ცვილის ნაღვენთითაა გასვრილი. მას, როგორც ჩანს, სასაწებლე ხმარებ-
დნენ, სანამ ექსპერიციას გადამცემდნენ. სავლე დიურის ჩანაწერის თანახ-
მად, ქოქი უპოვიათ ქვაყუთში, სოფელ სანთაში. სიმაღლე 195 მმ; დიამეტრი
180 მმ; ყელის დიამეტრი 77 მმ; პირის დიამეტრი 100 მმ; ძირის დიამეტრი
95 მმ; ყურის განიკვეთი 16 მმ; სანივ. № 178-65:8; სავლე № 1¹ 455.

3. ქოქი, თიხისა, ნაღალი და ფართო ყელით, პირგამილი, პირის გათხეღე-
ბული კიპით, სფერულნუსილიანი, ვიწრო ბრჭყელი ძირით; მრგვალიგანვიკვეთიანი
ყური პირის კიპესა და მხარზეა მიდგრნილი, პირის ნახლოშლად ყურზე ორი მხრი-
დან თითო კოპია დასმული; ნუსელი თითქმის მთლიანად (ქვედა ნეოთხების გამოკ-
ლებით) დაფარულია ვერტიკალური ღარებით. ნაცრისფერი კეცი მკვერივია, წვრილ-
მარცვლოვანი; ზედაპირი გლუვია, მუქი ნაცრისფერი, მოყვითალო და მავი ლაქე-
ბით. პირი ერთგან მოჭეხილია. სიმაღლე 225 მმ; მუსლის დიამეტრი 185 მმ;
პირის დიამეტრი 105 მმ; ძირის დიამეტრი 85 მმ; ყურის განიკვეთი 18 მმ;
სანივ. № 178-65:48; სავლე № 1² 402.

ქოქი თრიაღეთის ექსპერიციას გადამცა სანთის მცხოვრებმა ი. ბურაძემ
1937 წლის 25 სექტემბერს.

4. ქოქი, ისეთივე, როგორც ზემოაწვრილი (№ 3), ნაგრამ უფრო მომცრო ზო-
მისა და უფრო მუქი, თითქმის მავი ფერისა. პირი აღგენილია, შესაძლებელია,
მპოვნელის მიერ ექსპერიციისათვის მის გადამცემად. სიმაღლე 160 მმ; მუს-
ლის დიამეტრი 133 მმ; პირის დიამეტრი 90 მმ; ყელის დიამეტრი 70 მმ; ძირის
დიამეტრი 66 მმ; ყურის განიკვეთი 15 მმ; სანივ. № 31-65:83; სავლე
№ 1¹ 574. ქოქი შეიძინა თრიაღეთის ექსპერიციამ 1936 წლის 25 სექტემბერს
სოფ. სანთაში.

5. მშვიდისაკინძი, ბრინჯაოსი, რკალისებრი, ორწილარი, გრებილი რკალით,
რომელსაც კონუსურქურობიანი დაბოლოება აქვს. აქ დამაგრებულია ნემსი თავისი
დაბრჭყელებული ძირის სამი ხედი. ნემსის წვერი ჯდება ვიწრო და ბრჭყელ ბუდე-
ში. მშვიდისაკინძი ალაგ-ალაგ დაზიანებულია ჟანგით; ნემსის ძირის ხედა გაჭე-
ხილია და ნემსი თავისუფლად ბრუნავს რკალის ბოლოზე. სიგრძე 55 მმ; სიმაღლე
30 მმ; ბუდის სიგანე 4 მმ; სავლე № 1³ 317 (ინვენტარში არაა შეტანილი).

მშვიდისაკინძი იპოვნა ი. ბურაძემ ს. სანთაში, სამაროვანზე.

სამაროვანი, რომელიც მდებარეობს წაღვის რაიონის სოფ. კუჭინში, სკოლის-
წინა მოედანზე, შესწავლილია 1947 წელს თრიალეთის (წაღვის) არქეოლოგიური
ექსპედიციის მიერ ბ. კუჭინის ხელმძღვანელობით.

გათხრების დროს შევადგურეთა და სამარხების გაწმენდა ლავალებური
ჭურჭრის მ.რ. ბეჭედი-კირთას. სამარხებში მოპოვებული მასალები დატარდა
საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური განყოფილების თრიალეთის
ფონდში, საინვენტარო № 179-65.

საველე მოკვთვნიდან იწინაა იქვე და შეიცავს: ა) 1947 წლის საველე
დავთარს (ნ⁴⁷ № 74-78; 82-100; 109-119) და ბ) ექსპედიციის ხელმძღვანე-
ლის საველე დღიურს (1947 წლის 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24 ოქტომბრის ჩანაწერე-
ბი).

სამარხებში მოპოვებული მასალები გამოქვეყნებულია ბ. კუჭინის წიგნში:
Археологические раскопки 1947 года в Цалкинском районе, Тб., 1948,
გვ. 7-10; ტაბ. I, II, III; ნახ. 2 და 4.

სამაროვანი, რომელიც იმყოფება სოფ. კუჭინში, სკოლის ჩრდილოეთით ჯერ კი-
დეც 1939 წელს იქნა დაფუძნული. მაშინ აქ გაითხარა სამარხი, რომელშიც აღმოჩ-
ნდა რკინის მახვილი, დამახასიათებელი ორკაპა კოჭი!

მოედნის აღმოსავლეთ ნაწილში, რომელიც ეკვრის მოგვიანო ხანის სამარო-
ვანს, კარგად დაცულია შესანახი ხარკების თხრის დროს არაერთხელ დაუზიანებიათ
აღრუვების ხანის სამარხები. მას შემდეგ, რაც შეაგროვეს დაზიანებული სამარ-
ხებიდან მომდინარე არქეოლოგიური მასალა, გადამცდა გაველოთ თხრილი მოედნის
იმი ნაწილშიც, სადაც 1939 წელს გაითხარა სამარხი.

სამუშაოები დაიწყო 1947 წლის 17 ოქტომბერს. 18 ოქტომბერს სკოლის ჩრდი-
ლო-დასავლეთით გაველეთ იქნა 10 მ სიგრძისა და 1,5 მ სიგანის თხრილი, მი-
მართული სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. 20 ოქტომბერს თხრილში გამოიკვეთა
პირველი სამარხი (სამარხი № 1), რომელიც იმავე დღეს გაიწმინდა. 24 ოქტომ-
ბერს, მეხუთე სამარხის გაწმენდის შემდეგ ამ ობიექტზე სამუშაოები შეწყდა.

ექსპედიციის მიერ გათხრილ ხუთვე ქვაყუთში მოპოვებულ იქნა მუცარ საინ-
ვენტარო არქეოლოგიური მასალა: თხრის დღიური, რომელთა შორის ორი მოხატულია,

1 Б.А.Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодиза-
ции памятников, Тб., 1941, გვ. 64, ნახ. 59.

ვერცხლის სამაჯურები, რკინის ღანები, შავი მინის ცილინდრული სანელსაცხებ-
ლა, მძივები და სხვ.

სამწუხაროდ, რამდენიმე ნივთი ამ კოლექციიდან დაკარგულია (საველე
№ 5⁴⁷ 76^ა, 82, 83, 85, 99, 109, 110, 112). მათი არც ფოტოსურათებია შეძენილ-
ნილი და არც მუზე-ნაცვლადი დანერგვითი აღწერილობა. არ შემოგვრჩა არც ვერ-
ცხლის ბეჭდის ღარაკი, რომელზეც თხის გამოსახულება ყოფილა ამოკვეთილი,
მუშაა მისი რგოლის ნახევარი დაცულია (საინვ. № 179-65:19, საველე № 5⁴⁷ 97^ა).
ამ ბეჭდის ჩანახატი გამოქვეყნებულია?²

ძეგლის თარიღისათვის

სოფ.კუმბიში გათხრილმა სამარხმა პირველად მოგვცა ანტიკური პერიოდის
ორი მოხატული ჭურჭელი, "რომლებიც თითქმისა ტრადიციულად ინახავდნენ მოხატუ-
ლი ჭურჭლის სიფარულს თრიალეთის კულტურის გაფორმების ხანიდან"³. ეს აღმო-
ჩენა რამდენიმე მოულოდნელი გამოდგა, რადგანაც ანტიკური პერიოდის იმხანად
შესწავლილი ქართული ძეგლებისათვის სრულიად უცნობი იყო მოხატული კერამიკა.
საჭირო გახდა კიდევ ორი ახელი წლის სისტემატური კვლევა არქეოლოგიაში, იმი-
სათვის რათა დაგვენიღო, რომ ძვ.წ. IV-III საუკუნეები წარმოადგენდნენ მოხა-
ტული კერამიკის წარმოების განვითარებისა და შეშინიჭი გაფორმების პერი-
ოდს საქართველოში.⁴ ამჟამად ცნობილია საქართველოს რამდენიმე ახელი პუნქტი,
სადაც ამ პერიოდის მოხატული ჭურჭელი აღმოჩენა, მაგრამ ამით სრულიადაც არ
მცირდება კუმბის სამაროვნის ღირსება, რადგანაც კუმბის დოქები გარკვეული
ფარსაზრისით დღემდე უნიკალურ ნიმუშებად რჩებიან როგორც ფორმის, ისე მოხა-
ტულობის ფარული ელემენტების მიხედვით.

ბ.კუფტინი თავის საველე დოკუმენტი, ეხება რა კუმბის № 3 და № 5 სამარხე-
ბის ინვენტარს, აღნიშნავს, რომ ისინი განეკუთვნებიან პართურ ეპოქას (იხ.
საველე დოკუმენტის 22 და 24 მუგომბრის ჩანაწერები), მაგრამ მოგვიანებით, როცა
გამოქვეყნდა სოფ.კუმბის სამაროვნის ნასაღები, ბ.კუფტინმა შეიცვალა აზრი და
მიაკუთვნა ისინი "წალის ფვლაზე ნაცვლადი შესწავლილ პრეპროტოკლასურ ეპო-

2 Б.А.Куфтин. Археологические раскопки 1947 года в Цалкинском районе,
Тб., 1948, გვ.10, ნახ.4, ტაბ.11,4.

3 იქვე, გვ.8.

4 ი.გაგოშიძე. მოხატული კერამიკა სამაროვან, "ძეგლის მეგობარი", № 23,
1970 წ.

ქანს⁵, ზუგდიდის იქვე, ზუსტად ორი გვერდის მანძილზე, ბ.კუჭინი სოფ.კუჭინის ბე-
ჭერს ადარებს ახალგორის განძისა და ალგუთის სამარხის ოქროსა და ვერცხლის
ბეჭერებს და კუჭინის სამარხისა და III სამარხს აქვეყნიერად უპოქის დასასრულს
აკუთვნებს⁶.

ეს უკანასკნელი განსაზღვრა, როგორც ჩანს, უფრო ახლად სინამდვილესთან.

სოფ.კუჭინის სამარხის მოხატული როქების ანალოგიური როქი აღმოჩნდა
ვანის № 9, ე.წ. მეომრის სამარხში, რომელიც ფილიპე II მაკედონელის (ძვ.წ.
359-336 წწ.) ოქროს სფატერიდა და სხვა მასალით თარიღდება ძვ.წ. IV ს-ის
მესამე მეოთხედით⁷. იმავე, ან ცოტა უფრო მოგვიანო ხანას განუკუთვნება ვა-
ნის № 10 სამარხი (ბავშვისა), რომლის მსხლისებურგანიანი როქი ფორმით სავ-
სებით ანალოგიურია კუჭინის № 1 სამარხის როქისა (I-1)⁸. სწორედ ამ პერი-
ოდისთვისაა დამახასიათებელი კუჭინის № 3 სამარხის სამაჯურის მსგავსი დაკ-
ბილულფორმიანი სამაჯურებიც. ასე მაგალითად, ამგვარი რკინის სამაჯურები
იყო ითხვისში გათხრილი № 2 მძიმე სამარხში (ძვ.წ. IV ს-ის შუა ხანებში ან
მეორე ნახევარი)⁹. ოქროს დაკბილულფორმიანი სამაჯურები ვანის ზემოთ მოხსე-
ნიებული მეომრის სამარხშიც არის!¹⁰

კუჭინის № 3 სამარხის სამაჯურების ნაგებებში მივაკვლიეთ ერთ ფრაგ-
მენტს, რომელსაც ბოლოზე შემოჭერილი აქვს რკინისავე ვიწრო საღებო (იხ.
III-5). აღსანიშნავია, რომ მსგავსი საღებებიდან შემკული ძვ.წ. IV საუკუ-
ნის ალგუთის მძიმე სამარხის ელექტრუმის სამაჯურების ბოლოებიც!¹¹

5 Б.А.Куфтин. Рахат. ნაშრ., გვ.8.

6 იქვე. გვ.10.

7. ვანი, I. 1947-1969 წლების არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1972, გვ.203, ტაბ.176.

8 ვანი, I, გვ.211, ტაბ.180.

9 ამავე სამარხში, რომელიც 1963 წელს გათხარა ითხვისში საქართველოს სა-
ხელმწიფო მუზეუმის ექსპერიციაში (ხელმძღვანელი რ.აბრამიშვილი), მოხატუ-
ლი როქებიც აღმოჩნდა. იქვე იყო მიწის მიღვებისაგან შედგენილი სამაჯუ-
რებიც, ისეთივე, როგორც კუჭინის III-4 სამაჯურია.

10 ვანი I, ტაბ.170.

11 Б.А.Куфтин. Триалети, I, გვ.36, ტაბ.Х. ალგუთის სამარხის თარიღისათ-
ვის იხ.: მ.საგინაშვილი, ი.გაგოშიძე, ალგუთის ფილა. მაცნე, № 4,
1973, გვ.97; ი.გაგოშიძე. მასალები ქართული ოქრომჭედლობის ისტორი-
ისათვის (ძვ.წ. I ათასწლეულის პირველი ნახევარი). საქართველოს სახელ-
მწიფო მუზეუმის მოამბე, XXXII- B, თბ., 1976, გვ.10; ც.დავლიანიძე,
აგრეანტიკური ხანის ძეგლები ქვემო ქართლიდან (ხელსნური ნაწარმის
მიხედვით). საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XXXII- B, თბ.,
1976, გვ.128-145.

ძვ.წ. პირველი ათასწლეულის მუახანებში ათარიღებენ კუმჩის მავი მიწის სანელსაცხებლის (III-3) ანალოგიურ სამ სანელსაცხებლეს, რომლებიც ჩრდილო-დასავლეთ ირანშია (ირანის აბერბაიჯანში) ნაპოვნი და ამჟამად ერვინ ოპენლანდერის კოლექციაში ინახება; ერთერთი მათგანი (№ 111) თითქმის აბსოლუტურად იდენტურია კუმჩის სანელსაცხებლისა!¹²

ამრიგად, აქემენიდური ხანის დასასრული და ელინისტური ხანის დასაწყისი (ძვ.წ. IV ს-ის მუახანები და მეორე ნახევარი) ყველაზე უფრო მისაღები თარიღია კუმჩის სამარხებისათვის. კუმჩის მოხატული რომების ჭარბი ყველამ და გაშლილი პირები, რაც მათ ასხვავებს საქარტველოში აღმოჩენილი ყველა სხვა ანალოგიური მოხატული რომისაგან (ურბნისი, ითხვისი, ვანი, ბირბი და სხვ.), გვაფიქრებინებს, რომ კუმჩის რომები ცოტა უფრო ადრეულია მათზე და მიეკუთვნება ბევრთ ნახსენები პერიოდის დასაწყისს, ე.ი. ძვ.წ. IV ს-ის მუახანებს. რაც შეეხება კუმჩის № 5 სამარხს, იგი, შესაძლებელია, № 3 და № 1 სამარხებზე ოდნავ უფრო მოგვიანო იყოს: მეხუთე სამარხის რომის (V-1) მსხლისებური ფორმა, აგრეთვე მიწის საწონისებური საკიდი (VI-4) გვაფიქრებინებს, რომ ამ სამარხის თარიღი შეიძლება ძვ.წ. III საუკუნითაც კი განისაზღვროს.

სამარხებისა და სამარხული ინვენტარის აღწერილობა

სამარხი № 1. 1947 წლის 20 ოქტომბერს გაიწმინდა ბავშვის სამარხი, რომელიც შემოწვრილი იყო რამდენიმე ქვით. ჩონჩხისაგან კბილების გარდა არაფერი გადარჩენილა. თავის არეში (კბილებთან) იდგა პატარა რომი და ეფარა მძივები. იქვე იმყოფებოდა ბრინჯაოს ოთხნახნაგაგანიკვთიანი მავთულის დამცველი სასაფეთქე რგოლი.

თეთრი პასტის მძივი და ბავშვის კბილები, რომლებიც №⁴⁷ საველი პავ-თარში შევანილია ბელადანისად 76-ა და 78 ნომრებით, დაკარგულია.

1. რომი, თიხისა, ნაცრისფერკვითიანი, მსხლისებურფორიანი, ცალყურა, ვიწროყელიანი, ბრწყინდელი; ბედაპირი გლუვია, ნუქი ნაცრისფერი, თითქმის

12 Axel von Saldern, Brigit Nolte, Peter la Baume, Thea Elisabeth Haevernick. Gläser der Antike, Sammlung Ervin Oppenländer, Köln, 1974, NN 105, 109, 111. ანალოგიები მიგვიჩვენებს მ.საგინ-ნაშვილი.

შავი, ქარსის ქერცლები მინარევით; კეცი მოყავისფრო-რუხია, თეთრი მინარე-
ვებით; ყელი და მრგვალგანვიკვეთიანი ყური მოყვითლოა. შერჩენილი სიმართლე
150 მმ; ნუტლის დიამეტრი 104 მმ; ძირის დიამეტრი 51 მმ; საინვენტარო
№ 179-65:1; საველი № 5⁴⁷ 74.

2. სასაფეთქელე რგოლი, ბრინჯაოს ოთხწახნაგანვიკვეთიანი მავთულისა,
გახსნილი, ნაკლული. შერჩენილი ნაგებების სიგრძე 12 მმ, 11 მმ და 5 მმ;
მავთულის განვიკვეთი 2 მმ; საინვენტარო № 179-65:4; საველი № 5⁴⁷ 77.

3. მძივი სარბოთნისა, კასრისებრი, ორი მხრიდან ნახვრეტი ხვრელით.
სარბოთნი ღია წითელი ფერისაა, ნახვრეტი გამჭვირვალე, ზარიანი. ზომები
9-9-14-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:3; საველი № 5⁴⁷ 76-ა.

4. მძივი, ქალცეროთნისა, კასრისებრი, ორი მხრიდან ნახვრეტი ხვრელით.
ქალცეროთნი თეთრი ფერისაა, მოწითალო ლქით, გაუმჭვირვალე. ზომები
7-7-4-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:5; საველი № 5⁴⁷ 76-ბ.

5. მძივები უსწორო სფეროს ფორმისა, ფირფიტისფერი დახშული მინისა;
3 ეგზემპლარი. ზომები 5-5-6-2 მმ; 5-5-4-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:2;
საველი № 5⁴⁷ 75.

6. მძივები, ისეთივე, როგორც № 5, ოღონდ მომწვანო-ლურჯი ფერის მუქის
გამტარი მინისა; 3 ეგზემპლარი. ზომები 5-5-5-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:2;
საველი № 5⁴⁷ 75.

7. მძივი, კასრისებრი, პასტისმაგვარი თეთრი მასისა (შესაძლებელია,
ფაიანსისა). ზომები 6-6-4-1 მმ; საინვენტარო № 179-65:2; საველი № 5⁴⁷ 76-ა.

სამარხი № 2. 1947 წლის 21 ოქტომბერს გახმენილი სამარხი წარმოადგენ-
და მხოლოდ ქვების გროვას, რომლის მახლობლად იდგა ყურმოყვითლო პატარა ქოქი.
ქვების გროვიდან ოდნავ მოშორებით ნაპოვნი შავპირილა ჯანის ნაგებობის ამ სა-
მარხთან მიკუთვნება საეჭვოა. ძვლები არ აღმოჩენილა. როგორც ქოქი, ისე ჯა-
ნის ნაგებობა (საველი № 5⁴⁷ 82 და № 5⁴⁷ 83) დაკარგულია.

სამარხი № 3. 1947 წლის 21 ოქტომბრის საღამოს გამოჩნდა და 23 ოქტომ-
ბერს საბოლოოდ გაიწმინდა დიდი ზომის ფილაქითი გარდახურული ქვაყუთი. სამარ-
ხის შემადგენელი ქვების ზედა ნაპირები მინის ზედაპირიდან სულ 25 სმ-ის
სიღრმეზე იყო. მძივების სიუხვე მიუთითებს, რომ სამარხი ქალისაა. ძვლები
არ შემორჩენილა.

სამარხის ინვენტარი მეტად საინტერესო გამოდგა. გენოთ ნახსენებ მძი-
ვებს გარდა აქვე აღმოჩნდა მოხატული წყვილი ქოქი, რკინის პანა და სამაჯურე-
ბი, რომლებზედაც მინის მძივები იყო მიჯანგული და ბოლოს - ცილინდრული ფორ-
მის შავი მინის ნივთი (სანელსაყხებლე, ი.გ.), რომლის დანიშნულება განთხრე-

ღოსაფვის გაურკვეველი დარჩა. ნივთი, ბ.კუჭონის სიტყვით, უთუოდ იმპორტულია, ჟემბა მისი ანალოგიების მოძებნა მან ვერ მოახერხა. საქარტველოსათვის ეს სანელსაფხეზელე დღემდე უნიკალურად რჩება.

რკინის დანის ღრავმენტი (საველე № 5⁴⁷ 85) და ობსიდიანის ოთხი ანატიკაცი (საველე № 5⁴⁷ 99) ამ სამარხიდან დაკარგულია. საველე № 5⁴⁷ 90-ით გატარებული რვა მოცისფრო მინის მძივის ნაცვლად კი 13 მძივი აღმოჩნდა. მთის ბრძლის ღვარი (ჩვენი აღწერილობის 111-10) საერთოდ არ ყოფილა შეფენილი საველე დავთარში და მისი № 3 სამარხისაღმის მიკუთვნება ეთიკეტის სამუალებით მოხერხდა. ეთიკეტზე აღნიშნულია ინდექსიანი საველე ნომერიც - 5⁴⁷ 97^ბ.

1. როქი, თიხისა, ცალყურა, სფერულმუცლიანი, ბრტყელძირა ღართი ძაბრისებრი ყელით, ჭუჭიშეხელებული. მრგვალფანიკვეთიანი ყური ზედა ბოლოთი როქის პირზეა მიძერწილი, ქვედა ბოლოთი კი - მუცლის ზედა ნაწილზე. მოყვითალო კაცი ნკვრივია, წვრილმარცვლოვანი; ზედაპირი გლუვია, ნაპირალები, დაფარულია მოყვითალო (კრემისფერი) ანგობით და მოხატულია წითელი საღებავით (წერნაქით). მოხატულობა ღრავს მთელ ზედაპირს, თიხის ძირამდე, მათ შორის ძაბრისებური პირის შიდა ნახევარს. მოხატულობა განლაგებულია სამი ფრიზად, რომლებიც ერთმანეთისაგან ჰორიზონტული ხაზებითაა გამოყოფილი. ზედა ფრიზი - ჭუჭიდან ყელის შევაროვებამდე - შევსებულია დახრილი პარალელური ხაზებით, მეორე ფრიზი, რომელიც ყურის ძირამდე აღწევს, შევსებულია ერთმანეთში ჩასმული და ირიბულად დაშორებული სამკუთხელებით (სამკუთხედა სურ ოთხი ასეთი სისტემა); მესამე ფრიზზე წარმოდგენილია ირიბული ხაზებით შევსებული ათი სამკუთხედი, რომლებიც წვეროებით ზევითაა მიმართული, ისევე, როგორც მეორე ფრიზის სამკუთხედები. ყელის შიდაპირიც ირიბული ზოლებითაა მოხატული, ყურზე კი ღვეტიფხური ფიგურაა გამოხატული. სიმაღლე 166 მმ; მუცლის რიამეტრი 125 მმ; პირის რიამეტრი 73 მმ; ძირის რიამეტრი 79 მმ; საინვენტარო № 179-65:6; საველე № 5⁴⁷ 84.

2. როქი, ზემოთ აღწერილის (№ 1) წყვილის ცალი. მისგან განსხვავდება ნხოლოდ მოხატულობის დეტალებით. კერძოდ: პირველი და მეორე ფრიზები ვიწრო მოუხატავი სარტყლითაა გამოყოფილი; ზედა ფრიზი და ქვედა ფრიზის სამკუთხედები ირიბი ხაზების ნაცვლად ბადითაა შევსებული. ჭუჭი ერთ ადგილას მოყვითალო აღწევს. სიმაღლე 163 მმ; მუცლის რიამეტრი 120 მმ; პირის რიამეტრი 71 მმ; ძირის რიამეტრი 78 მმ; საინვენტარო № 179-65:5; საველე № 5⁴⁷ 84.

3. სანელსაცხედლე, მავი, გაუმჟღავნებელი მინისა, თიხის სწორი ცილინ-
რული ფორმისა, გადმოწეული პავილიონი ჭრით. ზედაპირი დაფარულია ზედაპე-
ბული მავი მინის ძაფის 23 ხვით. ეს ხვითი (ზედა ოთხის გამოკლებით) ზე-
ვით და ქვევითაა დაძრული, ისე რომ, ფრთხილად ორნამენტები იქმნება. სანელ-
საცხედლე, როგორც ჩანს, დამზადებულია პლასტიკური მინის მასის ქვიშის გულ-
გულზე დახვევის მეშვეობით. სიმაღლე 88 მმ; პირის რადიუსი 16 მმ; ძირის
რადიუსი 17 მმ; საინვენტარო № 179-65:7; საველი № 5⁴⁷ 86.

4. ნაჭები რკინის, წყვილი, ერთმანეთთან მიჯნებული სამაჯურისა, ზედა
მიჯნებული მომწვანო დახმული მინის კასრისებრი მძივების ცალი რიგით; სამი
მძივი (ცხრიდან) მომძვრალია და ცალკე ინახება. ნაჭების სიგრძე 38 მმ;
მძივების ზომები 4-4-3-1 მმ; საინვენტარო № 179-65:8; საველი № 5⁴⁷ 87.

5. ნაჭები რკინის სამი ღეროპავილიონი სამაჯურისა; ერთ ფრამენტს
ბოლოში შეჩენილი აქვს შემოჭრილი ვიწრო საღებ; ზოგიერთ ნაჭებზე ქსოვი-
ლია მიჯნებული; სურ 11 ნაჭებია. სამაჯურების რადიუსი დაახლოებით 70 მმ;
საინვენტარო № 179-65:21; საველი № 5⁴⁷ 98.

6. ვერცხლის ბეჭდის რვალი, მავთულვანი, ორად გაჭეხილი; ამ ბეჭდის
ფარავი, რომელზედაც თხის გამოსახულება იყო ამოკვეთილი, დაკარგულია. რა-
დიუსი 12 მმ; საინვენტარო № 179-65:19; საველი № 5⁴⁷ 97-ა.¹³

7. სასაფეთქელე რგოლი, ვერცხლის მრგვალფანოვანოვანი მავთულისა, გახ-
სნილი, გაჭეხილი ორად. რადიუსი 22 მმ; მავთულის განივკვეთი 2 მმ; საინ-
ვენტარო № 179-65:9; საველი № 5⁴⁷ 88-ა.

8. სასაფეთქელე რგოლი, ვერცხლის ოქსაბნაგანოვანოვანი მავთულისა,
გახსნილი; გაბრწყინებული და გახვრეტილი ბოლოებით; სამად გაჭეხილი, ბოლო-
ებმოჭეხილი. რადიუსი 22 მმ; მავთულის განივკვეთი 1,5 მმ; საინვენტარო
№ 179-65:10; საველი № 5⁴⁷ 88-ბ.

9. ნაჭები ისეთივე სასაფეთქელე რგოლისა, როგორც № 8. ნაჭების სიგრძე
19 მმ; საინვენტარო № 179-65:10; საველი № 5⁴⁷ 88-ბ.

10. ზვარი, მთის ბროლისა, ოვალური, ბრწყინვალე, ზურგამოშენებული. სიგ-
რძე 14 მმ; სიგანე 6 მმ; სიმაღლე 2 მმ; საინვენტარო № 179-65:20; საველი
№ 5⁴⁷ 97-გ.

13 VI საუკუნეზე უძველესი ამ ბეჭდის გამოსახულებას ფარავიანად ბ.კუჭინის
ჩანახატის მიხედვით (იხ.: Б.А.Куфтин. Археологические раскопки
1947 года..., გვ.10, ნახ.4).

11. მძივი, ნახევარსფერული, მოღებოანი (ფეხისებრი) მნიშვნისა.

1 მმ-ზე უფრო წვერილი ხვრელი გაყვანილია ორი მხრიდან მძივსაკილის მრგვალი ძირის გასწვრივ, აღმათ, აღმასის ხელსაწყოთა გამოყენებით. მნიშვნის მოღების ღერებია: მუქი და ღია ყავისფერი და ცისფერი. მომები 9-4-9-1 მმ; საინვენტარო № 179-65:18; საველი № 5⁴⁷ 96.

12. მძივი, ვარდისფერი სარქოვნისა (ოქნავ მუხრუშბული და გახვრეტილი კენჭი); ხვრელი ორი მხრიდანაა გაყვანილი. მომები 11-12-7-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:16; საველი № 5⁴⁷ 94.

13. მძივი, ცილინდრული, თეთრმოღებოანი, ღია წითელი ფერის გაუმჭვირვალე სარქოვნისა; ხვრელი ორი მხრიდანაა გაყვანილი. მძივის ზედაპირზე რამდენიმე ადგილას შემორჩა კენჭის თავდაპირველი ქერქი, კავერნებით. მომები 8-8-13-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:16; საველი № 5⁴⁷ 94.

14. მძივი, თიქმის სფერული ფორმისა, ღია ნაცრისფერი, ღია და მუქ მოღებოანი და ლაქებოანი ქაღალდოვნისა; ხვრელი ორი მხრიდანაა გაყვანილი. მომები 20-20-6-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:17; საველი № 5⁴⁷ 95.

15. მძივი, ბიკონუსური, მუქი ღერქი (კოხალეთი შეფერილი) მინისა. მომები 5-5-5-1 მმ; საინვენტარო № 179-65:14; საველი № 5⁴⁷ 92.

16. მძივი, სფერული, ცისფერი დახმული მინისა. მომები 4-4-4-1 მმ; საინვენტარო № 179-65:12; საველი № 5⁴⁷ 90.

17. მძივი, უსწორო სფეროს ფორმისა, მომწვანო-ცისფერი დახმული მინისა. მომები 6-6-7-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:12; საველი № 5⁴⁷ 90.

18. მძივი, ნაკვეთილ-ბიკონუსური ფორმისა, გამჭვირვალე ცისფერი მინისა. მომები 5-5-3-1 მმ; საინვენტარო № 179-65:12; საველი № 5⁴⁷ 90.

19. მძივები, მომწვანო მინისა, უსწორო ცილინდრული და კასრისებრი ფორმისა; ირიბებული; 10 ეგზემპლარი. მომები 4-4-3-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:12; საველი № 5⁴⁷ 90.

20. მძივი, კასრისებრი, ღერქი მინისა, ღერქ-თეთრი ფეხებით, რომლებიც სამ-სამად განლაგებულია სამ ჯგუფად. მომები 7-7-5-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:14; საველი № 5⁴⁷ 93.

21. მძივი, ცილინდრული, ღერქი მინისა, ინკრუსტირებული თეთრი მინის სპირალურად დახვეული მოლით. მომები 7-7-17-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:13; საველი № 5⁴⁷ 91.

22. ქვედა საძირე კბილი დათვისა - *Ursus arctos* L. (განსაზღვრა ნ.ვერეშაგინმა). სიგრძე 20 მმ; საინვენტარო № 179-65:11; საველი № 5⁴⁷ 89 (არაა ილუსტრირებული).

სამარხი № 4. სამარხი გაიწმინდა 1947 წლის 24 ოქტომბერს. იგი სონი-
ნული იყო სამარხის ბოლოში ვერტიკალურად დარღობილი ქვით. ძლიერ მოკრუსხუ-
ლი ჩონჩხი ჯერად იყო შემონახული. მანძილი კეფიდან ბარძაყის თავამდე
680 მმ, ხოლო იქვე იგავარ თიხის როქამდე 780 მმ იყო. სამარხში სხვა არაფე-
რი აღმოჩენილა. როქი (საველე № 5⁴⁷ 179) დავარგულია.

სამარხი № 5. სამარხი გაიწმინდა 1947 წლის 24 ოქტომბერს. საველე
დავთრის მიხედვით ამ სამარხის ინვენტარში სხვა ნივთებს შორის ყოფილა წით-
ლად გამომწვარი თიხის როქი (საველე № 5⁴⁷ 100) და რკინის ფრაგმენტირებუ-
ლი რანა (საველე № 5⁴⁷ 112), რომლებიც დავარგა.

1. როქი, თიხისა, ცალკურა, ვიწრო ყელით, ძაბრისებრი პირით, მსხრი-
სებრი მუცლით და ვიწრო, ბრწყელი ძირით; მრგვალგანვიკვეთიანი ყურის ზედა
ბოლო როქის პირთანაა მიქრნილი, ქვედა ბოლო კი მუცლის ზედა ნაწილთან; რო-
ქის გაპრიანებული ზედაპირი მუქი ნაცრისფერია, მოყვანისფრო ელფერით; კაცი
მკვრივია, წვრილმარცვლვანი, მურა-წითელი ფერისა (თხელი შიდა და გარე ფე-
ნის გარდა); როქი აღგენილა და რამდენიმე ნაჭები აკლია. სიმაღლე 170 მმ;
მუცლის რიამეფრი 140 მმ; პირის რიამეფრი 70 მმ; ყელის რიამეფრი 35 მმ;
ძირის რიამეფრი 80 მმ; ყურის განვიკვეთი 14 მმ; საინვენტარო № 179-65:22;
საველე № 5⁴⁷ 111.

2. სასაფეთლე რგოლი, გახსნილი, ბოლოებისკენ დანვრილებული ვერცხლის
ოთხნახნაგა მავთულისა. რიამეფრი 25 მმ; მავთულის განვიკვეთი 2 მმ; საინ-
ვენტარო № 179-65:28; საველე № 5⁴⁷ 119.

3. მძივი, კასრისებრი, ნახევრად გამჭვირვალე წითელი სარეოონისა, ცა-
ლი მხრიდან გაყვანილი ხვრელით. ზომები 9-9-7-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:25;
საველე № 5⁴⁷ 114-ა.

4. საკირი, საწონისმაგვარი, მრგვალი ყურით, ნახევრად გამჭვირვალე
ღია ღურჯი ფერის მინისა. ზომები 14-6-2-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:27;
საველე № 5⁴⁷ 118.

5. მძივი, ცილინდრული, უსწორო ფორმისა, შავი ფერის რახმული მინისა.
ზომები 7-7-7-3 მმ; საინვენტარო № 179-65:26; საველე № 5⁴⁷ 114-ბ.

6. მძივი, ცილინდრული, მოყვითალო ფერის მინისა, ინკრუსტირებული თე-
რი მინის სპირალური სარგელით. ზომები 6-6-10-2 მმ; საინვენტარო № 179-
65:24; საველე № 5⁴⁷ 113-ბ.

7. მძივი, კასრისებრი, ღურჯი მინისა, სამი ღურჯ-თეფრი ინკრუსტირებუ-
ლი თვალთ. ზომები 7-7-4-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:23; საველე № 5⁴⁷ 113-ა.

8. მიძეები, ისეიძე, როგორც № 7, ოღონდ ცხრაჯვარიანი; ჟვარები
სამი ჯგუფიდან განლაგებული; 4 ეგზემპლარი. ზომები 6-6-5-2 მმ; საინვენტარო
№ 179-65:23; საველი № 47 113-ა.

9. მიძეები, ისეიძე, როგორც № 7, ოღონდ ექვსჯვარიანი; 17 ეგზემ-
პლარი. ზომები 5-5-3-2 მმ; საინვენტარო № 179-65:23; საველი № 47 113-ა.

1936 და 1939 წლებში თრიალეთის (წაღვის) არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ წაღვის რაიონის სოფელი ტაშაშვილის განაპირას (ჩრდილოეთით), სკოლის ჩრდილო-დასავლეთით, მიწისქვეშა გათხარა 3 ქვაყუთი (ერთი 1936 წელს და ორი 1939 წელს). 1939 წელს გათხრილი სამარხები წარმოადგენდა ქვის ოთხ-ოთხი ფიგურისა-გან შედგენილ მოკლე ქვაყუთებს, რომელთაც სახურავები აცლილი ჰქონდათ. ორი-ვე ქვაყუთში აღმოჩნდა მარჯვენა გვერდზე მწოლარე, თავით სამხრეთ-დასავლეთისკენ მიმართული ძლიერ მოკრუნჩხული თითო-თითო ჩონჩხი.

ტაშაშვილის სამარხების ნასაღები დაცულია ს.ჯანაშიას სახელობის საქარ-თველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების თრიალეთის ფონდში; მისი საინვენტარო ნომერია 180-65. იქვე ინახება თრიალეთის (წაღვის) ექსპედიციის ხელმძღვანელის ბ.კუჭინის სავსე ქვით, ექსპედიციის სავსე ქვით და 1939 წელს გათხრილი სამარხების სავსე ფოტოები (იხ.გაბუ-ლა VIII).

ტაშაშვილი გათხრილ სამარხებს ბ.კუჭინი რომაულ ან პარტულ ხანას აკუთ-ვნიდა! ჩვენის აზრით, ეს დათარიღება არ უნდა იყოს სწორი. თხის პირმოყ-რილი ჯამი (ჩვენი აღწერილობის II-3) და ქვები (I-1; II-1 და III-2) რომ მსგავსებას იჩენს ბეშთაშვილის და სანთის ადრეანტიკური ხანის მასალებთან? სამარხების აღნაგობაც და დავრძალვის წესიც მათი ანალოგიურია (მოკლე ქვა-ყუთები და ჩონჩხის ძლიერ მოკრუნჩხული პოზა). II 3 ქვაყუთში (1939 წლის II 2 სამარხი) ჩვენის მუშისპირის აღმოჩენაც სამარხების შედარებით ადრეულ-ბაზე მეტყველებს. ამდენად, ჩვენის აზრით, ტაშაშვილის სამარხები ადრეან-ტიკურ (აქემენიდურ) ხანას უნდა განეკუთვნოს და ძვ.წ.V-IV სს-ით დათარიღ-დეს.

სამარხების ნასაღის აღწერილობა

სამარხი II 1 (გათხარა 1936 წლის 2 ნოემბერს).

1. ქვით, თხისა, მცირე გაშლილი პირით, მაღალი და ფართო ყელით, რომელიც თანდათან გადარის ღრავ მსხლისებრი მოყვანილობის მუცელში; ბრწყინ-

1 Б.А.Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодиза-ции памятников, Тб., 1941, გვ.24, ნახ.26-ა,ბ.

2 იქვე. გვ. XV; იხ. აგრეთვე, წინამდებარე კატალოგში სანთის აქემენიდური ხანის სამარხების ჯამი 0-1.

ძირი საკმაოდ ჭარბია; მრგვალგანვიკვეთიანი ყურის ზედა ბოლო პირის კიბის
ორნავ ქვევითაა მიძერწილი; წვრილმარცვლოვანი მკვრივი კეცი ღია წითელი ფე-
რისაა; როქის ზედაპირი (პირი შიგნიდანაც) დაფარულია წითელი ანგობით (წერ-
ნაქით) და გაპრიადებულია. როქი აღდგენილია, პირის და მუცლის ნაწილები აკ-
ლია. სიმაღლე 268 მმ; პირის რიამეტრი 90 მმ; მუცლის რიამეტრი 205 მმ; ძი-
რის რიამეტრი 160 მმ; საინვენტარო № 180-65:1; საველი № 795 და 796.

2. ნატეხები რკინის მავთულოვანი სამაჯურისა, რომელიც ჩონჩხს მარცხე-
ნა მაჯაზე ეკეთა; ძლიერ დაჟანგული და დამცირებულია (5 ნატეხი). სამაჯური
ოვალური ფორმისა უნდა ყოფილიყო, პირგახსნილი. ზომები, დაახლოებით,
70 X 55 მმ; საინვენტარო № 180-65:2; საველი № 797.

3. ნატეხი რკინის მავთულოვანი სამაჯურისა, რომელიც ჩონჩხს მარჯვე-
ნა მაჯაზე ეკეთა. ნატეხის სიგრძე 50 მმ; საინვენტარო № 180-65:4; სავე-
ლი № 800.

4. ნატეხები რკინის მოხრილი პანისა (5 ნატეხი). საერთო სიგრძე 80 მმ;
პირის სიგანე 10 მმ; საინვენტარო № 180-65:4; საველი № 799.

5. საღესი ქვა, თავგახვრეტილი (ჩამოსაკიდეძლად); მრგვალგანვიკვეთი-
ანი, ბოლოსაკენ დაწვრილებული. სიგრძე 105 მმ; უძირესი განიკვეთი 15 მმ;
საინვენტარო № 180-65:5; საველი № 800.

6. ანატეკაცი ობსიდიანისა (საჭრისი?). სიგრძე 20 მმ; საინვენტარო
№ 180-65:6; საველი № 801.

სამარხი № 2 (1939 წლის 28 სექტემბერს გათხრილი ქვაყუთი № 1).

1. როქი, თიხისა, პირგამქლილი, ფარმოყვლიანი, სფერულმუცლიანი, ფართო
და ბრჭყელძირიანი; მრგვალგანვიკვეთიანი ყურის ზედა ბოლო როქის პირზეა მი-
ძერწილი; ზედაპირი მოწითალო ფერისაა, გაპრიადებული; კეცი წითელია, მკვრი-
ვი, წვრილმარცვლოვანი. როქი აღდგენილია, პირისა და მუცლის ნაწილები აკლია.

2. თიხის ჭურჭლის (როქის?) ქვედა ნაწილი? ჭურჭელს სფერული მუცელი
ჰქონია და ვიწრო, ბრჭყელი ძირი. ზედაპირზე შერჩენილია წითელი ანგობისა
(წერნაქის) და გაპრიადების კვალი; კეცი მკვრივია, წვრილქვიშანარევი; გადა-
ნატეხში სამფენიანია - მუაგული რუხი ფერისაა. შერჩენილი სიმაღლე 50 მმ;
უძირესი რიამეტრი 115 მმ; ძირის რიამეტრი 50 მმ; საინვენტარო № 180-65:8;
საველი № 289.

3 ეს ფრაგმენტი ძირიდან აღებულია 1939 წლის საველი დავთარში არ არის
შეგანილი, მაგრამ ზეით ჭურჭელს აწერია "თამბაში, სამარხი № 1, № 259".

3. ჯამი თიხისა, წითლად გამომწვარი (ცალი გვერდი გამავებული აქვს), პირმოყრილი, ნაპირგაბელებული; ვიწრო, სუსტად გამოყოფილი ძირით. მთელია, მხოლოდ პირი აქვს ერთ პარტიას ატყეცილი. რიამეტრი 130 მმ; სიმაღლე 48 მმ; საინვენტარო № 180-65:9; საველი № 290.

სამარხი № 3 (1939 წლის 28 სექტემბერს გათხრილი ქვაყუთი № 2).

1. მუშისპირი, რკინისა, მასრაგახსნილი, ფოთლისებრი, მაღალქვიანი; დაჟანგულია, მასრისა და ფოთების ნაწილი აკლია. სიგრძე 228 მმ; მასრის რიამეტრი 22 მმ; პირის სიგანე 48 მმ; საინვენტარო № 180-65:10; საველი № 291.

2. როქი, თიხისა, პირგადაშლილი, სფერულმუცლიანი, ბრტყელძირიანი; მრგვალფანივკვეთიანი ყური ზედა ბოლოთი ნიძერწილია პირზე, კიბის ორნავ ქვემოთ; ზედაპირი წითლარანგობიერებული და გაპრიალებულია; კეცი მკვერივია, წვრილქვიშანარევი, გადანახებში რუხი ფერისაა; მოყვითალო-მოვარდისფრო ზედა და შიდაპირით. როქი აღგებნილია; პირის და მუცლის ნაწილები აკლია. სიმაღლე 213 მმ; მუცლის რიამეტრი 175 მმ; ძირის რიამეტრი 87 მმ; საინვენტარო № 180-65:11; საველი № 292.

კარიკის სამართავი

(ტაბულა IX)

1937 წლის 10 ივნისს წაღვის რაიონის სოფელ კარიკის მცხოვრებმა მიხეილ დამოცევმა მოქალაქე პ.გ. აკრიშასის ხელით ს.ჯანაშიას სახელმწიფო საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის გადამცემის საკარმიდამო ნაკვეთზე ნაპოვნი თიხის ოთხი ქოქი (იხ. ქვემოთ აღწერილი № 4, 5, 6, 7)! იმავე წლის 25 აგვისტოს თრიალეთის (წაღვის) არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელმა ბ.კუჭუჭინმა დატერა აღმოჩენის ადგილი სოფელ კარიკაში. აქ, სკოლის შენობის პირდაპირ, დიონარის მარცხენა ნაპირას, მიხეილ დამოცევის საკარმიდამო ნაკვეთში მიწის ზედაპირზე ამოჩრილიყო ხუთი სამარხის (ქვაფუთების) კვადრების ქვები (ორი ქვაფუთი დიონარისპირა ღრუში ჩანდა). სამარხები მასიური ქვებისაგან იყო შედგენილი და ყველას აცლილი ჰქონდა საფარი ფილაქვებით. სამარხების გაწმენდის შედეგად ბ.კუჭუჭინი დაინახა, რომ ყველა სამარხი გაქვქილ-გაძარცული იყო ადგილობრივ მცხოვრებთა მიერ. მხოლოდ ერთადერთ ქვაფუთში (სამარხი № 2) დარჩენილა ხელახლებლად ჩონჩხის ქვედა კიდურები და მათ გვერდით წითელკეციანი ქოქი (ჩვენი აღწერილობის № 2). იმავე სამარხში მიწის ამოხვევის შემდეგ აღმოჩნდა ძლიერ დაზარალებული და ორად გაყვანილი ბრინჯაოს საკინძი (ჩვენი აღწერილობის № 1).

ექსპედიციამ ხუთიდან სამი სამარხი გაწმენდა; მაგრამ სავსე რეზერვში მათგან მარტო ორი აღწერილი (იხ. ქვემოთ), მესამე სამარხის შესახებ კი წერია მხოლოდ, რომ "მასში არაფერი აღმოჩენილა".

საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების თრიალეთის ფონდში 1939 წლის სავსე დაცვრისა და სავსე რეზერვის გარდა ინახება ერთადერთი სავსე ფოტოსურათი კარიკის სამარხების საერთო ხედით, მაგრამ ფოტო იმდენად უხარისხოა, რომ მისი სტამბური წესით რეპროდუცირება შეუძლებელია.

კარიკის სამარხების არქეოლოგიური მასალა დაცულია საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილების თრიალეთის ფონდში და მისი საინვენტარო ნომერია 181-65. მასალა პირველად ქვეყნდება. ეს ძეგლები ანალოგიების მოხმობით შეიძლება ძვ.წ. IV ს-ით დათარიღდეს. ამ მიზნით გამოწვევის

1 ეს ქოქები, ცხადია, არაა შეგანილი თრიალეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სავსე დაცვრში, ღუმიცაღა ინახებოდა თრიალეთის მასალებთან ერთად.

უნდა წარმოადგენდეს ერთ-ერთი ქვემოთ აღწერილი სამტრიაო როქი (ჩვენი აღწერილობის № 3). იგი ბ.კუჭინს 1937 წლის 25 აგვისტოს გასაცა სოფელ კარნავის მცხოვრებმა მ.ანტონოვმა, რომელსაც დაბეჯითებით არ უთქვამს, რომ ჭურჭელი სწორედ მ.დამოცუვის საკარმიდამო ნაკვეთზე იპოვა. როქის სამტრიაო პირის შემსხვილებული და მომრგვალებული კიდე გვაფიქრებინებს, რომ ეს ჭურჭელი არ უნდა იყოს ელინისტური ხანის დასასრულზე უფრო ძველი.

სამარხებისა და სამარხეული ინვენტარის აღწერილობა

სამარხი № 1. შეგვნიღია ოთხი ფილაქისაგან და ორიენტირებულია სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილ-აღმოსავლეთისაკენ. სიგრძე 1300 მმ; სიგანე 760 მმ; სიღრმე 550 მმ.

სამარხის ამოწმებისას რამდენიმე ძვალი და ნიჟარ გამოიწვარი თიხის პლენილი როქი აღმოჩნდა. როქი დაკარგულია.

სამარხი № 2. შეგვნიღია ოთხი ფილაქისაგან და ორიენტირებულია ისევ, როგორც სამარხი № 1. სიგრძე 1130 მმ; სიგანე 620 მმ; სამარხის გათხრისას ჩონჩხის ბედა ნაწილი აღარ არსებობდა; შემორჩა ნიჟარ ფეხების ძვლები და ჩონჩხის ფეხით ჩაგრული ღია ფერის თიხის მთელი როქი (ჩვენი აღწერილობის № 2). სამარხიდან მიწის ამოყრის დროს იპოვნეს ბრინჯაოს ორად გაფხილი საკინძი (ჩვენი აღწერილობის № 1).

1. საკინძი, ბრინჯაოსი, შემსხვილებული ოთხახნაგა ძალით, რომელსაც სამი ირგვლივი ღარი დაუყვება; ღარებს ქვემოთ საკინძი გახვრეტილია. საკინძი ძლიერაა შეჭმული ჟანგისაგან და ორადაა გაფხილი. სიგრძე 87 მმ; საინვენტარო № 181-65:1; სავლე № 222.

2. როქი, მოყვითალო-მოვარდისფრო თიხისა, ცალყურა, პირგადაშლილი, მსხლისებრი ფორმის მუცლით და შეპარებით ფართო, ბრტყელი ძირით; მრგვალები ინკვეთიანი ყურის ბედა ბოლო პირის კიდედანაა მიძერწილი და აქ ყურის ორივე მხარეს დაძერწილია თითო კოპი; კოპებს ბორის ყურზე ირბი ჯვარია ამოკვეთილი. სიმაღლე 173 მმ; მუცლის დიამეტრი 135 მმ; პირის დიამეტრი 81 მმ; ძირის დიამეტრი 100 მმ; საინვენტარო № 181-65:2; სავლე № 221.

ნივთები სხვა სამარხებიდან

3. როქი, მოყვითალო-მოვარდისფრო თიხისა, ცალყურა, ფართოყელიანი და სამტრიაოპირიანი; მომრგვალებული მუცლით და ფართო, ბრტყელი ძირით. პირის კიდე მომრგვალებული და შემსხვილებულია; მოცხილი ყური ოვალურგანიკვით-

ანი ყოფილა; უსწორმასწორო ღრმულებიანი ბედაპირი არათანაბრად დაფარულია ღია ჭერის ანგობით და ხელითაა (არა სამეტუნო მორგვზე) გაპრიკლებული; რო-
ჯი საკმაოდ სქელკედრიანია და გაპრიკების მიუხედავად უხეში ნაწარმის მთა-
ბეჭდილებას ახდენს. სიმაღლე 163 მმ; მუცლის რიამეტრი 120 მმ; ძირის რი-
ამეტრი 83 მმ; კედლის სისქე 7 მმ; საინვენტარო № 181-65:3; საველი
№ 5² 223.

როჯი ბ.კუფტინს გაბასცა აპგილობრივმა მცხოვრებმა მ.ანტონოვმა და
იგი, შესაძლებელია, არც იყოს ამ სამაროვანზე აღმოჩენილი. მისი სავარაუდო
თარიღია ძვ.წ. II-I სს.

4. როჯი, თიხისა, მოვარდისფრო-რუხი კეცი, ცალყურა, ფართოყელიანი,
პირგაფართოებული, სფერული მუცლით, ფართო, ორნავ შეპრკილი ძირით; გლუვი
ბედაპირი მუქი მურა ჭერისაა; მრგვალგანიკვებოანი ყური მოგებნილია. სიმაღ-
ლე 187 მმ; მუცლის რიამეტრი 165 მმ; ძირის რიამეტრი 92 მმ; საინვენტარო
№ 181-65:4.

5. როჯი, მოვარდისფრო-ყავისფერი თიხისა, ცალყურა, პირგაბაშლილი,
მსხლისებრი ფორმის მუცლით და ფართო, ბრწყელი ძირით; მრგვალგანიკვებოანი
ყურის ბედა ბოლო პირის კიდეშანაა მიძერწილი და აქ მის ორღვე მხარეს თი-
ხო კოპიაა დაძერწილი. სიმაღლე 160 მმ; მუცლის რიამეტრი 125 მმ; ძირის რი-
ამეტრი 90 მმ; საინვენტარო № 181-65:5.

6. როჯი, მოწითალო-ყავისფერი თიხისა, სამტუჩა პირით, სფერული მუცლით,
ფართო ბრწყელი ძირითა და ცალი, ბრწყელგანიკვებოანი ყური, რომელიც ბედა
ბოლოთი პირის კიდეშანაა მიძერწილი; როჯის ბედაპირი მოწითალო ანგობითაა
დაფარული და გაპრიკებულია. სიმაღლე 136 მმ; მუცლის რიამეტრი 135 მმ; ძი-
რის რიამეტრი 92 მმ; საინვენტარო № 181-65:6.

7. ქილა, მოყვითალო (თეთრი ჩანარებოთ) თიხისა, ფართო და ძლიერ გა-
ბაშლილი პირით; ამობურცული მუცლით, რომელიც მკვეთრად გაბადის ქვედა ნაწილ-
ში; ვიწრო და ბრწყელი ძირი არამკვეთრადაა გამოყოფილი. ქილა ნაკლულია. სი-
მაღლე 153 მმ; მუცლის რიამეტრი 115 მმ; პირის რიამეტრი 75 მმ; ძირის რი-
ამეტრი 50 მმ; საინვენტარო № 181-65:7.

№№ 4,5,6 და 7 თიხის ჭურჭელი საქარტველოს სახელმწიფო მუზეუმს ჩააბა-
რა მიხეილ დამოცევმა და ისინი, როგორც ჩანს, ნაპოვნია იმ ქვაყუთებში, რომ-
ლებიც დამოცევის საკარმიდამო ნაკვეთზე აღმოჩნდა. თრიალეთის (ნაღვის) არ-
ქეოლოგიური ექსპედიციის საველი დავთარში ეს ნივთები არ შეუტანიათ.

ПРЕДИСЛОВИЕ

В предлагаемом третьем выпуске серии каталогов "МОГИЛЬНИКИ ТРИАЛЕТИ", издаваемом Государственным Музеем Грузии им. акад.С.Н.Джанашиа АН Грузинской ССР, публикуются археологические материалы из пяти небольших могильников раннеантичной (ахеменидской) и эллинистической эпох, раскопанных в 1936-1947 годах Триалетской (Цалкинской) археологической экспедицией под руководством Б.А.Куфтина в окрестностях селений Санта, Куши, Ташбаш, Каряк Цалкского района Грузинской ССР. Некоторые из описанных ниже памятников широко известны по трудам Б.А.Куфтина - "Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодизации памятников" (Тбилиси, 1941 г.) и "Археологические раскопки 1947 года в Цалкском районе" (Тбилиси, 1948 г.), однако значительная часть этих материалов оставалась до сих пор не опубликованной.

После завершения полевых работ Триалетской археологической экспедиции хотя и прошло более трех десятков лет, в течение которых грузинская археология обогатилась множеством первоклассных памятников античной эпохи, однако материалы, добытые в Цалке, отнюдь не утратили былого своего значения, и полная их публикация принесет несомненную пользу исторической науке.

Издаваемые ныне каталоги погребальных материалов из могильников Нерон Дереси, Куши, Санта, Ташбаш и Каряк подготовлены в Отделе археологии Государственного Музея Грузии им. акад.С.Н.Джанашиа по плану научно-исследовательских работ в 1965 и 1974 годах. (Графические таблицы выполнены художником Музея Ольгой Георгиевной Кониашвили). Каждому из каталогов предпослано по-возможности полное описание полевой документации, а также небольшая статья, касающаяся вопросов хронологии памятника, ибо новые данные, накопившиеся после опубликования вышеуказанных исследований Б.А.Куфтина, дают возможность пересмотреть и кое-где уточнить принятые ранее датировки. Так, например, могильник Нерон Дереси, отнесенный Б.А.Куфтиным к позднеахеменидской или эллинистической поре, оказывается памятником самого конца эллинистической эпохи, а могильник в селении Ташбаш, отнесенный к парфянскому или римскому времени, пришлось передатиро-

вать IY веком до н.э.^I

Уточнение хронологии античных памятников Триалети нам представляется делом нужным и своевременным, так как вопрос хронологии, как известно, один из краеугольных камней всех исторических наук, в том числе и археологии, и без предварительного достоверного определения хронологии изучаемых археологических памятников, все дальнейшие выводы и положения историка-археолога обречены на безусловную неудачу, ибо, оторванные от твердой хронологической почвы, они превисают в воздухе, нарушая действительную историческую перспективу.

Все размеры в каталогах даны в миллиметрах. После описания каждого экспоната указываются его инвентарный и полевой номера. Буквенная часть полевого номера – "Ц" – означает: "Цалкинская (Триалетская) археологическая экспедиция", а индекс 1, 2, 3, 4 или 47 – годы работы экспедиции: 1936, 1937, 1938, 1939 или 1947 г.г., соответственно. При описании памятников глиптики указан также инвентарный номер кабинета глиптики отдела археологии Государственного Музея Грузии. При ссылках на экспонаты, описанные в каталоге, а также в подписях под рисунками на таблицах, римская цифра означает номер погребения, а арабская – порядковый номер предмета по каталожному описанию. В тех случаях, когда экспонаты не приурочены к конкретным погребальным комплексам, вместо римской цифры стоит ноль.

I. Статья "К датировке могильника Нерон Дереси(с. Санта, Цалкского района Грузинской ССР)" опубликована в 1975 году (см. "Мацне" (известия АН ГССР), серия истории, археологии, этнографии и истории искусства, № 2, 1975 г.). В настоящем каталоге она опубликуется с незначительными изменениями.

МАТЕРИАЛЫ ИЗ МОГИЛЬНИКА НЕРОН ДЕРЕСИ

(Таблицы I, II, III, IV)

Могильник Нерон Дереси изучен в 1936–1937 годах Триалетской (Цалкинской) археологической экспедицией под руководством Б.А.Куфтина.

Материалы могильника хранятся в Триалетском фонде Отдела археологии Государственного Музея Грузии им. акад.С.Н.Джанашиа Академии наук Грузинской ССР под коллекционным номером I78–65.

Полевая документация хранится там же и содержит: а) Полевую опись за 1936 г. (Ц^I № 450–455, 459–477); б) Полевую опись за 1937 г. (Ц² № 2II, 2I2, 333–336, 402, 403); в) Полевой дневник 1936 года (записи от I2, I3, I4, I6 и 25 сентября); г) Полевой дневник 1937 года (записи от 24/УШ, I7/УШ, I7/IX, I7/X); д) Генеральный план раскопа, с пояснительным текстом, составленный в 1937 году Д.П.Гордеевым; е) Обмерный план погребения № 8; ж) Зарисовку общего плана раскопа, выполненную Б.А.Куфтиным, с указанием нумерации погребений; з) Схематические чертежи погребений № I, 3, 4, 6, 7; и) Полевую фотографию общего вида раскопок; к) Полевую фотографию погребения № 8.

Материалы могильника Нерон Дереси суммарно опубликованы Б.А.Куфтиным в книге: "Археологические раскопки в Триалетии, I. Опыт периодизации памятников", Тбилиси, 1941 г., страницы 30–34, таблицы III–IV.

Многогранные из синего стекла (III–I8, III–I9, III–20, III–2I, по нашему каталогу^I) публиковались неоднократно. См. М.И.Максимова. Стекланные многогранные печати, найденные на территории Грузии. Вестник Института языка, истории и истории материальной культуры им. акад.Н.Я.Марра (ИЯИИМК), X, Тбилиси, 1941 г.; М.Н.Лордкипанидзе. Геммы Государственного Музея Грузии, III, Тбилиси, 1961, № 45, 46, 47; Ее же. Корпус памятников глиптики древней Грузии, I, Тбилиси, 1969, № 75–I, 85, 89, 90.

В "Корпусе" М.Н.Лордкипанидзе опубликованы также бронзовый перстень (III–I0), под № 54, и скарабеоид (III–I2)– под № I04.

Могильник расположен в полукилометре западнее или юго-западнее села Санта Цалкского района, на левом (восточном) берегу оврага Нерон Дереси,

I. Римская цифра означает номер погребения, арабская же – порядковый номер предмета по нашему каталогу. Такова же нумерация предметов на таблицах.

давшего название памятнику. Погребения – характерные для Триалети короткие ("подквадратные") каменные ящики, сложенные из четырех крупных и добавочных мелких камней, покрытые массивными плитами неправильной формы, находились на глубине всего 0,5 м от дневной поверхности. Остатки двух погребений еще до начала раскопок выступали в обрыве оврага, а несколько раскопанных Триалетской экспедицией в 1936–1937 гг. погребений частично или полностью заходили под стену четырехугольного древнего здания циклопической кладки. Здание это безусловно моложе могильника², но более точно датировать его ныне не представляется возможным, так как археологический материал, добытый при его раскопках, утерян.

Течение раскопок могильника Нерон Дереси описано в дневнике руководителем Триалетской археологической экспедиции Б.А.Куфтиным, очевидно, со слов непосредственных раскопщиков – М.М.Ивашенко и С.Н.Надимашвили. Сам Б.А.Куфтин лично смог осмотреть могильник только дважды – 25 сентября 1936 года и 17 октября 1937 года, когда им был зарисован глазомерный план раскопа. Позднее на этом плане самим Б.А.Куфтиным были выставлены номера погребений и даты. К сожалению, раскопанные погребения, за исключением камня ящика № 8, не были зарисованы и сфотографированы в поле. (Кроме обмерной зарисовки и полевой фотографии погребения № 8, имеется еще только одна полевая фотография – общий вид раскопа 17/X–1937 г). Генеральный план раскопок и схематические чертежи погребений №№ 1, 3, 4, 6, 7, очевидно, составлены Д.П.Гордеевым по окончании раскопок в 1937 году и, видимо, частично по словесным описаниям. По-видимому, этим обстоятельством обусловлено несоответствие чертежа погребения № 3 с записью в дневнике (об этом см. ниже, при описании погребения № 3). Имеются расхождения также и между генеральным планом, составленным Д.П.Гордеевым, и зарисовкой Б.А.Куфтина. В данном случае предпочтение мы отдали данным плана Д.П.Гордеева, взаимное расположение раскопанных могил по которому больше соответствует полевой фотографии общего вида раскопок. Кроме того, мы исходили из предположения, что план этот не мог быть составлен без ведома и участия Б.А.Куфтина и без учета его зарисовки.

Археологический материал, добытый при раскопках могильника Нерон Дереси, инвентаризован в Государственном Музее Грузии под коллекционным номером 178–65. Под тем же номером инвентаризовано несколько предметов, не относящихся к данному могильнику, хотя они и происходят из селения Санта. Это инвентарь двух каменных ящиков, раскопанных в 1939 году в

2. Б.А.Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, с. 30.

самом селении Санта, у дома Н.Асланова (инвентарные № I78-65: 40-47) и три из четырех глиняных сосудов, случайно найденных в Санте (инв. № I78-65: 8, 48, 49³) и переданных Б.А.Куфтину местным жителем И.Мурадовым, который, кстати, первым указал экспедиции местоположение памятника.

Описания погребений в каталоге даются по записям Б.А.Куфтина. Мы старались по мере возможности придерживаться текста Б.А.Куфтина, иногда почти дословно следуя ему (например, при описании погребений № 7 и № 8).

При описании стеклянных многогранников мы пользовались определениями и описаниями М.И.Максимовой и М.Н.Лордкипанидзе⁴, а при описании бус следовали схеме, разработанной Е.М.Алексеевой⁵.

К датировке памятника

Древний могильник, расположенный у обрыва оврага Нерон Дереси, в полукилометре юго-западнее от селения Санта, Цалкского района, изучен в 1936-37 годах Триалетской археологической экспедицией под руководством Б.А.Куфтина. Было раскопано всего восемь каменных ящиков, содержащих небогатый инвентарь — керамику, бронзовые браслеты и перстень, многогранные печати из синего стекла, разнообразные бусы и т.п., хранящийся ныне в отделе археологии Государственного Музея Грузии им. акад.С.Н.Джанашиа Академии наук Грузинской ССР (инвентарный № I78-65).

Несмотря на относительную малочисленность своего инвентаря, могильник Нерон Дереси превратился в эталонный памятник, на основании которого определялась в течение более чем тридцати лет хронология целого ряда других археологических памятников Грузии. Вера в непогрешимость научных суждений Б.А.Куфтина была столь велика, что предложенная им и поддержанная авторитетом М.И.Максимовой датировка могильника Нерон Дереси позднеакхеменидской или раннеэллинистической эпохой⁶ до сих пор оставалась неиз-

3. Один из этих сосудов — красноокрашенная миска, опубликована Б.А.Куфтиным, как происходящая из могильника Нерон Дереси (см. Б.А.Куфтин, Триалети, I, табл. IY-6), но согласно данным полевого дневника и полевой описи, этот сосуд происходит из селения Санта (см. ниже Санта O-I).

4. М.И.Максимова. Стеклянные многогранные печати, найденные на территории Грузии. Вестник ИЯИМК, X, 1941; М.Н.Лордкипанидзе. Корпус памятников глиптики древней Грузии, I, Тб., 1969 г.

5. Е.М.Алексеева. Классификация античных бус. Статистико-комбинаторные методы в археологии, М., 1970.

6. Б.А.Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I, с. 30-34; М.И.Максимова. Стеклянные многогранные печати найденные на территории Грузии. Вестник Института языка, истории и истории материальной культуры Грузии

лемой, хотя сомнения в правомерности атрибуции Б.А.Куфтина указанного памятника должны были возникнуть уже в 1956 году, когда О.М.Джапаридзе опубликовал аналогичный материал из Аркнети (могильник Васасцкаро), выявленный им в 1951 году и совершенно правильно датированный на основании сопутствующих монет II веком до н.э. – I веком н.э.⁷

Раздел книги Б.А.Куфтина, в котором рассмотрены материалы из могильника Нерон Дереси, озаглавлен: "Могильник, синхроничный эллинистической или поздне-ахеменидской эпохе"⁸, и таким образом очерчен довольно обширный промежуток времени, охватывающий период с конца V века до начала I века до н.э., в качестве датировки памятника. Очевидно, что такая датировка позволяет относить могильник Нерон Дереси по желанию к любому отрезку указанного периода, в том числе и к самому его концу, т.е. к началу I века до н.э., но по молчаливому согласию исследователей-археологов было принято считать датой могильника V–IV вв до н.э., самое позднее – IV или IV–III вв до н.э.⁹ Повод к этому дал сам Б.А.Куфтин, который, несмотря на неопределенность вышеприведенного заглавия раздела, в самом тексте неоднократно сопоставлял материал из Нерон Дереси с памятниками V и V–IV веков до н.э. (греко-персидские геммы, Аму-Дарийский клад, погребения из Суз, Эшери, Дабла-Гоми и др.).¹⁰ То же самое можно сказать и относительно полевых дневников Б.А.Куфтина, в которых ахеменидская эпоха также неоднократно упоминается в связи с фиксацией материала из Нерон Дереси.

Целенаправленность книги Б.А.Куфтина "Археологические раскопки в Триалети" не давали автору возможности детально рассмотреть весь добытый археологический материал. Относительно подробное исследование он лишь две группы предметов из Нерон Дереси. Это бронзовые браслеты с вогнутой спинкой и стеклянные десятигранные пронизки с изображениями на нижней, ши-

Х, Тб., 1941.

7. О.М.Джапаридзе. Археологические раскопки в селе Аркнети. Труды Тбилисского государственного университета, 63, Тб., 1956.

8. Б.А.Куфтин. Указ. соч. с. 30.

9. См: Д.А.Хахутайшвили. Уплисцихе, I, Тб., 1964, с. 76, 80; Л.А.Чилашвили. Городище Урбиси, Тб., 1964, с. 34–46. В свое время и мы пытались подыскать дополнительные аргументы в пользу датировки могильника Нерон Дереси V–IV вв до н.э. См: Ю.М.Гагошидзе. Памятники раннеантичной эпохи из Ксанского ущелья. Тб., 1964, с. 76.

10. Б.А.Куфтин. Указ. соч., с. 30–34.

рокой грани (т.н. многогранные печати из синего стекла).

Стеклянные многогранники стали предметом специального исследования М.И.Максимовой, которая определила их как местные стеклянные механические копии (отливки) с малоазиатских каменных многогранных печатей V–IV вв до н.э. и датировала тем же временем.^{II} Около сорока стеклянных многогранных печатей, найденных на территории Грузии, исследовала и опубликовала М.Н.Лордкипанидзе, назвав их иберийскими копиями с малоазиатских гемм позднеахеменидского времени.^{I2} Вслед за М.И.Максимовой, М.Н.Лордкипанидзе также датирует стеклянные печати из могильника Нерон Дереси V–IV вв. до н.э.^{I3}

За последние годы, однако же, находки стеклянных многогранников участились в археологических комплексах безусловно более позднего времени, чем V–IV и даже III вв. до н.э. Так, например, пять многогранников найдено в Аркнети, в кувшинном погребении, которое датируется раскопщиком II–I вв. до н.э.^{I4}, один многогранник – в Бамбеби (около Уплисцихе), в погребении № 3, датируемом тем же периодом^{I5}, и, наконец, два многогранника были обнаружены в Урбниси, в погребении № I94, I в. н.э., и в погребении № 208, I–II вв. н.э.^{I6}

Известны и другие находки многогранников в комплексах римского времени. Например, многогранник из синего стекла найден в I940 году на южном участке Самтаврского могильника (Мцхета), в черепичном ящике №2II.^{I7} Данное погребение не может быть древнее I в. н.э., о чем речь будет ниже.^{I8}

II. М.И.Максимова. Указ.соч.; ее же. Геммы из некрополя Мцхета–Самтавро. Вестник Государственного Музея Грузии, XVI–V, Тб., 1950, с.233.

I2. М.Н.Лордкипанидзе. Иберийские копии с малоазиатских гемм позднеахеменидского времени. Вестник отделения общественных наук АН СССР, I5, Тб., 1963.

I3. М.Н.Лордкипанидзе. Корпус памятников глиптики древней Грузии, I, Тб., 1969, № 75–I; 85, 89, 90.

I4. О.М.Джапаридзе. Указ. соч., с. 200–205.

I5. Д.А.Хахутайшвили. Указ. соч., с. 78.

I6. К.А.Джавахишвили. Памятники глиптики городища Урбниси. Тб., 1972, с. 80. Стеклянный сосуд из погребения № 208 также датируется I–II вв. н.э. М.Н.Сагинашвили. Стеклянные сосуды урбнисского могильника. Тб., 1970, с. II9.

I7. М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, № I00.

I8. О датировке черепичных ящиков Самтавро см: Г.А.Ломтатидзе. Археологические раскопки в Мцхета, Тб., 1955, с. 65.

(между прочим, в том же погребении, очевидно, находился и второй многогранник, от которого сохранились лишь обломки.) Обнаружен многогранник и в Кидеетском некрополе II в.н.э.¹⁹ Наконец, кувшинное погребение №110 южного участка Самтавро (раскопки 1939 г.), в котором также был многогранник, датируется серебряной парфянской монетой Фраата III (70–57 гг. до н.э.) временем не ранее середины I в. до н.э., и кувшинное погребение № 82, давшее еще один многогранник, с наибольшей вероятностью тоже относится к I веку до н.э.²⁰

Итак, достоверных находок синих стеклянных многогранников в археологических комплексах Грузии V–IV вв. до н.э. нет, в то время как именно V–IV вв. до н.э. признаются периодом, когда только и могли появиться эти печати в Грузии. Во всех тех случаях же, когда для археологического комплекса указана эта дата (V–IV вв. до н.э.), при ближайшем рассмотрении оказывается, что основанием для такой датировки служит либо только само наличие в комплексе многогранника, либо сходство комплекса с инвентарем из Нерон Дереси, т.е. указанная датировка комплекса остается фактически ничем не обоснованной.²¹

19. Г.А.Ломтатидзе. Некрополь II в.н.э. в Кидеети, Тб., 1957, с. 57.

20. В инвентаре кувшинного погребения № 82 хотя и содержатся архаичные по форме цилиндрические бронзовые колокольчики с боковым вырезом, но весь остальной материал явно поздний. В частности, керамика этого погребения аналогична керамике из кувшинного погребения № 50, содержащего бронзовые браслеты с утолщенными и гранеными концами, которые датируются парфянскими монетами I в. до н.э. См: В.А.Толордава. Материалы к истории Картлийского царства III–I вв. до н.э. (Кувшинные погребения в Восточной Грузии). Материалы к археологии Грузии и Кавказа, III, Тб., 1963, с. 148.

В Дигоми, в погребении № 2 Трельского могильника стеклянный многогранник найден вместе с двумя денариями Августа. См: В.Николаишвили. Памятники античного периода из Дигомского ущелья. Вопросы археологии Грузии, I, Тб., 1978, с. 95, табл. 53. (На с. 12 и 19 в книге: Тбилиси. Археологические памятники, I, Тб., 1978, изданной под редакцией Р.М.Абрамишвили, указанное погребение отнесено, очевидно по инерции, к позднеэллинистической эпохе, хотя оно не древнее II в.н.э.).

I в. до н.э. – I в.н.э. датируют кувшинное погребение № 7, с многогранником, раскопанное в Кавтисхеви. См: Г.Джинджихашвили. Кувшинные погребения I в. до н.э. – I в.н.э. из могильника "Сакарауло сери". Археологические памятники Кавтисхеви, Тб., 1980, с. 42, 46, табл. XLIV.

21. Именно так обстоит дело, например, с датировкой погребения № 5 из Бамбеби, которое Д.А.Хахутайшвили относит к V–IV вв. до н.э. (Д.А.Хахутайшвили. Указ.соч., с. 79–80). В действительности это погребение, также содержащее многогранник, не может быть древнее конца эллинистической эпохи. Об этом говорит полная тождественность керамического материала

Только в поздних археологических комплексах находят синие стеклянные многогранники и за пределами современной Грузии. В частности, они найдены в погребении I в.н.э. в Гарни²² и в кувшинных погребениях Мингечаура, которые датируются II-I вв. до н.э. - I-II вв.н.э. Эти даты подтверждены монетными находками²³, и попытка И.А.Бабаева, удревить мингечаурские многогранники, не обоснована.²⁴ Никаких новых доводов, отличных от аргументов М.И.Максимовой, в пользу датировки многогранников У-IУ вв. до н.э., не приводит ни Ж.Хачатрян, посвятивший специальную статью многогранникам, найденным в Армении.²⁵

и наборов бус в бамбебском и аркнетском погребениях (см: О.М.Джапаридзе. Указ.соч.). Золотая розетка из бамбебского погребения № 5 тоже имеет явно эллинистический облик (ср. Ю.М.Гагошидзе. Материалы эллинистического времени из Самадло. Вестник Государственного Музея Грузии, XXVII-В, Тб., 1967). Аналогичен и случай с гомаретским погребением № 12, содержащем многогранник, которое Ц.О.Давлианидзе относит к "IУ-III вв. до н.э., вероятнее всего к концу III в. до н.э." (так, Ю.Г.), хотя сама же и отмечает, что "одна часть инвентаря гомаретского каменного ящика № 12 проявляет черты, характерные для позднеэллинистического времени" (это: бусы с серебряной и золотой прокладкой, полусферический колокольчик и др.). В качестве доказательства своей датировки Ц.О.Давлианидзе приводит аналогии гомаретского погребения с материалами из могильника Нерон Дереси (которые она относит к III-I вв. до н.э.) и погребения № 14 из Абелия, однако все это как раз и доказывает, что погребение № 12 из Гомарети не древнее I в. до н.э. См: Ц.О.Давлианидзе. Культура Квемо Картли (Триалети) во второй половине I тыс. до н.э. Автореферат, Тб., 1977, с.18-19.

22. Б.Н.Аракелян. Гарни, I, Ереван, 1951, с. 51 (в тексте допущена неточность: многогранник изготовлен не из лазурита, а из синего стекла).

23. С.М.Казиев. Альбом кувшинных погребений Мингечаура, Баку, 1960, табл. XLIV ; Т.И.Голубкина. Культура кувшинных погребений в Азербайджане. Материалы по истории Азербайджана, Баку, 1961.

24. И.А.Бабаев. О трех стеклянных многогранных печатях, найденных в Мингечауре. Археологические исследования в Азербайджане, Баку, 1965, с. 133. К.Алиев кувшинные погребения Мингечаура датирует I в. до н.э., считая их синхронными с кувшинными погребениями Самтавро. См.: К.Алиев. Кавказская Албания, Баку, 1974, с. 163.

25. Ж.Хачатрян. Многогранные печати найденные в Армении. Историко-филологический журнал, № I (28), Ереван, 1965. (Кстати, в пользу поздней датировки стеклянных многогранников говорят и их находки в могильнике Арташата (устное сообщение Ж.Хачатряна) - города, основанного, как известно, во II в. до н.э.) Два многогранника, описанных в статье Ж.Хачатряна, как каменные (лазуритовые), на самом деле, как это установила К.Джавахишвили, изготовлены из стекла (синего и зеленого), и, следовательно, не могут считаться "каменными прототипами стеклянных многогранников". (См.: Ж.Хачатрян. Указ.соч., с. 275, 276; ср.: К.Джавахишвили. Многогранники из синего стекла. Рукопись, Тб., 1980). Не может "удревить"

Все вышеизложенное говорит о том, что сопровождающий археологический материал не может датировать стеклянные многогранные печати У-ІУ вв. до н.э. По-видимому, именно это обстоятельство привело М.Н.Лордкипанидзе к выводу, что производство синих десятигранников в древней Грузии существовало довольно долго — начиная с У до III-ІІ вв. до н.э.²⁶ Тем самым М.Н.Лордкипанидзе опровергла наиболее веский аргумент М.И.Максимовой в пользу ранней датировки этих многогранников, в частности, ее утверждение о том, что каменные печати в форме десятигранников встречаются только в Малой Азии в У-ІУ вв. до н.э. и, следовательно, только с ними можно связать появление в Грузии стеклянных многогранников.²⁷ Очевидно, что если допустить существование производства стеклянных многогранников во II веке до н.э., вообще отпадает необходимость их сопоставления с оторванными от них двухсотлетним промежутком времени малоазийскими каменными печатями. С другой же стороны, приходится допустить долгое бытование самой формы печатей-многогранников. И в самом деле, безусловным доказательством стойкости и очень долгого бытования указанной формы печатей является находка в Урбниси десятигранной печати из белого стекла I-II вв.н.э. На печати представлена сцена инвеституры, и она является памятником парфянской эпохи, как это доказала К.А.Джавахишвили. Во всяком случае, эта печать никак не может быть связана с малоазийской глиптикой У-ІУ вв. до н.э.²⁸ Нам могут возразить, что иберийские многогранники из синего стекла связаны с малоазийскими печатями стилем и сюжетом своих изображений. Од-

стеклянные многогранники и их находка в комплексе с монетой Александра Македонского, как это справедливо отмечает К.Джавахишвили, ибо монеты от имени Александра чеканились в течение более чем двух веков после его смерти, а в обращении они сохранились почти до II в.н.э. (см: К.Джавахишвили. Указ.соч.; А.И.Зограф. Статеры Александра Македонского. Труды ОАГЭ, I, Ленинград, 1945, с. 86; Д.Г.Капанадзе. Монетные находки Мцхетской экспедиции. ВДИ, 1955, № I, с. 172; его же. О древнейших золотых монетах Грузии. ВДИ, 1949, № 3, с. 169; его же. Грузинская нумизматика, Тб., 1969, с. 33, 35).

26. М.Н.Лордкипанидзе. Иберийские копии..., с. 136, 137, 152. Автор пишет здесь о бытовании десятигранников до I в.н.э. и считает, что они производились в У-ІІ вв. до н.э., выделяя две группы многогранников-раннюю (У-ІУ вв. до н.э.), изготовленную из темно-синего (кобальтового) стекла, и позднюю (III-ІІ вв. до н.э.) — из более светлого стекла.

27. М.И.Максимова. Стеклянные многогранные ..., с. 77, 89.

28. К.А.Джавахишвили. Парфянская многогранная печать из Урбниси, "Мацне", № 4, 1975; ее же. Памятники глиптики городища Урбниси, № 141.

нако, во-первых, до сих пор все еще не найдена каменная многогранная печать, с которой мог бы непосредственно отлит какой-нибудь из наших многогранников, и, во-вторых, все без исключения изображения на многогранниках из синего стекла настолько неясны, расплывчаты, нечетки и лишены важнейших деталей, допускающих сравнительный анализ стиля (это обстоятельство неоднократно отмечают как М.И.Максимова, так и М.Н.Лордкипанидзе), что говорить без натяжек о стилистическом единстве изображений стеклянных десятигранников и малоазийских каменных печатей не приходится.²⁹ Такие же детали, как вытянутые вперед ноги скачущих животных или завязанный узел хвоста коня, встречаются не только в искусстве ахеменидского времени, но и гораздо позднее, вплоть до средневековья. Да и вообще все представленные на синих многогранниках сюжеты имеют такое же длительное бытование. Более того, именно стилистический анализ многогранников показывает, что они представляют собой очень тесную, замкнутую группу памятников малого искусства, период производства которых нельзя представить себе растянутым на несколько столетий. Они, очевидно, синхронны тем археологическим предметам, в комплексе с которыми обычно их и находят, т.е. памятникам I в. до н.э. и, возможно, даже I в.н.э.³⁰

29. По мнению С.В.Барнавели, каменные печати, слепками которых являются стеклянные многогранники, также были местной, грузинской продукцией эллинистической эпохи. К этому выводу она пришла на основании изучения единственной пока в Грузии каменной (агатовой) десятигранной печати с изображением оленя, которая найдена в с.Пртени, в комплексе, аналогичном инвентарю кувшинных погребений Самтавро. См.: С.В.Барнавели. К двум геммам (геммы из Гогчи и Пртени). Вестник АН СССР, т. VI, №7, 1945, с. 579.

К.Джавахишвили, ссылаясь на Ж.Бордмана (J.Boardman . Greek Gems and Finger Rings , London , 1970), указывает, что на окраинах бывшей ахеменидской империи каменные многогранные печати своеобразного стиля изготавливались еще долго после падения Ахеменидов, и именно они могли послужить образцами для стеклянных многогранников (см.: К.Джавахишвили. Многогранники из синего стекла).

30. Нам кажется, еще Г.А.Ломтатидзе пришел к аналогичному мнению. Будучи знаком с соответствующими работами М.И.Максимовой и М.Н.Лордкипанидзе, он старался не высказаться определенно о хронологической принадлежности многогранников, однако однажды он выразил свое отношение к этому вопросу, написав, что, по его мнению, Б.Н.Аракелян, обнаруживший многогранник из синего стекла в погребении позднеантичной эпохи, занижает дату многогранника без достаточных на то оснований (см.: Г.А.Ломтатидзе. Клдееи, с. 58, 182, а также Г.А.Ломтатидзе. Археологические раскопки в Мцхета, стр. 60). К.А.Джавахишвили была первая, кто вполне определенно датировала один изученный ею многогранник из синего стекла I в. до н.э., второй – I в.н.э. (см.: К.А.Джавахишвили, Памятники ..., с. 80).

Сама М.И.Максимова отмечала, что в раскопках, производимых в Грузии, в большом количестве находят бусы и пронизки, изготовленные из того же темносинего стекла, из которого сделаны и многогранники, и использовала это обстоятельство в качестве одного из аргументов для подтверждения своей гипотезы о местном производстве многогранников.³¹ Но эти бусы и пронизки из синего стекла как раз и характерны для памятников Грузии эллинистической эпохи, каковыми являются и кувшинные погребения Самтавро.³²

Мы здесь не имеем возможности детально и всесторонне рассмотреть вопрос о стеклянных многогранниках – это потребовало бы специального исследования, но, думаем и вышеизложенного вполне достаточно для того, чтобы раз и навсегда отказаться от датировки археологических комплексов У–ІУ веками до н.э. на основании только лишь наличия в них многогранников из синего стекла. Не могут эти многогранники, разумеется, датировать указанным временем и могильник Нерон Дереси.³³

Как уже отмечалось выше, браслеты – это вторая группа предметов из Нерон Дереси, исследованная Б.А.Куфтиным относительно подробно. Все браслеты могильника однотипны. Они изготовлены из бронзовой проволоки и имеют в средней части характерный выгиб – вогнутую спинку. Отдельные браслеты отличаются друг от друга только характером обработки несомкнутых концов. У одних концы несколько расширены, уплощены и стилизованы в виде головок животных, покрытых врезным декором (І вариант Нерон Дереси:

31. М.И.Максимова. Указ. соч., с. 91.

32. Г.А.Ломтатидзе. Археологические раскопки в Мцхета, с. 59.

33. По нашему убеждению, стеклянные многогранники быть может вообще не являются слепками с каких-либо каменных печатей: формы для их отливки могли быть изготовлены непосредственно из какого-нибудь более податливого материала, например, из глины. Кроме того, рассматриваемые памятники глиптики, по-видимому, не могли служить печатями по той простой причине, что в одних и тех же формах, как известно, отливались целые серии совершенно одинаковых многогранников (см.: М.И.Максимова. Геммы из некрополя Мцхеты–Самтавро, с. 239; М.Н.Лордкипанидзе. Иберийские копии ..., с. 139, 142; ее же, Корпус, I, с. 50), а это лишало их важнейшей особенности личной печати – ее единственности. Против использования этих многогранников в качестве печатей говорит и то обстоятельство, что их часто находят по несколько экземпляров вместе с бусами, в одних с ними низках, а в одном случае (Настагиси, раскопки А.Бохочадзе) синие стеклянные многогранники служили подвесками от серег. Более вероятно, что стеклянные многогранники считались оберегами–амулетами.

III- 4, III- 5, III- 6); у других концы завершены небольшими шарикообразными утолщениями (II вариант Нерон Дереси: I- 5, III- 8), концы же некоторых браслетов Нерон Дереси просто несколько уплощены, оставаясь при этом гладкими (III вариант Нерон Дереси: I- 3, I- 4, III- 7, УIII- I).

Тип браслета с выгибом безраздельно господствует в Грузии в эллинистическую эпоху. Генетически они, очевидно, восходят к браслетам, распространенным в ахеменидском Иране в VI-IY веках до н.э.³⁴ и представленным в Грузии великолепными золотыми экземплярами V в. до н.э. из Вани.³⁵ Полностью исчезнув в эллинистическое время на своей прародине, браслеты этого типа доживают в Грузии, как это доказал Б.А.Куфтин, до самого рубежа летосчислений.³⁶

Вариантные типы грузинских браслетов с вогнутой спинкой эллинистической эпохи весьма многочисленны; они еще ждут своего исследователя. Пока что относительно твердо датированным можно считать только один вариант этих браслетов - браслеты с расширенными и гранеными концами, ибо зафиксировано несколько случаев находок таких браслетов в комплексах, датированных монетами I века до н.э.³⁷ Однако, таких браслетов в могильнике Нерон Дереси нет.

В погребениях Нерон Дереси, как указывалось выше, обнаружены три варианта браслетов с вогнутой спинкой. Один из этих вариантов (I вариант Нерон Дереси) аналогичен I варианту браслетов кувшинных погребений Самтавро (по В.А.Толордава).³⁸ Два остальных варианта браслетов Нерон Дереси в кувшинных погребениях Самтавро не встречаются. Это браслеты с уплощенными гладкими концами (III вариант Нерон Дереси) и браслеты, концы которых украшены утолщениями в виде шишек (II вариант Нерон Дереси).

В одном случае браслет I варианта найден был в Самтавро³⁹ в комплек-

34. Ю.М.Гагошидзе. Памятники раннеантичной эпохи из Ксанского ущелья. Тб., 1964, с. 227.

35. Вани, I, Археологические раскопки 1947-1969 гг., Тб., 1972, табл. 49.

36. Б.А.Куфтин. Тriaлети, с. 33; его же, Материалы к археологии Колхиды, II, Тб., 1950, с. 38. По новейшим данным, в Грузии имеются случаи находок браслетов с выгибом и в комплексах римской эпохи.

37. В.А.Толордава. Указ.соч., с.148-149; О.М.Джапаридзе. Указ.соч., с. 190.

38. В.А.Толордава. Указ.соч., с. 148.

39. Браслет хранится в Самтаврском фонде Государственного Музея Грузии, инвентарный № 12-54:10481.

се с монетой Фраата III (70–57 гг до н.э.).⁴⁰ Это то самое, упомянутое выше кувшинное погребение № IIО Самтаврского могильника, в котором находился и стеклянный многогранник. В другом случае, такие браслеты найдены были совместно с браслетом с расширенными и гранеными концами (II вариант по В.А.Толордава).⁴¹ Итак, этот I вариант нерон-дересских браслетов тоже может быть датирован I веком до н.э.

Что же касается времени бытования двух остальных вариантов браслетов из Нерон Дереси, говорить о них столь определенно не приходится при современном уровне их изученности. Возможно, браслеты с шишкообразными утолщениями на концах (II вариант Нерон Дереси) типологически древнее рассмотренных двух вариантов, т.к. близкие им по форме браслеты представлены в казбекском могильнике, по-видимому, III века до н.э. и в Дабла Гоми.⁴² Однако надо думать, что они доживают до I века до н.э. и некоторое время сосуществуют с I вариантом браслетов Нерон Дереси, в одном из погребений которого, в частности, в погребении № 3, одновременно находились оба этих варианта браслетов.⁴³

Таким образом, браслеты с вогнутой спинкой тоже не могут датировать могильник Нерон Дереси V–IV вв. до н.э. Они больше тяготеют к I в. до н.э.

Два предмета из могильника Нерон Дереси – бронзовый перстень и скарабеоид (погребение № 3) – опубликованы М.Н.Лордкипанидзе в Корпусе памятников глиптики древней Грузии. Рассматривая скарабеоид, М.Н.Лордкипанидзе говорит о своеобразии, значительно отличающем его от печатей аналогичной формы из Малой Азии, и оставляет открытым вопрос о его датировке.⁴⁴ Однако, два других скарабеоида, примерно такой же формы и с таким же схематическим рисунком из Абелия и Самтавро, она относит к V–IV векам

40. Т.Я.Абрамишвили. Каталог парфянских монет Государственного Музея Грузии, Тб., 1974, с. 100, № 22.

41. Кувшинное погребение № 50 южного участка могильника Самтавро (инвентарные №№ 12–54:8984, 8985 и 8986). В.А.Толордава, очевидно, упустила из виду этот случай, т.к. она пишет, что в Самтавро браслеты I и II вариантов, по ее классификации, совместно в одних и тех же погребениях не встречаются. См.: В.А.Толордава. Указ.соч., с. 149.

42. Б.А.Куфтин. Триалети, с. 38–39.

43. Одновременное бытование нескольких вариантов в сущности однотипных украшений, в данном случае браслетов, по нашему мнению, не то что допустимо, но более чем вероятно. То обстоятельство, что разные варианты браслетов редко встречаются в совместных находках, объяснимо: ведь каждый индивид носит обычно один набор украшения, рядовые погребения же в Грузии античного времени, как правило, индивидуальные.

44. М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, с. 119, № 204.

до н.э.⁴⁵ Наряду с ними рассматривается и другой скарабеоид из Самтавро, который также оставлен без определенной датировки, но его аналогами М.Н.Лордкипанидзе считает некоторые геммы геометрического периода.⁴⁶

Инвентарь, сопровождающий скарабеоид из Абелия, нами, к сожалению, подробно не изучен, однако судя по общему его облику, он вполне может относиться к I в.н.э.⁴⁷ К тому же, скарабеоид вырезан из гагата, который стал в Грузии широко использоваться в изделиях именно с I века н.э.⁴⁸ Что же касается самтаврских погребений (черепичные ящики № I77 и № 2II), из которых происходят два других вышеупомянутых скарабеоида, то они вне всякого сомнения датируются временем не ранее середины I века н.э.

Общеизвестно, что обычай хоронить покойников в черепичных ящиках появляется в Мцхета только с самого конца I века до н.э., и основная масса черепичных ящиков Самтавро относится к I-II вв.н.э.⁴⁹ В черепичном же ящике № II7, из которого происходит скарабеоид № IO7 (по изданию М.Н.Лордкипанидзе), находились кроме того две серебряные драхмы Готарза, лишний раз подтверждающие правильность указанной датировки.⁵⁰ В черепичном ящике № 2II монет, правда, не было, но уже наличие в нем янтаря,⁵¹ появившегося на Кавказе в массовом количестве только с I века н.э., исключает более раннюю датировку этого погребения.⁵² Да и весь погребальный комплекс, в том числе и черепицы, составляющие погребальный ящик, не древнее I в.н.э.

45. Там же, № IO5, № IO7.

46. Там же, № IO6.

47. Из того же каменного ящика № I4 (Абелия) происходит многогранный из синего стекла (см.: М.Н.Лордкипанидзе. Указ.соч. № 94).

48. Г.А.Ломтатидзе. Археологические раскопки в Мцхета, с. 64.

49. Там же, с. 62 и 65.

50. Т.Я.Абрамшвили. Указ.соч., с. IO5, I97. В инвентаре того же черепичного ящика № I77, между прочим, имеется плоская круглая пронизь из гагата (Государственный Музей Грузии, инвентарный № I2-54:II838), примерно такой же формы и размера, как вышеупомянутый скарабеоид из Абелия.

51. Государственный Музей Грузии, инв. № I2-54:II869 и II876.

52. Г.А.Ломтатидзе. Указ.соч., с. 65. Ср. Е.А.Алексеева. Классификация бус некрополя у деревни Ново-Отрадное. МИА, № I55, М., I970, с. I68.

В эллинистическое время "торговля янтарем прекратилась: гальские нашествия нарушили движение по старой "янтарной" дороге от Балтийского моря к Адриатическому, и янтарь был диковиной вплоть до восстановления этого пути в царствование Нерона". (В.Тарн. Эллинистическая цивилизация, М., I949, с. 233).

Изложенное позволяет нам считать ошибочным отнесение всех этих скарабеоидов, включая и нерон-дересский, к У-ІУ векам до н.э. Трудно себе представить, чтобы эти однотипные и довольно примитивные изделия могли так далеко пережить свою эпоху и попасть в погребения спустя 3-4 века после их изготовления, тем более, что аналогичной формы пронизки и печати довольно обычны и в других комплексах рубежа летосчислений.⁵³

Примерно так же обстоит дело и с датировкой нерон-дересского бронзового перстня У-ІУ вв. до н.э. М.Н.Лордкипанидзе не проводит никаких доводов в подтверждение предлагаемой ею даты, тогда как совершенно такой же перстень из Бамбеби (погребение № І), она считает формой, распространенной в III веке до н.э.⁵⁴

Из бронзовых предметов погребального инвентаря Нерон Дереси осталось рассмотреть только одну полую полусферу с железным стерженьком из погребения № 3. Вопреки тому, что пишет об этом предмете Б.А. Куфтин в своем полевом дневнике, есть все основания полагать, что в данном случае мы имеем дело просто с колокольчиком с железным язычком. Очевидно, в погребении было два таких колокольчика, принятых раскопщиками за один сферический предмет. Точно такой же колокольчик был и в аркнетском грун-товом погребении № 2, датированном пятью парфянскими драхмами 77-37 гг. до н.э.⁵⁵ Полусферические колокольчики не характерны для памятников Грузии У-ІУ вв. до н.э., в которых вообще очень часты находки колокольчиков, но совершенно иного типа — цилиндрических, с боковыми вырезами.⁵⁶

53. Назовем, к примеру, кувшинные погребения Мингечаура. См.: С.М. Казиев. Указ.соч., табл. XI ІУ.

54. М.Н.Лордкипанидзе. Указ.соч., № 54, № 71. Между прочим, погребение № І из Бамбеби его раскопщик Д.А.Хахутайшвили относит к У-ІУ векам до н.э. и, основываясь на том, что это погребение в стратиграфическом раз-резе было перекрыто глинобитным полом жилища, строит затем дальнейшие рассуждения о хронологии и стратиграфии всего памятника Бамбеби в целом (см.: Д.А.Хахутайшвили. Уплисцихе, I, с. 77). Между тем, дата, предлагае-мая М.Н.Лордкипанидзе для перстня из указанного погребения и, следователь-но, для самого погребения тоже (III в. до н.э.), куда ближе к истине, чем принятая Д.А.Хахутайшвили дата — У-ІУ вв. до н.э., хотя бы только потому, что серьга со свободно висящей подвеской из этого погребения (Д.А.Хаху-тайшвили. Указ.соч., табл. XI ІУ, 4) никак не может быть древнее эллини-стической эпохи. Ср: Ю.М.Гагошидзе. Материалы эллинистического времени из Самадло. Вестник Государственного Музея Грузии, XXII-В, Тб., 1960, с.60.

55. О.М.Джапаридзе. Указ.соч., с.190. В погребении были две монеты Синатрука (77-70 гг. до н.э.), одна монета Фраата III (70-57 гг. до н.э.) и две монеты Орода I (57-37 до н.э.). См: Т.Л.Абрамишвили. Указ.соч., с.99 № І7, с.100, № 25, с. 101, № 39.

56. Ю.М.Гагошидзе. Памятники раннеантичной эпохи из Ксанского ущелья,

Керамика из погребений Нерон Дереси подразделяется Б.А.Куфтиным по характеру глины и формам на две группы; "не обнаруженные в явно совместном нахождении в одних и тех же погребениях: а) термоглиняные с плотным черепком и лощеной поверхностью узкогорлые кувшинчики без ручек с яйцевидным округло-заостренным ко дну корпусом, небольшие миски с загнутым во внутрь краем (и с кольцевым поддоном — Ю.Г.) и полушарные чашечки (флялы) с раструбным венчиком и б) светлоглиняные простые миниатюрные горшки, с ручкой и без ручек, и плоскодонные кувшинчики".⁵⁷

Светлоглиняные сосуды из Нерон Дереси, аналогичные в общем керамике кувшинных погребений Самтавро⁵⁸, в сущности мало чем отличаются от сосудов даже из более поздних черепичных ящиков первых веков н.э., тогда как светлоглиняная керамика V–IV веков и IV–III веков до н.э., хорошо известная из ряда могильников Триалети (например, из могильника у бешташенской циклопической крепости⁵⁹) и из раскопок городища Самадло⁶⁰, значительно отличается от нерон-дересской. Следовательно, нет никаких оснований датировать светлоглиняные сосуды из могильника Нерон Дереси временем более ранним, чем I век до н.э.

Что же касается чернолощенной керамики Нерон Дереси, то она столь значительно отличается не только по характеру черепка, но и по формам от светлоглиняных сосудов того же могильника, что невольно может возникнуть вопрос, не обусловлены ли эти различия разновременностью обеих групп. Вывод этот как-будто бы подкрепляется и тем, что факты их совместного нахождения в одних и тех же погребениях крайне редки. Нам известен только один такой случай: в грунтовом погребении № 6 из Аркнети одновременно находились и светлоглиняная чаша и черный безручный сосудик с яйцевидным корпусом. Но в погребении было два костяка, уложенных один над другим. При этом голова нижнего покойника лежала в светлоглиняной чаше⁶¹. Следовательно, если даже мы тут имеем дело с разновременными захоронениями, светлоглиняная чаша может быть древнее, но никак не моложе чернолощеного сосудика.

с. 50.

57. Б.А.Куфтин. Указ.соч., с. 31.

58. Б.А.Толордава. Указ.соч., табл. У–3,4.

59. Б.А.Куфтин. Указ.соч., табл. XV; М.В.Менабде, Ц.О.Давлианидзе. Могильники Триалети. Каталог, I, Тб., 1968, табл. XI–XVI.

60. Ю.М.Гагошидзе. Самадло, Тб., 1979, с. 76–95.

61. О.М.Джапаридзе Указ.соч., с. 204.

Итак, судить о хронологической принадлежности сосудов нельзя только по цвету глины. Кувшинные погребения Самтавро, как известно, почти не знают чернолощенной керамики, но это локальная особенность могильника. Сосуды темного обжига изредка, но все же встречаются даже в комплексах первых веков н.э.⁶², в эллинистических же культурных слоях Урбниси и Самадло они составляют довольно значительный процент от общего количества глиняных сосудов.⁶³

Особого упоминания достойны сосуды из темной глины с поверхностью, залощенной до зеркального блеска, и с четко профилированными венчиками из культурных слоев Урбниси и Уплисхихе.⁶⁴ Совершенно аналогичный материал содержит культурный слой, выявленный нами в 1971 году на селище Цихиа Гора (село Кавтисхеви) в стратиграфическом залегании непосредственно над развалинами здания IV–III веков до н.э., синхронного с основным культурным слоем Самадло, где совершенно нет таких сосудов. Наиболее вероятная дата для этой продукции – II век до н.э.⁶⁵

Чернолощенные глиняные изделия Нерон Дереси и аналогичные им сосуды из могильников Аркнети, Урбниси и Бамбеби – безручные остродонные кувшинчики, полусферические фиалы с высоким раструбным венчиком и миски с кольцевым поддоном – наиболее поздняя "специализированная" группа чернолощенных сосудов Грузии эллинистической эпохи. Об их относительно позднем происхождении говорит менее качественное лощение и более вялая форма по сравнению с вышеупомянутыми сосудами из Урбниси, Уплисхихе и Цихиа Гора.

62. Например, сосуды из погребения со стеклянным бальзамированием I–II вв. н.э. (определение М.Н.Сагинашвили), раскопанного в Куши в 1939 году Триалетской археологической экспедицией (полевые №№ Ц⁴ 267 и 269). Указанный материал хранится в Триалетском фонде Отдела археологии Гос. Музея Грузии.

63. Л.А.Чилашвили. Городище Урбниси, Тб., 1964, с.34 и след; Д.А.Хахутайшвили. Уплисхихе, П, таб. XXXIX, XL и др.; Ю.М.Гагошидзе. Самадло, с. 78.

64. Л.А.Чилашвили. Указ.соч., с. 34; Д.А.Хахутайшвили. Указ.соч., с. 78, 79, табл. XXXV.

65. Ю.М.Гагошидзе. Краткий отчет работ Ксанской археологической экспедиции за 1970–71 годы. Археологические экспедиции Государственного Музея Грузии, III, Тб., 1974, с. 86.

В кувшинном погребении № I из Аркнети помимо остродонного безручного кувшинчика и второго чернолощеного одноручного сосуда был весьма интересный материал, кстати, очень близкий погребальному инвентарю из Нерон Дереси: скарабеоид, пять многогранников из синего стекла, множество стеклянных и несколько сердоликовых бус, бронзовые браслеты с вогнутой спинкой и др. Бусы из кувшинного погребения неотличимы от бус из грунтовых погребений Аркнети, а один из браслетов совершенно такой же, как браслеты грунтового погребения № 2, датированного парфянскими монетами I веком до н.э.⁶⁶ По-видимому, возраст кувшинного погребения из Аркнети не может значительно отличаться от возраста грунтовых погребений, тем более, что в одном из них (в грунтовом погребении № 6) тоже был найден безручный чернолощенный кувшинчик.

О хронологической принадлежности грунтового погребения № 5 из Бамбеби, в котором также был черный безручный остродонный кувшинчик⁶⁷, уже достаточно говорилось выше (см. примечание 21). Подчеркнем только еще раз почти полную тождественность этого погребального комплекса с материалами из Аркнети и Нерон Дереси.

Полностью аналогичные нерон-дересским сосудам черный остродонный безручный кувшинчик с рельефным "перехватом" в середине тулова и такая же фиала происходят из могильника городища Урбниси (погребение в урне № I)⁶⁸. В том же погребении были и стеклянные бусы с внутренним золочением, аналогичные нерон-дересским бусам из погребений № 3 и № 8.

Основная масса погребений урбнисского могильника относится к I-III векам н.э.⁶⁹, но там же раскопано и несколько более древних погребений, которые в хронологическом отношении непосредственно предшествуют погребениям римского времени. К сожалению, работа Д.М.Коридзе, посвященная изучению этих комплексов доримской эпохи, остается до сих пор неопубликованной. Насколько нам известно, автор относил урбнисские погребения в урнах ко II-I вв. до н.э.

В фондах Государственного Музея Грузии хранятся еще два чернолощенных остродонных кувшинчика, один — из Земо Авчалы, другой — переданный из

66. О.М.Джапаридзе. Указ.соч., с. 198-204.

67. Д.А.Хахутайшвили. Уплисцихе, I, с. 80.

68. Урбнисский фонд Государственного Музея Грузии, инвентарные №№ I-62:3288 и 3289.

69. М.Н.Сагинашвили. Стеклянные сосуды урбнисского могильника. Каталог, Тб., 1970; К.А.Джавахишвили. Памятники глиптики городища Урбниси. Тб., 1972.

музея г. Ахалцихе. К сожалению, оба сосуда представлены вне комплекса.⁷⁰

Сосуды такой же формы известны и в светлой глине. Светлоглиняный окрашенный красным ангобом безручный остродонный кувшинчик был в одном из эллинистических погребений урбнисского могильника (погребение №228).⁷¹ Погребение это, возможно, несколько древнее нерон-дересских и, по-видимому, относится ко II веку до н.э.

Три таких светлоглиняных сосуда известны из Мцхеты и ее окрестностей. Один из них найден случайно около железнодорожной станции Мцхета, второй — в кувшинном погребении I века до н.э., раскопанном в 1961 году на вершине Мта Картли, и третий — в кувшинном погребении № 50 южного участка могильника Самтавро.⁷² В последнем погребении, помимо всего прочего инвентаря, находился и бронзовый браслет с вогнутой спинкой и с расширенными и гранеными концами,⁷³ датирующий комплекс I веком до н.э.⁷⁴

И наконец, завершая беглый обзор керамики Нерон Дереси, следует отметить, что в огромной массе керамического материала городища Самадло, основной слой которого относится к концу IV—II векам до н.э., нами обнаружен только один фрагмент миски с кольцевым поддоном⁷⁵, тогда как большинство мисок Нерон Дереси, кувшинных погребений Самтавро и других современных им памятников имеют кольцевой поддон.

Таким образом, и чернолощенная керамика из могильника Нерон Дереси, подобно светлоглиняной, с полным основанием может быть отнесена к I веку до н.э.

Погребения № 3 и № 8 могильника Нерон Дереси дали несколько сот разнообразных бус. Бусы изготовлены из бронзы, сердолика и стекла. Среди стеклянных бус есть и одноцветные, и полихромные, инкрустированные бусы, а также бусы с внутренней металлической прокладкой — золоченные и серебрянные. Уже только наличие бус с внутренним золочением и серебрением полностью исключает возможность датировки комплекса временем ранее III—II вв. до н.э., т.к. в античном мире только с этого времени было налажено

70. О.М. Джапаридзе. Указ. соч., с. 204.

71. Государственный Музей Грузии, инв. № I-62:3869.

72. В.А. Толордава. Указ. соч., с. 144, табл. IV, 6.

73. Государственный Музей Грузии, инв. № I2-54:8984.

74. В.А. Толордава. Указ. соч., с. 148.

75. Ю.М. Гагошидзе. Самадло, с. 85, табл. XII (Миска происходит из верхнего слоя Самадло I и относится к позднему периоду существования поселения).

производство стеклянных сосудов и бус, изготовленных с применением этого технического приема.⁷⁶

Хотя весь набор бус Нерон Дереси и носит эллинистический облик, отдельные типы бус из этого могильника находят тем не менее аналоги и в памятниках начала нашего летосчисления. Так, например, биноклевидные пронизки-разъединители такой же формы, как из погребения № 3 Нерон Дереси, обнаружены в некрополе у деревни Ново-Отрадное (погребение № 7, I-II вв. н.э.).⁷⁷ В погребениях № 10 и № 34 I века н.э. того же могильника были бочковидные бусы с валиками, а также веретенovidные и цилиндрические бусы из глухого бирюзового стекла, аналогичные нерон-дересским (погребение № 3).⁷⁸

Есть бусы, аналогичные нерон-дересским, и в погребениях I в. н.э. некрополя городища Урбиси (округлые и бочковидные бусы с внутренним золочением и серебрением, биконические бусы из синего стекла, цилиндрические бусы и др.).⁷⁹

Приведенные аналоги показывают, что целый ряд типов бус из могильника Нерон Дереси бытует и в I веке н.э., но это вовсе не означает, что могильник Нерон Дереси следует отнести к I веку н.э. Набор бус из Нерон Дереси все же отличается от набора первых веков н.э., в первую очередь полным отсутствием янтаря и изделий из гагата, обильно представленных в погребениях первых веков н.э., как в Урбиси, так и в Самтавро.⁸⁰

76. В.Б.Деопик. Классификация бус Северного Кавказа IV-V вв. СА № 3, 1959, с. 55.

77. Е.М.Алексеева. Классификация бус некрополя у деревни Ново-Отрадное, МИА № 155, М., 1970, тип. II4. Датировку погребений см: Т.М.Арсеньева. Могильник у деревни Ново-Отрадное. МИА, № 155, М., 1970.

78. Е.М.Алексеева. Указ.соч., типы 39, 19 и 31.

79. Погребения № 57, 110, 112, 165, 194, 195, 218, 256 и др. Датировку погребений № 57 и № 110 см.: М.Н.Сагинашвили. Указ.соч., с. 49 и 53, а погребения № 256 — К.А.Джавахишвили. Указ.соч., с. 106.

80. Симптоматично, что большинство погребений урбисского могильника, в которых содержатся бусы, аналогичные нерон-дересским, не дают стеклянных сосудов, появляющихся в массовом количестве после середины I в. н.э.: среди двух сотен стеклянных бальзамариев из могильника только пять датируются первой половиной I в. н.э. (см.: М.Н.Сагинашвили. Указ.соч., № 1, 2, 7, 9 и 11). Надо думать, что хотя бы часть этих погребений относится к началу I в. н.э.

С другой стороны, набор бус из Нерон Дереси полностью тождествен бусам из кувшинных погребений Самтавро, погребений Бамбеби и Аркнети, неоднократно упоминаемых выше и относящихся к последним векам до н.э.

Все вышеизложенное, по-нашему мнению, дает право датировать могильник Нерон Дереси в пределах I века до н.э.

Описание погребений и погребального инвентаря

На могильнике Нерон-Дереси раскопано всего 8 погребений – каменных ящиков, два из которых – № 2 и № 5 оказались пустыми.

Все погребения относятся к I веку до н.э.

Погребение № I: Погребение было повреждено обвалом берега. 13/IX 1936 г. зачищена уцелевшая восточная половина каменного ящика, в которой сохранилась нижняя часть скелета с сильно согнутыми, под острым углом, в коленях ногами. Каменный ящик был ориентирован с востока на запад. Скорченный покойник, очевидно, лежал на правом боку, лицом к югу. У его колен были обнаружены два чернолощенных глиняных сосуда. Из этого же погребения происходят бронзовые браслеты, найденные надетыми на торчащей из земли локтевой кости при первом осмотре могильника (12/IX 1936 г.).

1. Кувшинчик, сероглиняный, без ручек, узкогорлый, с раструбным венчиком, со сферическим туловом и округлым дном. По середине тулова неглубокая вертикальная ребристость. Черепок серый, плотный, со светлыми вкраплениями. Поверхность, некогда, по-видимому, залощенная, ныне шероховата (лощение сохранилось лишь под венчиком). Венчик частично отбит, тулово пробито в одном месте. Высота 153 мм; диаметр тулова 120 мм; диаметр венчика 61 мм; диаметр горлышка 33 мм; инв. № I78-65:9; полевой № Ц^I 459.

2. Миска, темноглиняная с загнутым во внутрь краем и кольцевым поддоном. В центре внутренней поверхности небольшое круглое углубление с чуть приподнятым краем, куда устойчиво ставится вышеописанный кувшинчик № I. Черепок плотный, серый, с легким розоватым оттенком и со светлыми включениями. Поверхность черная, лошенная. Лощение частично облезло. Сосуд склеен из нескольких кусков, край в одном месте отбит. Высота 48 мм; диаметр 184 мм; диаметр поддона 106 мм; инв. № I78-65:10; п. № Ц^I 460.

3. Браслет из бронзовой проволоки, с вогнутой спинкой, раскрытый, со слегка расширенными и уплощенными концами. Покрыт благородной патиной темно-зеленого цвета. Разломан на две части. Диаметр 61 мм; сечение

проволоки 2,4 мм; инв. № I78-65:2; полевой № Ц^I 450.

4. Браслет из бронзовой проволоки, с вогнутой спинкой, раскрытый, со слегка утончающимися концами. Покрит благородной патиной темно-зеленого цвета. Диаметр 66 мм; сечение 2,5 мм; инв. № I78-65:3; п. № Ц^I 450.

5. Браслет из бронзовой проволоки, с вогнутой спинкой, раскрытый, с небольшими шишкообразными утолщениями на концах. Покрит благородной патиной серо-зеленого цвета; у одного из концов незначительная деформация. Диаметр 58 мм; сечение проволоки 2,5 мм; инв. № I78-65:1; п. № Ц^I 450.

6. Браслет, такой же, как № 5; разломан на две части. Диаметр 61 мм; сечение проволоки 2,4 мм; инв. № I78-65:5; п. № Ц^I 450.

7. Три обломка бронзового проволочного браслета. Длина обломков 35 мм, 28 мм, 18 мм; инв. № I78-65:5; п. № Ц^I 450.

Погребение № 2. Погребение было повреждено обвалом берега оврага. Сохранилась лишь восточная часть каменного ящика с нижней частью скелета. Инвентаря обнаружено не было.

Погребение № 3. Зачищено I3/IX 1936 г. Оно представляло собой короткий, длиной около I метра, каменный ящик, покрытый грубой и массивной плитой (1200x1000x200 мм). Могила отмечена у головной стороны покровной плиты стоячим камнем. Каменный ящик ориентирован с востока на запад. Были погребены два покойника: женщина, скорченная на правом боку, и перед ее лицом ребенок, по предположению Б.А.Куфтина, девочка, т.к. у детского черепа были обнаружены бусы и проволочные браслеты. У головы и в ногах костяка взрослого стояли глиняные сосуды. Ожерелье из более чем 300 разноцветных бус заключало в себе синие стеклянные многогранники с изображениями. На руках было надето по два браслета, на пальцах же перстни.^{8I}

I. Кувшинчик миниатюрный, светлоглиняный, с уплощенным сферическим туловом, относительно широким горлом и широким плоским дном; венчик без

8I. Так написано в полевом дневнике, однако фактически имеется только I перстень, как и указано в полевой описи.

На схематическом чертеже погребения детский костяк не изображен, но данные дневника, по-видимому, больше соответствуют истине, т.к. в полевую опись внесены и имеются в наличии три целых, очевидно, женских браслета, один — детский, и обломки по меньшей мере двух других браслетов, чертеж же показывает всего 4 браслета.

заметного утончения к краю, отогнут. Поверхность сосуда желтоватая; черепок плотный, розовый, с золотистыми включениями мусковита (слюды). Ручка утеряна, очевидно, в древности, еще до попадания вещи в могилу, а основание отбитой ручки — заглажено; венчик отбит. Высота 85 мм; диаметр тулова 85 мм; диаметр горлышка 40 мм; диаметр дна 55 мм; инв. № I78-65:II; п. № Ц^I 461.

2. Горшочек, светлоглиняный, низенький, широкогорлый, с отогнутым венчиком, с широким, плоским дном. Форма сосуда не выдержана, хотя он и изготовлен на гончарном круге; на днище после формовки остались незаделанными грубые вмятины. Поверхность сосуда желтоватого цвета; черепок плотный, желтоватого цвета, с темными и золотистыми включениями. Высота 81 мм; диаметр венчика 82 мм; диаметр горлышка 73 мм; диаметр тулова 102 мм; инв. № I78-65:12; п. № Ц^I 462.

3. Полушарие бронзовое, полое, с железной ржавчиной внутри; плохой сохранности. Диаметр 26 мм; высота 15 мм; инв. № I78-65:13; п. № Ц^I 463.

Согласно полевой описи и дневнику в погребении было два полушария, соединенных железным стержнем. Одно из полушарий утеряно. По-видимому, это были два полусферических колокольчика с железными язычками, ошибочно принятые за один предмет.

4. Браслет, бронзовый, раскрытый, с чуть вогнутой спинкой. Изготовлен из проволоки круглого сечения, концы которой несколько уплощены и расширены в виде стилизованных головок животного. Расширенные концы украшены насечкой. Браслет покрыт благородной патиной зеленого цвета. Диаметр 49 мм; сечение проволоки 3 мм; инв. № I78-65:20; п. № Ц^I 468,3.

5. Браслет, бронзовый, овальный, раскрытый, с вогнутой спинкой. Изготовлен из проволоки круглого сечения. Концы несколько расширены и украшены насечкой. Браслет покрыт благородной патиной. Один конец отломан и утрачен. Диаметр 54 мм; сечение проволоки 2,5 мм; инв. № I78-65:18; п. № Ц^I 468,1.

6. Браслет, бронзовый, овальный, раскрытый, с вогнутой спинкой. Изготовлен из проволоки круглого сечения. Концы украшены насечкой. Покрит благородной патиной. Диаметр 57 мм; сечение проволоки 2,5 мм; инв. № I78-65:19; п. № Ц^I 468,2.

7. Браслет, детский, бронзовый, овальный, раскрытый, с чуть вогнутой спинкой. Изготовлен из проволоки круглого сечения, который постепенно утончается к концам. Покрит благородной патиной. Один конец отломан. Диаметр 47 мм; сечение проволоки 22 мм; инв. № I78-65:21; п. № Ц^I 469.

8. Обломок кругло-проволочного бронзового браслета с шаровидным утолщением на конце. Длина 65 мм; сечение проволоки 2,5 мм; инв. № I78-65:22; п. № Ц^I 469.

9. Два деформированных обломка бронзового браслета со слегка утонченными концами. Длина 64 мм и 50 мм; сечение проволоки 2,5 мм; инв. № I78-65:22; п. № Ц^I 469.

10. Перстень, бронзовый, с раскрытой шинкой, концы которой заходят друг на друга. Перстень согнут из узкой полосы бронзовой пластины, в средней части которой путем ее расплющивания получен овальный щиток: На щитке вырезано изображение астрального знака: круг с четырьмя тройными лучами. Изображение помещено в неправильный круг из коротких черточек. Резьба неглубокая, небрежная. Перстень покрыт благородной патиной, щиток в центре поврежден (пробит). Диаметр 20 мм; диаметр щитка II мм; ширина шинки 3 мм; толщина щитка 0,3 мм; толщина шинки 0,7 мм; инв. № I78-65:16; инв. номер кабинета глиптики - 780; п. № Ц^I 470.

Перстень опубликован: М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, I, № 54.

11. Бусина, бронзовая, усеченно-биконическая, согнута из бронзовой полоски треугольного сечения. Размеры 8-8-5-3 мм;⁸² инв. № I78-65:24; п. № Ц^I 471.

12. Плоская овальная пронизка - скарабеоид из красноватого с коричневыми прожилками стеатита, с продольным отверстием для подвешивания. Спинка чуть выпукла, нижняя поверхность плоская. На ней вырезано схематическое изображение козла, в профиль влево и перед ним - изображение какого-то небольшого животного. Резьба неглубокая и небрежная. Камень отполирован. Размеры 19-8-22-3 мм; инв. № I78-65:29; инв. номер кабинета глиптики - 665; п. № Ц^I 473.

Скарабеоид опубликован: М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, I, № 104.

13. Бусина, сердоликовая, округлая, с двусторонне сверленным отверстием. Сердолик желтовато-красного цвета с более светлыми прожилками. Размеры 14-14-10-3 мм; инв. № I78-65:24; п. № Ц^I 471.

14. Бусина, сердоликовая, плоско-округлая, с односторонне сверленным каналом. Поверхность бусины со стороны более широкого отверстия канала уплощена путем грубых сколов; имеется лунка и у меньшего отверстия. Размеры 10-10-6-3 мм; инв. № I78-65:24; п. № Ц^I 471.

82. При описании бус даем четыре измерения в следующем порядке: 1- ширина, 2- толщина, 3- длина (вдоль канала отверстия) и 4- диаметр канала отверстия.

15. Пронизка-разъединитель, каменный (сланец?), черного цвета, ромбовидный, с двумя параллельными каналами отверстий, смещенными к углам бусины. Размеры II-4-II-I мм; инв. № I78-65:24; п. № Ц^I 471.

16. Пронизки-разъединители, каменные (сланец?), черного цвета, биноклевидные, с двумя параллельными каналами отверстий; 2 экземпляра. Размеры 9-4-7-I мм; инв. № I78-65:24; п. № Ц^I 471.

17. Десятигранник (параллелограмм, накрытый усеченной пирамидой) из глухого синего стекла, с продольным каналом отверстия. На нижней, почти квадратной грани изображена сцена конной охоты на двух ланей. Всадник представлен с высоко поднятым в правой руке копьём, преследующий двух убегающих от него животных. Направление движения влево. Конь и лань изображены с вытянутыми в прыжке вперед передними ногами, хвост коня завязан в узел. Размеры: I5-9-I9-3 мм; инв. № I78-65:26; инв. номер кабинета глиптики - 771; п. № Ц^I 472.

Опубликован: М.И.Максимова. Стекланные многогранные печати, найденные на территории Грузии. Вестник ИЯИМК, X, Тб., 1941, с. 79.
М.Н.Лордкипанидзе. Геммы Государственного Музея Грузии, III, Тб., 1961, № 45; ее же. Корпус, I, № 90.

Многогранник, отлитый в той же форме, обнаружен в Мингечауре, в кувшинном погребении № 77, см.: И.А.Бабаев. О трех стеклянных многогранных печатях, найденных в Мингечауре. Археологические исследования в Азербайджане, Баку, 1965, с. 130.

18. Десятигранник из полупрозрачного синего стекла с фиолетовым оттенком. На нижней, прямоугольной грани изображена сцена борьбы Геракла с Ахелоем в виде быка с человеческой головой. Геракл изображен справа, Ахелой - слева. Изображение суммарное, нечеткое. Пронизь склеена из двух кусков. Размеры: II-9-20-2 мм; инв. № I78-65:25; инв. номер кабинета глиптики - 772; п. № Ц^I 472.

Опубликован: М.И.Максимова. Указ.соч., с. 87; М.Н.Лордкипанидзе. Геммы, III, № 44; ее же. Корпус, I, № 85.

Два десятигранника с аналогичными изображениями, очевидно, отлитые в одной и той же форме с нашим многогранником, найдены в Дуиси и Бамбеби (погребение № 3), см: М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, I, № 84 и № 86, а также Д.А.Хахутайшвили. Уплисцихе, I, с. 77, табл. XI VI, 4.

19. Десятигранник из синего, полупрозрачного стекла. На нижней, прямоугольной грани изображена лошадь, играющая с жеребенком. Лошадь бежит вправо; под ее брюхом находится жеребенок, просовывающий голову

между передними ногами лошади. Изображение не заполняет полностью нижней грани десятигранника; пронизь хорошей сохранности, несколько деформирована во время отливки (перед головой лошади). Размеры: 10-6-19-2 мм; инв. № I78-65:28; инв. номер кабинета глиптики - 773; п. № Ц^I 472.

Опубликован: М.И.Максимова. Указ.соч., с. 86; М.Н.Лордкипанидзе. Геммы, III, № 47; ее же, Корпус, I, № 75^I.

Три десятигранника с аналогичными изображениями, очевидно, отлитые в одной и той же форме с нашим многогранником, найдены в Абелия (каменный ящик № I4), Лочини и Туя Кочора (каменный ящик № 4), см: М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, I, № 75, № 77 и № 78.

20. Десятигранник из синего стекла. На нижней грани изображена сцена борьбы между всадником, в профиль вправо, и нападающим на него зверем, возможно, львом, стоящим на задних лапах. Изображение нечеткое. Пронизь склеена из двух кусков. Размеры: 10-8-18-2 мм; инв. № I78-65:27; инв. номер кабинета глиптики - 774; п. № Ц^I 472.

Опубликован: М.И.Максимова. Указ.соч., с. 83; М.Н.Лордкипанидзе. Геммы, III, № 46; ее же, Корпус, I, № 89.

Известно пять стеклянных многогранников с аналогичными изображениями, очевидно, отлитых в одной и той же форме с нашим десятигранником. Они обнаружены: в Абелия, в каменном ящике № II, в Аркнети, в кувшинном погребении № I (см. М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, I, № 88 и № 87, а также, О.М.Джапаридзе. Археологические раскопки в сел.Аркнети, с. 200), в Мингечауре (см: С.Казиев. Альбом кувшинных погребений Мингечаура, табл. XLIV, 5), в Дигоми (см: В.Николаишвили. Памятники античного периода из Дигомского ущелья, с. 95, табл. 53) и Нахичевани (неопубликован).

21. Десятигранник из синего стекла, фрагментированный. На нижней грани, по-видимому, была изображена корова, в профиль вправо, кормящая теленка. Сохранилось изображение туловища, и, частично, задней ноги коровы. Пронизь склеена из нескольких обломков. Высота пронизи 6 мм; сохранившаяся длина 15 мм; инв. № I78-65:15; инв. номер кабинета глиптики - II53; п. № Ц^I 465.

Публикуется впервые; обломки, собранные нами среди бус из погребения № 3, склеены К.А.Джавахишвили.

Многогранник с таким же изображением найден в Самтавро, в кувшинном погребении № 82; см: М.И.Максимова. Стеклянные многогранные печати, с.84, ее же, Геммы из некрополя Мцхета-Самтавро (раскопки 1938-1939 гг.), с.263, № 64; М.Н.Лордкипанидзе. Корпус, I, № 79.

22. Бусы, округлые, из прозрачного бесцветного стекла с внутренней позолотой (тонкая золотая фольга помещена между двумя слоями стекла и просвечивает изнутри); 9 экземпляров. Размеры наибольшей бусины 8-8-6-3 мм, наименьшей бусины 4-4-3-I мм.⁸³

23. Бусы, аналогичные № 22, но серебрённые (между слоями прозрачного, бесцветного стекла помещена серебряная фольга); 75 экземпляров.

24. Бусы, аналогичные № 23, но изготовленные из прозрачного желтого стекла, и поэтому оставляющие впечатление золоченных; 6 экземпляров. Размеры 4-4-3-2 мм.

25. Бусы, бочковидные с валиком по краям, из прозрачного бесцветного стекла с внутренним золочением; 2 экземпляра. Размеры 5-5-6-2 мм.

26. Бусы, аналогичные № 25, но с серебряной прокладкой; 2 экземпляра.

27. Бусы, округлые, из глухого синего стекла; 89 экземпляров. Размеры наибольшей бусины 7-7-6-2 мм, наименьшей бусины 4-4-3-I мм.

28. Бусы, округлые, из полупрозрачного голубого стекла; некоторые сильно иризованы; 7 экземпляров. Размеры наибольшей бусины 6-6-3-I мм, наименьшей бусины 4-4-3-I мм.

29. Бусины, округлые, из полупрозрачного зеленоватого стекла; все иризованы; 5 экземпляров. Размеры 4-4-3-I мм.

30. Бисер, из глухого голубого и зеленоватого стекла; 80 экземпляров (за исключением 7 экземпляров все сильно иризованы). Размеры 3-3-2-I мм.

31. Бисерина из полупрозрачного синего стекла. Размеры 3-3-2-I мм.

32. Бусы, биконические, из полупрозрачного синего (кобальтового) стекла; 3 экземпляра. Размеры 8-8-7-I мм (2 экз.), 6-6-5-I мм (I экз.).

33. Буса, округлая, из глухого оранжево-желтого стекла. Размеры 6-6-5-3 мм.

34. Буса, веретеновидная, из глухого бирюзового стекла. Размеры 4-4-6-I мм.

35. Бусы, цилиндрические, из глухого синего стекла; 2 экземпляра. Размеры 3-3-I3(I0)-I мм.

36. Бусина, цилиндрическая, из прозрачного бесцветного стекла с внутренней позолотой. Размеры 3-3-II-I мм.

37. Бусины, округлые, полихромные: на основное ядро из глухого синего стекла нанесены две параллельные полосы и между ними волнообразная полоса желтого стекла (3 экземпляра). Размеры II-II-I0-3 мм; I3-I3-8-3 мм;

⁸³ Все бусы из погребения № 3 инвентаризованы под одним номером: № I78-65:24; один у них и полевой № Ц^I 47I.

10-10-7-3 мм.

38. Бусы, такие же, как № 37, но с зеленой инкрустацией; 2 экземпляра. Размеры 12-12-6-3 мм.

Погребение № 4. Зачищено 13/IX 1936 года. Короткий каменный ящик (дл. около 1000 мм), покрытый грубой и массивной плитой (разм. 1400х900х200 мм), ориентирован с востока на запад. Погребение было перекрыто камнями циклопической кладки. Покойник лежал на правом боку, лицом к югу. В области живота находилось бронзовое колечко, возможно, служившее какой-либо пряжкой, и у колен — красный сосудик.

В выкидной земле из погребения № 4 Б.А.Куфтин, позднее, 25 сентября, собрал несколько цветных стеклянных бус и два фрагмента глубокой стеклянной призматической геммы.⁸⁴

1. Кружка глиняная, лепная, плоскодонная, чуть суживающаяся к устью, с отогнутым наружу краем, с одной петельчатой ручкой с круглым проемом. Поверхность сосуда бугорчатая, хотя и залощенная, бурого цвета, местами с розоватым оттенком; с противоположной от ручки стороны закопчена. Черепок плотный, темносерый, с включениями песка и, возможно, самана. Высота 80 мм; диаметр 108 мм; диаметр устья 80 мм; диаметр дна 93 мм; инв. № 178-65:31; п. № Ц^I 476.

2. Колечко из бронзовой проволоки, раскрытое. Диаметр 30 мм, сечение проволоки 1,5 мм; инв. № 178-65:30; п. № Ц^I 476.

Погребение № 5. Зачищено 14/IX 1936 года. Каменный ящик был лишен покровной плиты и оказался пустым.

Погребение № 6. Зачищено 2/УШ 1937 года. Короткий каменный ящик находился под кладкой стены. Скорченный костяк лежал на правом боку, головой на запад (лицом к югу). У его ног лежала глиняная миска. Под покровной плитой, кроме того, находились зуб животного и ручка сосуда.⁸⁵

1. Миска, светлоглиняная, плоскодонная, с покатыми боками и загнутым во внутрь краем. Черепок плотный, желтовато-розового цвета, с небольшим количеством золотистых включений. Поверхность золошенная, но неровная, с пустотами и выщерблинами, образовавшимися во время формовки сосуда. Миска склеена из двух больших и одного маленького кусков; край в одном месте отбит. Диаметр 163 мм; высота 50 мм; диаметр дна 90 мм; инв. № 178-65:32; п. № Ц² 212.

84. Бусы и обломки гемм утеряны.

85. На схематическом чертеже погребения сосуд не изображен; ручка сосуда и зуб животного утеряны.

Погребение № 7. Зачищено 17/IX 1937 года под стеной. Ящик был покрыт большой плитой неправильной формы дл. 1850 мм и шириной 1250 мм, при толщине около 200 мм. Изнутри ящик был наполнен смешанной землей (чернозем и желтая глина). Ящик состоял из четырех плит и имел размер 1280 x 750 мм. Костяк лежал на правом боку с подогнутыми и согнутыми в коленях ногами. Руки были согнуты в локте; кисти рук лежали у лица. Сзади костяка, в ногах находилось 3 сосуда. Все три сосуда чернолощенные, изготовлены из одной глины и явно представляют собой один набор столовой посуды.

1. Кувшинчик, глиняный, безручный, с узким, довольно высоким горлом, с широким, отогнутым венчиком, со сферическим туловом и яйцеобразно заостренным дном. По наиболее широкой части тулова сосуд охватывают два параллельных ребра. Поверхность черная, гладкая, залощена до зеркального блеска. Черепок плотный, темпосерого цвета с включениями небольшого количества серебристых блестков. В одном месте бок пробит, края венчика в двух местах отбиты. Сосуд в погребении стоял в чаше № 2. Высота 160 мм; диаметр 140 мм; высота горлышка 38 мм; диаметр горлышка 34 мм; диаметр венчика 66 мм; инв. № 178-65:33; п. № Ц² 334.

2. Чаша, глиняная, глубокая, с полусферическим туловом, высоким рас-трубным краем, уплощенным дном; в месте перехода от тулова к краю — два параллельных рельефных ребра. Черепок и поверхность такие же, как у № 1. Чаша в погребении служила подставкой для вышеописанного кувшинчика № 1. Высота 70 мм; диаметр края 117 мм; диаметр тулова 92 мм; высота края 42 мм; инв. № 178-65:34; п. № Ц² 335.

3. Миска, глиняная, с загнутым во внутрь краем, с кольцевым поддоном. Черепок и поверхность такие же, как у вышеописанных сосудов № 1 и № 2. Высота 45 мм; диаметр 185 мм; диаметр поддона 102 мм; инв. № 178-65:35; п. № Ц² 336.

Погребение № 8. Открыто под забутовкой циклопической кладки 17/IX 1937 г. Ящик составлен из шести плит и покрыт двумя небольшими плитами (длина 1100 мм, ширина 630 мм). Почти под самой крышкой оказалось погребение женщины с девочкой. Собрано много стеклянных бус, желтых, синих и красных, главным образом в области пояса и ног, хотя часть находилась и у головы. Стеклянный бисер у пояса лежал рядками. На руке у женщины были одеты бронзовый и железный браслеты с выгибами в середине. Железный браслет был также на руке девочки. Сосудов не было, чем эта могила и отли-

чалась от ранее открытых здесь.⁸⁶

1. Браслет, раскрытый, овальный, с вогнутой спинкой, с небольшими шишковидными утолщениями на концах, изготовлен из бронзовой проволоки круглого сечения; покрыт благородной патиной серо-зеленого цвета. Диаметр 56 мм; сечение проволоки 2 мм; инв. № I78-65:37; п. № Ц² 735.

2. Браслет, железный, раскрытый, с вогнутой спинкой, с утолщениями (?) на концах, разбит на три части. Диаметр 72 мм; инв. № I78-65:38; п. № Ц² 736.

3. Обломки железного браслета (детского). О форме невозможно судить. Инв. № I78-65:39; п. № Ц² 736.

4. Бусина, цилиндрическая, изготовлена из согнутой в трубочку бронзовой полосы треугольного сечения. Размеры 6-6-3-4 мм.⁸⁷

5. Бусина, округлая, из прозрачного бесцветного стекла с внутренним золочением. Размеры 5-5-4-2 мм.

6. Бусы, такие же, как № 5, но с серебряной прокладкой; 12 экземпляров.

7. Бусина, округлая, из прозрачного желтого стекла с внутренним серебрением. Размеры 4-4-4-1 мм.

8. Бусы, округлые, из глухого темно-синего стекла; 31 экземпляр. Размеры наибольшей бусины 7-7-6-2 мм; наименьшей бусины 5-5-4-2 мм.

9. Бусы, округлые, из глухого голубого стекла; 10 экземпляров. Размеры наибольшей бусины 7-7-7-2 мм; наименьшей бусины 4-4-2-1 мм.

10. Бусы, округлые, из глухого синего стекла; 10 экземпляров. Размеры 4-4-3-1 мм.

11. Бусы, округлые, из прозрачного синего стекла, иризованные; 10 экземпляров. Размеры наибольшей бусины 7-7-7-2 мм, наименьшей 4-4-3-1 мм.

12. Бусы, округлые, из глухого желтого стекла; 2 экземпляра. Размеры 4-4-3-1 мм.

13. Бусы, округлые, из глухого стекла сургучного цвета; 4 экземпляра. Размеры 5-5-5-2 мм.

14. Бусы, округлые, из глухого синего стекла, иризованные; 3 экземпляра. Размеры 5-5-4-2 мм.

86. Б.А.Куфтин добавляет, что "также новостью явилось двойное погребение и без того в столь тесных ящиках". Но согласно записи в дневнике от 13/IX 1936 года, двойное погребение было и в каменном ящике № 3.

87. Все бусы погребения № 8 инвентаризованы под одним номером I78-65:36; один у них и полевой № Ц² 734.

15. Бусы, цилиндрические, из глухого стекла сургучного цвета; 4 экземпляра. Размеры 3-3-15 (II, II, 9)-I мм.

16. Бусы, веретеновидные, из полупрозрачного синего стекла; 3 экземпляра; призованы; один экземпляр обломан с одного конца. Размеры 3-3-8 (8, 6)-I мм.

Предметы, происходящие с территории могильника Нерон Дереси, но не относящиеся к определенным погребениям.

1. Горшочек, светлоглиняный, с округлым туловом и отогнутым краем; плоскодонный. Поверхность сосуда шероховатая, желтоватого цвета. Черепок плотный, желтоватого цвета, с включениями песчинок. Более половины края отбито. Высота 135 мм; диаметр 140 мм; диаметр горла 90 мм; диаметр дна 104 мм; инв. № 178-65:7; п. № Ц^I 452.

Сосуд передан экспедиции жителем с.Санта И.Мурадовым 12/IX 1936 г. и, по его словам, найден на территории могильника Нерон Дереси, что и указано в полевом дневнике и полевой описи.

2. Фрагменты бронзового кольца, совершенно проржавевшие. Диаметр 20 мм; № 178-65:6; п. № Ц^I 451 (Не иллюстрированы).

3. Наконечник стрелы, железный, трехгранный, с черенком круглого сечения. Длина 57 мм; длина черенка 25 мм; инв. № 178-65-50; п. № Ц² 333.

Наконечник найден при разборке циклопической кладки над могильником 17/IX 1937 года. Это единственный сохранившийся предмет из культурного слоя с территории могильника Нерон Дереси. Им можно было бы датировать здание, перекрывающее могильник, если бы была уверенность, что наконечник не попал в кладку случайно из культурного слоя, синхронного с могильником.

Наконечники стрел такого типа были распространены в I в. до н.э. - I в.н.э. См. А.М.Хазанов. Очерки военного дела сарматов. М., 1971, с. 154, сводная табл. XIX, № 21, 22, 25.

САНТА. МОГИЛЬНИК АХЕМЕНИДСКОЙ ЭПОХИ.

(таблицы IY и Y)

12 октября 1939 года Триалетская экспедиция под руководством Б.А. Куфтина вскрыла два каменных ящика в с.Санта Цалкского района, у дома Николая Асланова. В каменных ящиках оказался небогатый материал ахеменидского времени, остававшийся до сих пор неопубликованным. К сожалению, не имеется никакой полевой документации этих раскопок, за исключением полевой описи (полевая опись за 1939 г. Ц⁴ № 420-428). Опись хранится в Триалетском фонде отдела археологии Государственного Музея Грузии им. акад. С.Н.Джанашиа АН Грузинской ССР.

Материалы инвентаризованы в 1965 году вместе с материалами из могильника Нерон Дереси под коллекционным номером I78-65.

По-видимому, из этого же могильника происходят четыре глиняных сосуда, приобретенных Триалетской экспедицией в 1936 г. (Ц^I 455 и Ц^I 574) и 1937 г. (Ц² 402, Ц² 403) от жителей с.Санта, поэтому мы их и рассматриваем здесь, вместе с материалами из каменных ящиков, раскопанных у дома Н.Асланова.

К датировке памятника

Триалетской археологической экспедицией в с.Санта и его ближайших окрестностях изучены четыре могильника: 1. раннесредневековый (сасанидской эпохи) могильник у шоссе из с.Санта в с.Дманиси;¹ 2. могильник конца эллинистической эпохи у ручья Нерон Дереси;² 3. могильник эпохи раннего железа (ванской эпохи) в урочище Маралын Дереси³ и, наконец, 4. два каменных ящика в самом с.Санта, у дома Н.Асланова, материалы из которых впервые публикуются ниже.

Инвентарь этих каменных ящиков отличается от инвентаря могильника Нерон Дереси первым делом наличием предметов вооружения — железных наконечников дротиков, ножа и топорика, не имеющих в Нерон Дереси, и полным отсутствием бус, представленных в могильнике Нерон Дереси в таком разнообразии форм и материалов.

К иному типу относятся и бронзовые браслеты, не имеющие вогнутой

1. Б.А.Куфтин. Триалети, I, с. 20-22.

2. Б.А.Куфтин. Триалети, I, с. 30-34.

3. Б.А.Куфтин. Триалети, I, с. 50-55.

спинки, столь характерной для грузинских браслетов эллинистической эпохи, которые и представлены в могильнике Нерон Дереси.

С другой стороны, как предметы вооружения, так и браслеты из Санты находят себе прямые аналоги в материалах могильника ахеменидской эпохи у Бешташетской циклопической крепости.⁴ К бешташенской керамике типологически близок и кувшин из погребения № I у дома Н.Асланова (светложелтый, мажущийся черепок, широкое горло с тонким краем венчика, сферическое тулово с высоким расположением наиболее широкой части, круглая в сечении ручка, прикрепленная непосредственно к краю венчика и т.д.).⁵

Железный нож, совершенно аналогичный санинскому, был среди инвентаря погребения середины V века до н.э. из Итхвиси, где кстати, также имеется и железный топор, несколько отличной от санинского топора формы, но тоже с молоткообразным обухом и овальным отверстием.⁶

Учитывая вышесказанное, а также и то обстоятельство, что с IV века до н.э. надо предполагать широкое распространение по Грузии браслетов с вогнутой спинкой, встречающихся в виде единичных экземпляров уже в V веке до н.э., но отсутствующих в комплексах из рассматриваемых здесь погребений, есть все основания датировать каменные ящики, раскопанные в с.Санта, у дома Н.Асланова, также V веком до н.э.

Четыре глиняных сосуда из случайных находок в с.Санта, рассмотренные здесь же, типологически также близки к керамике из Бешташени. Миска плоскодонная, с загнутым во внутрь краем, кувшинчики – все широкогорлые, с относительно узкими плоскими доньшками, со сферическими туловами и круглыми в сечении ручками, которые верхним концом прикреплены непосредственно к утонченному краю венчика. Но одно обстоятельство заставляет нас предполагать, что эти сосуды несколько моложе бешташенских и, возможно, относятся к IV веку до н.э. Это – парные налепные шишечки у верхнего конца ручек, совершенно неизвестные на кувшинах из Бешташени.

Таким образом, наиболее вероятная дата рассмотренных археологических материалов из с.Санта – V–IV вв. до н.э.

4. Б.А.Куфтин. Триалети, I, с. 42, рис. 39–I; с. 45, рис. 43–I, 4, 5. См. также: М.Менабде, Ц.Давлианидзе. Могильники Триалети. Каталог, I, Тб., 1968, браслеты № 363, 387, 430, 464 и др.

5. Сравн. кувшин № I69–64:90 из Бешташени. М.Менабде, Ц.Давлианидзе. Указ.соч., № 435.

6. Ю.Гагошидзе. Погребение из Итхвиси. Вестник Государственного Музея Грузии, XXV–B, Тб., 1968, с. 34, табл. I.

Типологически к этому же периоду относится и бронзовая двучленная дугообразная фибула из Санты.⁷

Описание погребений и погребального инвентаря

Каменный ящик № I. Согласно полевой описи в погребении был найден светлоглиняный кувшин, два железных наконечника дротиков и два бронзовых браслета №№ Ц⁴ 422 и Ц⁴ 423.

I. Кувшин, глиняный, широкогорлый, с плоским относительно нешироким дном. Круглая в сечении ручка верхним концом прикреплена непосредственно к краю раструбного венчика, нижним же — к верхней части тулова. Наиболее широкая часть тулова находится в его верхней половине, край венчика утончен. Глина светлая, желтого цвета, черепок мягкий ("мажущийся"), с примесью довольно крупного песка (размеры отдельных песчинок достигают 3—4 мм), выступающего на поверхность сосуда. Венчик частично отбит, тулово пробито в двух местах. Высота сосуда 300 мм; диаметр тулова 240 мм; высота тулова 240 мм; диаметр венчика 120 мм; диаметр доньшка 140 мм; инв. № I78-65:40; п. № Ц⁴ 420.

2. Наконечник дротика, железный, втульчатый; листовидное лезвие со слабо выраженным срединным ребром. Наконечник сильно заржавлен, значительная часть втулки отсутствует. Длина 130 мм; длина лезвия 90 мм; наибольшая ширина 28 мм; инв. № I78-65:41; п. № Ц⁴ 421.

3. Наконечник дротика, аналогичный вышеописанному, но более сильно истлевший. Сохранившаяся длина 100 мм; инв. № I78-65:41; п. № Ц⁴ 421.

4. Браслет, бронзовый, круглый, раскрытый, с расширенными и уплощенными концами в виде стилизованных змеиных головок. Браслет в сечении четырехгранный, концы украшены насечкой. Благородная патина серого цвета во многих местах повреждена; один конец браслета отломан и утерян. Диаметр 47 мм; сечение 2 мм; инв. № I78-65:42; п. № Ц⁴ 423.

5. Браслет, бронзовый, раскрытый, с утолщенными в виде стилизованных головок змей концами. Браслет деформирован и очень поврежден ржавчиной. Судя по размерам, браслет детский, как и предыдущий (№ 4). Инв. № I78-65:42; п. № Ц⁴ 422.

7. Сравн. золотые фибулы из погребения № 6 начала IY в. до н.э., раскопанного в Вани. См: Р.Путуридзе, Н.Хоштария, А.Чкония. Итоги археологических работ, проведенных в 1961—1963 гг., в северо-восточной части Ванского городища. Вани, I, Тб., 1972, с. II15, табл. 48, 52.

Каменный ящик № 2. Согласно полевой описи в погребении № 2 у дома Н. Асланова, помимо железных топорика, наконечника дротика, ножа и бронзового браслета, находился еще "обломок кувшина с ручкой, со следами раскраски".

Обломок этот (п. № Ц⁴ 424 и инвентарный № I78-65:43) как по характеру глины, так и по общей форме и форме ручки резко отличается от всех известных нам глиняных сосудов Грузии античного возраста и с другой стороны сильно смахивает на очень поздние, чуть ли не современные изделия. Возникает подозрение, что произошла ошибка при раскопке каменного ящика, и к инвентарю потревоженного, по-видимому, погребения был причислен обломок сосуда из позднейшего культурного слоя. Ведь погребение находилось на территории современного селения, а большинство древних каменных ящиков, раскопанных в Триалети, как известно, было лишено покровных плит, извлеченных искателями строительных камней.

Мы все же даем описание данного обломка.

I. Обломок глиняного кувшина с ручкой. Сосуд узкогорлый, с высоким, относительно узким туловом. Плоская в сечении ручка прикреплена верхним концом к горлу (не к венчику), нижним же — к наиболее широкой части тулова. При этом явно заметны следы крепления ручки к тулову, что никогда не наблюдается на сосудах античного возраста. Ручка украшена параллельными горизонтальными насечками, два "столбца" таких же насечек украшают горло и тулово сосуда, с противоположной от ручки стороны. Глина коричневатого оттенка, черепок плотный, неоднородного (в обломе) обжига. Поверхность довольно гладкая, со следами раскраски горизонтальными и вертикальными полосками, исполненными красной краской. Длина обломка 220 мм; ширина горла 50 мм; сечение ручки 35x15 мм; инв. № I78-65:43; п. № Ц⁴ 424.

Обломок не должен быть современным погребению и, вероятно, относится к XIX веку.

2. Топорик, железный, с молотковидным обухом, овальным проушным отверстием и узким, клиновидным лезвием. Топорик изъеден ржавчиной. Длина 96 мм; наибольшая ширина лезвия 33 мм; инв. № I78-65:44; п. № Ц⁴ 425.

3. Наконечник копья или дротика, железный, втульчатый, с листовидным лезвием, с невысоким ребром. Наконечник сильно поврежден ржавчиной. Длина 113 мм; ширина лезвия 33 мм; длина втулки 62 мм; инв. № I78-65:45; п. № Ц⁴ 426.

4. Нож, железный, с узким, плавно изогнутым лезвием; в той части

ножа, которая крепилась в рукоятке, сохранились остатки двух заклепок. Длина 225 мм; наибольшая ширина 30 мм; длина лезвия 160 мм; инв. № I78-65:46; п. № Ц⁴ 427.

5. Браслет, бронзовый, круглый, раскрытый, с концами в виде стилизованных змеиных головок. Покрит серо-зеленой вредной патиной. Диаметр браслета 67 мм; сечение 4 мм; инв. № I78-65:47; п. № Ц⁴ 428.

Предметы, не относящиеся к инвентарю рассмотренных каменных ящиков, но, возможно, происходящие с того же могильника.

1. Миска, глиняная, плоскодонная, с загнутым во внутрь краем; покрыта красным ангобом; черепок плотный, желтоватого оттенка, с черными включениями. Миска склеена из нескольких кусков. Диаметр 153 мм; высота 50 мм; инв. № I78-65:49; п. № Ц² 403.

Миска передана экспедиции И. Мурадовым и опубликована Б. А. Куфтиным, как происходящая из могильника Нерон Дереси (см: Б. А. Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодизации памятников, Тб., 1941, табл. IV). Но записи в полевой описи и полевом дневнике Триалетской экспедиции за 1937 г. указывают с. Санта, а не могильник у оврага Нерон Дереси, как место происхождения сосуда. Кроме того, миска резко отличается от нерон-дересских глиняных сосудов, имея явно более архаичный вид (общая округлость формы, узкое плоское дно, без поддона, утончающийся край, загнутый во внутрь, красная, ангобированная поверхность), сближающий миску с памятниками V–IV вв. до н.э.

2. Кувшин, светлоглиняный, с широким раструбным горлом, тонким краем венчика, плоским нешироким дном и туловом почти биконической формы с резким переходом в наиболее расширенной части от покатных плечиков к откосу нижней половины тулова. Круглая в сечении и относительно тонкая ручка верхним концом прикреплена к краю венчика, нижним же концом – к верхней половине тулова. Черепок плотный, мелкозернистый, желтоватый, с белыми включениями. Около венчика к ручке с двух сторон прикреплены две шишечки. Поверхность сосуда заложена. Венчик почти полностью отбит. Сосуд покрыт натекami воска: кувшин, очевидно, долго служил в качестве подсвечника, прежде чем он был передан археологической экспедиции. Согласно указаниям полевого дневника, сосуд найден в каменном ящике в с. Санта. Высота 195 мм; диаметр тулова 180 мм; ширина горловины 77 мм; диаметр венчика около 100 мм; диаметр дна 95 мм; сечение ручки 16 мм; инв. № I78-65:8; п. № Ц^I 455.

3. Кувшин, глиняный, с высоким и широким раструбным горлом, тонким

краем венчика, сферическим туловом и плоским узким дном, круглая в сечении ручка верхним краем прикреплена к краю венчика, нижним же — к середине верхней половины тулова. Около венчика на ручке с двух сторон — две наlepных шишечки. Почти все тулово, за исключением нижней его четверти, покрыто вертикальными параллельными желобками. Черепок серого цвета, плотный, мелкозернистый; поверхность гладкая, темная, с желтоватыми и черными пятнами. Венчик в одном месте отбит. Высота 225 мм; диаметр тулова 185 мм; диаметр венчика 105 мм; диаметр дна 85 мм; сечение ручки 18 мм; инв. № I78-65:48; п. № Ц² 402. Сосуд передан экспедиции жителем с.Санта И.Мурадовым 25/IX 1937 года.

4. Кувшинчик, такой же, как вышеописанный (№ 3), но меньших размеров и более темного, почти черного цвета. Венчик реставрирован, по-видимому, находчиками, еще до передачи кувшинчика экспедиции. Высота 160 мм; диаметр тулова 133 мм; диаметр венчика 90 мм; ширина горловины 70 мм; диаметр дна 66 мм; сечение ручки 15 мм; инв. № 3I-65:83; п. № Ц^I 574.

Сосуд приобретен у крестьян с.Санта 25/IX 1936 г.

5. Фибула, бронзовая, дугообразная, двучленная, с витой спинкой; уплощенное основание иглы тремя витками крепилось на головке, оканчивающейся конической "шапочкой", кончик иглы несколько выступает из уплощенного узкого иглоприемника. Фибула местами тронута вредной патиной, пружина у основания иглы сломана и игла свободно вращается вокруг головки. Длина 55 мм; высота 30 мм; ширина приемника 4 мм; полевой № Ц³ 3I7 (не инвентаризована).

Фибула найдена И.Мурадовым в с.Санта, на могильнике.

МАТЕРИАЛЫ ИЗ МОГИЛЬНИКА В СЕЛЕНИИ КУШИ

(Таблица УІ)

Могильник в с.Куши, Цалкского района, на площади перед школой, изучен в 1947 году Триалетской археологической экспедицией под руководством Б.А.Куфтина. Наблюдение за раскопками и зачистка погребений было поручено О.Д.Бедукадзе-Кировой. Материалы могильника хранятся в Триалетском фонде отдела археологии Государственного Музея Грузии АН Грузинской ССР под инвентарным № 179-65:1-28.

Полевая документация хранится там же и содержит: а) Полевую опись за 1947 г. (Ц⁴⁷ № 74-78, 82-100, 109-119) и б) Полевой дневник руководителя экспедиции (записи от 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24 октября 1947 г.).

Материалы из могильника опубликованы Б.А.Куфтиным в книге: Археологические раскопки 1947 года в Цалкинском районе, Тб., 1948, с. 7-10; табл. I, II, III; рис. 2 и 4.

Могильное поле находилось в Куши к северу от школы, где еще в 1939 году было раскопано погребение с железным мечом с характерной раздвоенной вершиной эфеса.^I

В восточной части этого поля, прилегающей к позднему кладбищу, современными ямами для закапывания на зиму картофеля неоднократно были разрушены погребения эпохи раннего железа. После сбора археологических материалов, происходящих из этих разрушенных погребений, было решено заложить траншею в той части поля, где была сделана находка 1939 года. Работы были начаты 17 октября 1947 года. 18 октября к северо-западу от школы была заложена траншея 10 м длины и 1,5 м ширины, направленная с севера на юг. 20 октября в траншее показалось первое погребение (погребение № I), зачищенное в тот же день. 24 октября после зачистки погребения № 5, работы на этом объекте были прекращены.

В пяти раскопанных экспедицией каменных ящиках был добыт довольно интересный археологический материал: глиняные кувшинчики, среди них два расписных, серебряные браслеты и железные ножи, уникальный цилиндрический сосудик из черного стекла, разнообразные бусы и др.

К сожалению, несколько предметов из этой коллекции утеряно (полевые

I. Б.А.Куфтин. Археологические раскопки в Триалети, I. Опыт периодизации памятников. Тб., 1941, с. 64, рис. 59.

№ Ц⁴⁷, 76^a, 82, 83, 99, 109, 110, 112). Не сохранилось ни фотографий, ни более или менее подробных описаний этих предметов. Не сохранился и шиток серебряного перстня с резным изображением козла, рисунок которого опубликован Б.А.Куфтиным², хотя обломки шинки этого перстня находятся на месте (инв. № I79-65:19; п. № Ц⁴⁷ 97^a).

К датировке памятника

Могильник, изученный в с.Куши, дал два первых в Грузии расписных глиняных сосуда античной эпохи, "как бы традиционно сохраняющие любовь к росписи от цветущей поры Триалетской культуры".³ Это было новостью для Грузии, новостью несколько неожиданной, т.к. грузинские памятники античной эпохи, изученные к тому времени, совершенно не знали расписной керамики. Понадобилось еще два десятилетия систематических археологических изысканий, чтобы установить, что IV—III века до н.э. являются эпохой истинного расцвета производства расписной керамики в Грузии.⁴ Ныне известно несколько десятков пунктов Грузии, давших глиняные сосуды этой эпохи с росписью, но этим не умаляется значение могильника Куши, сосуды из которого до сих пор остаются в некотором смысле уникальными (по отдельным элементам формы кувшинчиков, а также их росписи).

В своем полевом дневнике Б.А.Куфтин, касаясь погребений № 3 и № 5 из Куши, пишет, что они относятся к парфянской эпохе (см. записи в полевом дневнике от 22 и 24 октября 1947 г.), но впоследствии изменил это мнение, и, публикуя материалы из Куши, отнес их к "наименее изученной на Цалке ранне-ахеменидской поре".⁵ Однако буквально двумя страницами ниже, Б.А.Куфтин, сравнивая перстень из Куши с золотыми и серебряными перстнями Ахалгорийского клада и Алгетского погребения, относит погребение № 3 из Куши к концу ахеменидской эпохи.⁶

Это последнее определение, по-видимому, ближе всего к действительности.

Расписной кувшинчик, аналогичный кушинским, был найден в Вани, в

2. Б.А.Куфтин. Археологические раскопки 1947 года в Цалкинском районе. Тб., 1948, с. 10, рис. 4, табл. П, 4.

3. Б.А.Куфтин. Указ.соч., с. 8.

4. Ю.М.Гагошидзе. Расписная керамика из Самадло. Дзеглис мегобари ("Друзья памятников культуры"), № 23, 1970 г.

5. Б.А.Куфтин. Указ.соч., с. 8.

6. Там же, с. 10.

погребении № 9 (война), датированном на основании находки золотого стatera Филиппа II Македонского (359–336 гг. до н.э.), третьей четвертью IV в. до н.э.⁷ К тому же, или несколько более позднему времени относится и детское погребение № 10 из Вани, в котором был кувшинчик с грушевидным туловом, аналогичный по форме кувшинчику из Куши (I–I; № 179–65:1).⁸ Именно для этого же периода характерны рубчатые браслеты, аналогичные браслетам из кувшинного погребения № 3.

Так, например, такие же железные браслеты были в богатом погребении № 2 из Итхвиси (середина IV в. до н.э.);⁹ имеются золотые браслеты с шишками и в вышеназванном погребении война из Вани.¹⁰

Среди обломков железных браслетов из погребения № 3 удалось найти один фрагмент с накованным узеньким ободком (см. III–5). Примечательно, что подобные ободки украшают концы электроновых браслетов из богатого Алгетского погребения IV в. до н.э.¹¹

Серединой I тысячелетия до н.э. датируют три, аналогичных кушинскому, стеклянных цилиндрических бальзамария (см. III–3), которые происходят из северо-западного Ирана (Иранский Азербайджан) и находятся в коллекции Ервина Оппенландера; один из указанных бальзамариев (№ III) почти абсолютно идентичен с кушинским.¹²

7. Вани, I. Археологические раскопки 1947–1969 гг., Тб., 1972, с. 203, табл. 176.

8. Там же, с. 211, табл. 180.

9. В этом же погребении, раскопанном в 1963 году Итхвисской археологической экспедицией Гос.Музея Грузии (руков. Р.М.Абрамишвили) были и расписные кувшинчики, а также браслеты, составленные из стеклянных бус, аналогичные кушинскому браслету III–4.

10. Вани, I, табл. 170.

11. Б.А.Куфтин. Триалети, I, с. 36, табл. X. Относительно датировки Алгетского погребения см. также: М.Сагинашвили, Ю.Гагошидзе. Алгетская фиала. "Мацне" (Известия Отделения общественных наук АН СССР), серия истории, археологии, этнографии и истории искусства, № 4, 1973, с. 97; Ю.Гагошидзе. Материалы к истории златокузнечества в Грузии (I половина I тыс. до н.э.). Вестник Гос.Музея Грузии, XXXII–B, Тб., 1976, с. 10; Ц.Давлианидзе. Памятники раннеантичного периода из Квемо Картли (по изделиям ремесленного производства). Вестник Гос.Музея Грузии, XXXII–B, Тб., 1976, с. 128, 145.

12. Axel von Saldern, Brigit Nolte, Peter la Baume, Thea Elisabeth Haevernick, Gläser der Antike. Sammlung Ervin Oppenländer, Köln, 1974, NN 105, 109, 111.

Аналогии указала нам М.Сагинашвили.

Итак, конец ахеменидской и начало эллинистической эпох (середина и вторая половина IV века до н.э.), наиболее вероятная дата погребений из Куши. Широкие, раструбные горла пары расписных кувшинчиков из Куши, отличающие их от всех остальных аналогичных сосудов из других пунктов Грузии (Урбниси, Итхвиси, Вани, Дирби), заставляет считать их несколько более древними и относить к началу вышеуказанного периода, т.е. к середине IV века до н.э.

Что же касается кушинского погребения № 5, то оно, быть может, несколько моложе погребений № 3 и № I, и, судя по грушевидной форме тулова кувшинчика У-I, а также наличию в его инвентаре стеклянной гиревидной подвески У-4, его, возможно, следует датировать III веком до н.э.

Описание погребений и погребального инвентаря

Погребение № I. Погребение, открытое 20 октября 1947 г., было детским. Погребение было обставлено несколькими камнями. Костяк, за исключением зубов, почти не сохранился. Около головы (зубов) стоял маленький кувшинчик и лежали бусы. Там же находилось и разломанное на куски бронзовое височное колечко из четырехгранной проволоки.

Белопастовая бисерная бусина и коронки детских зубов из этого погребения, внесенные в полевую опись Ц-47 под №№ 76-а и 78, соответственно, утеряны.

I. Кувшинчик, сероглиняный, одноручный, узкогорлый, плоскодонный, с грушевидным туловом; поверхность гладкая, темносерого, почти черного цвета, с облестками слюды; черепок коричневато-серый, с белыми включениями; круглая в сечении ручка и горлышко отбиты. Сохранившаяся высота 150 мм; диаметр тулова 104 мм; диаметр дна 51 мм; инв. № I79-65:1; п. № Ц⁴⁷ 74.

2. Височное кольцо, бронзовое, из четырехгранной проволоки, фрагментированное; сохранилось три обломка. Длина обломков 12 мм; 11 мм; 5 мм; сечение проволоки 2 мм; инв. № I79-65:4; п. № Ц⁴⁷ 77.

3. Буса, сердоликовая, бочковидная, с двухсторонне сверленным отверстием. Сердолик светло-красный, полупрозрачный, с изъянами. Размеры 9-9-14-2 мм; инв. № I79-65:3; п. № Ц⁴⁷ 76-а.

4. Буса, халцедоновая, бочковидная, с двухсторонне сверленным отверстием. Халцедон непрозрачный, белого цвета, с красноватым пятном. Размеры 7-7-4-2 мм; инв. № I79-65:3; п. № Ц⁴⁷ 76-б.

5. Бусы, сферические, неправильной формы, из глухого бирюзового стекла: 3 экз. Размеры 5-5-6-2 и 5-5-4-2 мм; инв. № I79-65:2; п. № Ц⁴⁷ 75.

6. Бусы, такие же, как № 5, но из зеленовато-синего прозрачного стекла; 3 экз. Размеры 5-5-5-2 мм; инв. № I79-65:2; п. № Ц⁴⁷ 75.

7. Буса-бочковидная, из белой пастовидной массы (возможно, из фаянса). Размеры 6-6-4-I мм; инв. № I79-65:2; п. № Ц⁴⁷ 76-а.

Погребение № 2. Погребение, зачищенное 2I октября I947 года, представляло собой грудку камней, около которого находился миниатюрный кувшинчик с отломанной ручкой. Принадлежность к погребению фрагмента чернелощенной миски, поднятой недалеко отсюда, сомнительна. Не было и следов костяка. Как кувшинчик, так и фрагмент миски (п. №№ 82 и 83, Ц-47) утеряны.

Погребение № 3. Погребение, открытое вечером 2I октября и дочищенное 23 октября I947 года, представляло собой каменный ящик, покрытый большой каменной плитой. Верхние ребра плит, составляющих ящик, не достигали поверхности почвы всего сантиметров 25. Судя по обилию бус, погребение было женским. Костяк не сохранился.

Инвентарь оказался довольно интересным. Помимо расписных кувшинчиков, в погребении было множество бус, железный нож и браслеты с приставшими к ним стеклянными бусами, и наконец, "цилиндрический полый предмет из черного стекла, неясного назначения", — наиболее интересный, по словам раскопщика, предмет, несомненно, привозной, аналогии которому Б.А. Куфтину не удалось найти. Предмет этот (бальзамарий) для Грузии по сей день остается уникальным (III-3; о его аналогиях, см. выше).

Фрагмент железного ножа (п. № Ц⁴⁷ 85) и 4 обсидиановых осколка (п. № Ц⁴⁷ 99) из этого погребения утеряны, вместо же восьми голубоватых пастовых бус (под полевым № Ц⁴⁷ 90), оказалось 13 бусинок. Вставка из горного хрусталя (III-I0) вообще не внесена в полевую опись и ее принадлежность данному погребению была установлена по этикетке, в которой обозначен и полевой номер — Ц⁴⁷ 97-в.

I. Кувшинчик, светлоглиняный, одноручный, со сферическим туловом, широким, раструбным горлом, плоским дном; край венчика утончен; круглая в сечении ручка верхним своим концом прикреплена к краю венчика, нижним же к верхней части тулова. Черепок желтого цвета, плотный, мелкозернистый. Поверхность гладкая, лошенная, покрытая кремового цвета ангобом и расписана красной охрой.

Росписью покрыта вся поверхность кувшинчика почти до доннышка, а также внутренняя поверхность венчика до наиболее суженной части горлышка. Роспись расположена в три фриз, разделенных горизонтальными линиями.

Верхний фриз (от края венчика до наиболее суженной части горла) заполнен косыми, параллельными линиями, второй фриз достигает основания ручки и заполнен четырьмя системами вписанных друг в друга треугольников, направленных вершинами вверх; третий фриз составляют десять треугольников, направленных вершинами вверх и заполненных косыми линиями. Внутренняя поверхность венчика покрыта также косыми линиями, а на ручке изображено подобие елочки. Высота 166 мм; диаметр тулова 125 мм; диаметр венчика 73 мм; диаметр доньшка 79 мм; инв. № I79-65:6; п. № Ц⁴⁷ 84.

2. Кувшинчик, парный предыдущему, с некоторыми отличиями в росписи. Отличия состоят в следующем: первый и второй фриз отделены неширокой полосой, оставленной без росписи; верхний фриз и треугольники нижнего фриза заполнены не косыми линиями, а сеткой. Венчик в одном месте обломан и небольшой кусочек утерян. Высота 163 мм; диаметр тулова 120 мм; диаметр доньшка 78 мм; диаметр венчика 71 мм; инв. № I79-65:5; п. № Ц⁴⁷ 84.

3. Флакончик из черного непрозрачного стекла, почти правильной цилиндрической формы, с выступающим рубчатым венчиком. Поверхность покрыта 23-мя витками накладной нити того же черного стекла. Витки эти (за исключением четырех верхних) сдвинуты вверх и вниз, образуя подобие перистого орнамента. Флакон, очевидно, изготовлен путем накручивания пластической стекломассы на песчаную сердцевину. Высота 88 мм; диаметр венчика 16 мм; диаметр доньшка 17 мм; инв. № I79-65:7; п. № Ц⁴⁷ 86.

4. Обломки двух прижатых друг к другу железных браслетов с одним рядом бочковидных бус из зеленоватого непрозрачного стекла; три из девяти бусинок отпали от обломка и хранятся отдельно. Длина обломка 38 мм; размеры бусинок 4-4-3-1 мм; инв. № I79-65:8; п. № Ц⁴⁷ 87.

5. Обломки не менее трех железных рубчатых браслетов. Всего 11 обломков. К некоторым из них прижатены остатки ткани. Один об-к сохранил надетый и прикованный к нему цилиндрический ободок. Диаметр браслетов около 70 мм; инв. № I79-65:21; п. № Ц⁴⁷ 98.

6. Шинка серебряного перстня, проволочная, разломанная на две части; шиток, на котором было вырезано изображение козла, утерян.¹³ Диаметр 12 мм; инв. № I79-65:19; п. № Ц⁴⁷ 97-а.

7. Височное кольцо, раскрытое, изготовлено из гладкой серебряной проволоки круглого сечения. Разломано на две части. Диаметр кольца 22 мм;

¹³ На таблице У1 даем изображение целого перстня со шитком по зарисовке Б.А.Куфтина (см. Б.А.Куфтин. Археологические раскопки 1947 года..., с. 10, рис. 4).

сечение проволоки 2 мм; инв. № I79-65:9; п. № Ц⁴⁷ 88-а.

8. Височное кольцо, раскрытое, с расплюснутыми и продырявленными концами; изготовлено из серебряной проволоки четырехгранного сечения. Разломано на три части, один конец обломан. Диаметр кольца 22 мм; сечение проволоки 15 мм; инв. № I79-65:10; п. № Ц⁴⁷ 88-б.

9. Обломок височного кольца, такого же, как № 8. Длина обломка 19 мм; инв. № I79-65:10; п. № Ц⁴⁷ 88-б (Не иллюстрирован).

10. Вставка из горного хрусталя, овальная, плоско-выпуклая. Длина 14 мм; ширина 6 мм; толщина 2 мм; инв. № I79-65:20; п. № Ц⁴⁷ 97-в.

11. Пронизка, полусферическая, из глазообразного полированного оникса. Тонкое, диаметром меньше 1 мм, отверстие просверлено с двух сторон вдоль нижней, плоской поверхности пронизки, очевидно, алмазным инструментом. Слои оникса темно- и светло-коричневого и голубого цветов. Размеры 9-4-9-1 мм; инв. № I79-65:18; п. № Ц⁴⁷ 96.

12. Буса, неправильной формы (чуть подправленная естественная форма камушка) из розового сердолика, с двухсторонне-сверленным отверстием. Размеры 11-12-7-2 мм; п. № Ц⁴⁷ 94.

13. Буса, цилиндрическая, из светло-красного с белыми прожилками непрозрачного сердолика, с двухсторонне-сверленным отверстием. Поверхность бусины в нескольких местах сохранила естественные каверны камушка, из которого изготовлена буса. Размеры 8-8-13-2 мм; инв. № I79-65:16; п. № Ц⁴⁷ 94.

14. Буса, почти шаровидной формы, из светлосерого трещиноватого (с кавернами) халцедона, со светлыми и темными прожилками и пятнами. Отверстие просверлено с двух сторон. Размеры 20-20-16-2 мм; инв. № I79-65:17; п. № Ц⁴⁷ 95.

15. Бусина, биконическая, из темно-синего (окрашенного кобальтом) стекла. Размеры 5-5-5-1 мм; инв. № I79-65:14; п. № Ц⁴⁷ 92.

16. Бусина, шаровидная, из глухого голубого стекла. Размеры 4-4-4-1 мм; инв. № I79-65:12; п. № Ц⁴⁷ 90.

17. Буса, неправильной шаровидной формы, из глухого зеленовато-голубого стекла. Размеры 6-6-7-2 мм; инв. № I79-65:12; п. № Ц⁴⁷ 90.

18. Буса, усеченно-биконическая, из прозрачного голубого стекла. Размеры 5-5-3-1 мм; инв. № I79-65:12; п. № Ц⁴⁷ 90.

19. Бусы, неправильной цилиндрической и бочковидной формы, из зеленоватого стекла; призованные; 10 экземпляров. Размеры 4-4-3-2 мм; инв. № I79-65:12; п. № Ц⁴⁷ 90.

20. Буса, бочковидная, из синего стекла с инкрустированными синими белыми глазками, расположенными в три группы по три глазка. Размеры 7-7-5-2 мм; инв. № I79-65:15; п. № Ц⁴⁷ 93.

21. Буса, цилиндрическая, из синего стекла со спирально-накрученной полосой белого стекла. Размеры 7-7-17-2 мм; инв. № I79-65:13; п. № Ц⁴⁷ 91.

22. Коронка нижнего коренного зуба медведя - *Ursus arctos* L. (определение Н.Верещагина). Длина 20 мм; ширина 14 мм; инв. № I79-65:11; п. № Ц⁴⁷ 89 (не иллюстрирована).

Погребение № 4. Погребение было отпрепарировано 24 октября 1947 года. Оно было отмечено в ногах одним, стоящим на ребре, камнем. Скелет, сильно скорченный, сохранился плохо. От темени черепа до верхушки бедренной кости расстояние равнялось 680 мм, а до стоящего здесь кувшинчика - 780 мм. Других предметов в погребении не было. Кувшинчик (п. № Ц⁴⁷ I79) утерян.

Погребение № 5. Погребение было отпрепарировано 24 октября 1947 г.

Согласно полевой описи, в погребении среди других предметов были светлоглиняный кувшинчик (п. № Ц⁴⁷ I00) и фрагментированный железный нож (п. № Ц⁴⁷ II2), ныне утерянные.

I. Кувшинчик, темноглиняный, одноручный, с узким, раструбным горлышком, грушевидным туловом и плоским, нешироким дном; круглое в сечении ушко верхним своим концом прикреплено к венчику, нижним же - к верхней части тулова. Поверхность сосуда залощена и имеет темно-серый, с коричневатым оттенком цвет. Черепок плотный, мелкозернистый, буро-красного оттенка (за исключением тонких, наружного и внутреннего, поверхностных слоев). Кувшинчик реставрирован из фрагментов, нескольких кусков не хватает. Высота 170 мм; диаметр тулова 140 мм; диаметр венчика 70 мм; диаметр горлышка 35 мм; диаметр дна 80 мм; сечение ручки 14 мм; инв. № I79-65:22; п. № Ц⁴⁷ III.

2. Височное кольцо, раскрытое, из четырехгранной, утончающейся к концам серебряной проволоки. Диаметр 25 мм; сечение проволоки 2 мм; инв. № I79-65:28; п. № Ц⁴⁷ II9.

3. Буса, бочковидная, с односторонне-сверленным отверстием, из красного, полупрозрачного сердолика. Размеры 9-9-7-2 мм; инв. № I79-65:25; п. № Ц⁴⁷ II4-а.

4. Подвеска, гиревидная, с круглым ушком, из светло-синего полупрозрачного стекла. Длина 14 мм; наибольшая толщина 6 мм; толщина ушка 2 мм;

диаметр отверстия 3 мм; инв. № I79-65:27; п. № Ц⁴⁷ II8.

5. Буса, цилиндрическая (неправильной формы), из черного глухого стекла. Размеры 7-7-7-3 мм; инв. № I79-65:26; п. № Ц⁴⁷ II4-б.

6. Буса, цилиндрическая, из желтоватого стекла со спиральной полосой белого стекла. Размеры 6-6-10-2 мм; инв. № I79-65:24; п. № Ц⁴⁷ II3-б.

7. Буса, бочковидная, из синего стекла, с тремя сине-белыми глазками. Размеры 7-7-4-2 мм; инв. № I79-65:23; п. № Ц⁴⁷ II3-а.

8. Бусы, такие же, как № 7, но с девятью глазками, расположенными в три группы; 4 экземпляра. Размеры 6-6-5-2 мм; инв. № I79-65:23; п. № Ц⁴⁷ II3-а.

9. Бусы, такие же, как № 7 и № 8, но с шестью глазками; 17 экземпляров. Размеры 5-5-3-2 мм; инв. № I79-65:23; п. № Ц⁴⁷ II3-а.

МОГИЛЬНИК У СЕЛЕНИЯ ТАШБАШ

(Таблицы УІ и УІІІ)

В 1936 и 1939 годах Триалетской (Цалкинской) археологической экспедицией под руководством Б.А.Куфтина раскопано три каменных ящика на древнем могильнике, на северной окраине с.Ташбаш, Цалкского района, в пахотном поле, северо-западнее здания школы. Погребения представляли собой обычные для Триалети короткие каменные ящики с индивидуальным захоронением. Сильно скорченные костяки лежали на правом боку, головами к юго-западу. Все погребения были лишены покровных плит.

Материалы из могильника хранятся в Триалетском фонде Государственного Музея Грузии имени акад. С.Н.Джанашиа АН Грузинской ССР, под инвентарным номером І80-65. Полевые дневники с записями Б.А.Куфтина, полевая опись и полевые фотографии погребений, изученных в 1939 году, хранятся там же.

Б.А.Куфтин относил погребения, раскопанные в с.Ташбаш, к римской или парфянской эпохам.¹ Однако, по нашему мнению, эта датировка требует уточнения. Миска с загнутыми во внутрь краем (ІІ-3 по-нашему описанию) и кувшинчики(І-І, ІІ-І и ІІІ-2) находят себе близкие аналоги в материалах раннеантичной эпохи из Бешташени и Санта.² Аналогичны последним также и устройство погребений и погребальный обряд (короткие ящики и сильно скорченные костяки). Наличие в погребении № 3 (камен. ящик № 2 1939 г.) железного наконечника копья также свидетельствует в пользу ранней датировки могильника.

Думаю, что все три погребения из с.Ташбаш следует датировать У-ІУ вв. до н.э.

Описание погребального инвентаря

Погребение № І (раскопано 2 ноября 1936 г.).

І. Кувшин, красноглиняный, с раструбным венчиком, высоким и широким горлом, плавно переходящим в слегка грушевидной формы тулово; широким и плоским дном; верхний конец ручки с круглым сечением прикреплен чуть

1. Б.А.Куфтин. Триалети, І, с. 24, рис. 26 а, б.

2. Там же. Табл. ХУ; см. также в настоящем Каталоге миску О-І из могильника ахеменидской эпохи в селении Санта.

пониже края венчика; поверхность покрыта красным ангобом и заложена; черепок плотный, мелкозернистый, красноватого цвета. Высота 268 мм; диаметр венчика 90 мм; диаметр тулова 205 мм; диаметр дна 160 мм; инвентарный № I80-65:1; полевой № Ц^I 795 и 796.

2. Обломки ржавого железного проволочного браслета, который находился на левом запястье костяка (5 обломков). Браслет имел, по-видимому, овальную форму. Приблизительные размеры 70 мм x 55 мм; инвентарный № I80-65:2; полевой № Ц^I 797.

3. Обломок железного проволочного браслета с правой руки костяка. Длина обломка 50 мм; инвентарный № I80-65:3; полевой № Ц^I 798.

4. Пять обломков железного кривого ножа. Общая длина 80 мм; ширина лезвия 10 мм; инв. № I80-65:4; полевой № Ц^I 799.

5. Оселок, каменный, с отверстием для подвешивания. Длина 105 мм; инв. № I80-65:5; полевой № Ц^I 800.

6. Отщеп обсидиановый (резец?). Длина 20 мм; инвентарный № I80-65:6; полевой № Ц^I 801.

Погребение № 2. (каменный ящик № I, раскопанный 28 сентября 1939 г.)

1. Кувшин, красноглиняный, с раструбным венчиком, высоким горлом, сферическим туловом, плоскодонный; ручка с круглым сечением верхним своим концом прикреплена к краю венчика; фрагментирован. Высота 245 мм; диаметр венчика 115 мм; диаметр тулова 180 мм; диаметр дна 100 мм; инвентарный № I80-65:7; полевой № Ц⁴ 289.

2. Нижняя часть закрытого глиняного сосуда (кувшинчика?) со сферическим туловом и узким плоским дном. На поверхности сохранились следы ангобирования (красным) и лощения; черепок плотный, с примесью мелкого песка, в изломе трехслойный; внутренний слой серого, а внешние слои розоватого цвета.³ Сохранившаяся высота 50 мм; наибольший диаметр 115 мм; диаметр доньшка 50 мм; инвентарный № I80-65:8; полевой № Ц⁴ 289.

3. Миска, красноглиняная, с загнутым во внутрь краем и узким, слабо выделенным доньшком. Диаметр 130 мм; высота 48 мм; инвентарный № I80-65:9; полевой № Ц⁴ 290.

Погребение № 3. (каменный ящик № 2, раскопанный 28 сентября 1939 года)

3. Обломок не внесен в полевую опись Триалетской экспедиции за 1939 год, однако на самом сосудице имеется надпись: "Таш Баш; погребение № I, № 289."

1. Наконечник копья, железный, с листовидным лезвием, высоким ребром и раскрытой втулкой; фрагментированный. Длина 228 мм; ширина 48 мм; инвентарный № I80-65:10; полевой № Ц⁴ 291.

2. Кувшин из красноватой глины, с чуть отогнутым венчиком, широким горлом, сферическим туловом, плоским дном и одной ручкой с круглым сечением, который верхним своим концом прикреплен чуть ниже края венчика. Поверхность сосуда покрыта красным ангобом и заложена; черепок плотный, с примесью мелкого песка, в изломе трехслойный: средний слой серого, а внешние — желтовато-розового цвета. Кувшин сильно фрагментирован. Высота 213 мм; диаметр тулова 175 мм; диаметр дна 87 мм; инвентарный № I80-65:11; полевой № Ц⁴ 292.

МОГИЛЬНИК В СЕЛЕНИИ КАРЯК
(Таблица IX)

10 июня 1937 года житель селения Каряк (Цалкского района) Михаил Дамоцев при посредстве гражданина П.Г.Акритаса сдал в Государственный Музей Грузии четыре глиняных кувшинчика, найденных на его приусадебном участке (см. ниже №№ 4, 5, 6, 7).^I 25 августа того же года руководитель Триалетской (Цалкинской) археологической экспедиции Б.А.Куфтин обследовал место находки указанных кувшинчиков в селении Каряк. Здесь, напротив здания школы, на левом берегу речки, в приусадебном участке Михаила Дамоцева на дневную поверхность земли выступали камни пяти погребений (два из них наблюдались в приречном обрыве). Погребения были составлены из массивных камней и все были лишены покровных плит. Все каменные ящики были разграблены местными жителями. Только в одном из них (погребение № 2) оставались на месте кости нижних конечностей погребенного и рядом с ними светлоглиняный кувшинчик (№ 2 по нашему описанию). В том же погребении, после его очистки от земли была обнаружена сильно окислившаяся бронзовая булава (№ I по нашему описанию).

Экспедицией были зачищены три из пяти выступающих на поверхность земли погребения, однако в полевом дневнике описаны только два каменных ящика (см. ниже), о третьем же говорится, что в нем ничего не оказалось.

В Триалетском фонде Отдела археологии Государственного Музея Грузии хранится также и одна полевая фотография с общим видом могильника в селении Каряк. Однако, фотография очень плохого качества и не может воспроизведена в печати.

Материалы из с.Каряк хранятся в Триалетском фонде Отдела археологии Государственного Музея Грузии под инвентарным номером I8I-65 и публикуются впервые. По аналогиям эти памятники можно датировать IY веком до н.э. Исключение составляет только один из нижеописанных кувшинчиков с трехлепестковым венчиком (№ 3 по нашему описанию), переданный Б.А.Куфтину 25/УШ 1937 г. жителем с.Каряк М.Антоновым, который не утверждал, что кувшинчик найден именно на участке М.Дамоцева. Судя по закругленному краю венчика, кувшинчик этот не должен быть древнее самого конца эллинистической эпохи.

I. Эти сосуды, естественно, не внесены в полевую опись Триалетской экспедиции, однако они хранились вместе с материалами из Триалети.

Погребение № 1. Составлено из четырех каменных плит и ориентировано с юго-запада на северо-восток. Длина 1300 мм; ширина 760 мм; глубина 550 мм.

При очистке каменного ящика найдено несколько костей и разбитый светлоглиняный кувшин. Кувшин утерян.

Погребение № 2. Составлено из четырех каменных плит и ориентировано так же, как и погребение № 1. Длина 1130 мм; ширина 620 мм. При расчистке погребения верхняя часть скелета уже отсутствовала. Сохранились ножные кости и в ногах целый кувшин с ручкой из светлой глины (№ 2 по нашему описанию). При очистке земли из ящика найдена разломанная на две части бронзовая булавка (№ 1 по нашему описанию).

1. Булавка, бронзовая, с расширенной четырехгранной головкой, украшенной тремя бороздками, ниже которых в стержне булавки имеется отверстие. Булавка разломана на две части и сильно окислена. Длина 87 мм; инвентарный № 181-65:1; полевой № Ц² 222.

2. Кувшинчик из желтовато-розовой глины, одноручный, с раструбным венчиком, широким горлом и грушевидной формы туловом, с плоским, широким дном. Ручка с круглым сечением верхним своим концом прикреплена к краю венчика. Здесь на ручке имеются две наlepных шишки и резной крест между ними. Высота 173 мм; диаметр тулова 135 мм; диаметр венчика 81 мм; диаметр дна 100 мм; инвентарный № 181-65:2; полевой № Ц² 221.

Предметы из других погребений

3. Кувшинчик из желтовато-розовой глины, одноручный, широкогорлый, с трехлепестковым венчиком, округлым туловом и широким, плоским дном. Край венчика толстый, закругленный. Отсутствующая ныне ручка имела овальное сечение. Высота 163 мм; диаметр тулова 120 мм; диаметр дна 83 мм; толщина стенки 7 мм; инв. № 181-65:3; п. № Ц² 223.

Кувшинчик передан Б.А.Куфтину местным жителем А.Антоновым и, быть может, не происходит с данного могильника. Предположительная дата II-I вв. до н.э.

4. Кувшин, глиняный, с розовато-серым черепком, одноручный, широкогорлый, с раструбным венчиком, сферическим туловом, слегка вогнутым, широким дном; поверхность гладкая, темно-бурого цвета. Ручка с круглым сечением отломана. Высота 187 мм; диаметр тулова 165 мм; диаметр дна 92 мм;

инв. № I8I-65:4.

5. Кувшинчик из розовато-коричневой глины, одноручный, с раструб-ным венчиком, грушевидным туловом и широким, плоским дном. Верхний ко-нец ручки с круглым сечением прикреплен к краю венчика. Здесь на ручке две налепных шишки. Высота I60 мм; диаметр тулова I25 мм; диаметр дна 90 мм; инв. № I8I-65:5.

6. Кувшинчик из красновато-коричневой глины, с трехлепестковым вен-чиком, сферическим туловом, широким, плоским дном и одной ленточной руч-кой, которая верхним своим концом прикреплена к краю венчика; поверхность покрыта красноватым ангобом и залощена. Высота I36 мм; диаметр тулова I35 мм; диаметр дна 92 мм; инв. № I8I-65:6.

7. Безручный кувшинчик из желтоватой глины, с белыми включениями; с широким и сильно отогнутым венчиком, и выпуклым туловом с резкой гранью в нижней части; с узким и плоским слабо выделенным дном. Фрагментирован. Высота I53 мм; диаметр тулова II5 мм; диаметр венчика 75 мм; диаметр дна 50 мм; инв. № I8I-65:7.

Глиняные сосудики № 4, 5, 6, 7 сданы в Государственный Музей Грузии Михайлом Дамоцевым и, по-видимому, происходят из ящиков, откры-тых на его приусадебном участке. В полевую опись Триалетской (Цалкин-ской) экспедиции указанные сосуды не внесены.

ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ

Таблица I. Нерон Дереси.

а. Генеральный план раскопок, составленный осенью 1937 г. На план нанесено изображение здания циклопической кладки и восемь погребений (каменных ящиков), раскопанных у северо-западного угла и, частично, под кладкой здания, у обрыва оврага. Нумерация погребений соответствует порядку их описания в Каталоге.

б. Погребение № I. Схематический чертеж каменного ящика и погребальный инвентарь.

Таблица II. Нерон Дереси. Погребение № 3. Схематический чертеж каменного ящика и погребальный инвентарь.

Таблица III. Нерон Дереси.

а. Погребение № 4. Схематический чертеж каменного ящика и погребальный инвентарь.

б. Погребение № 6. Схематический чертеж каменного ящика и погребальный инвентарь.

в. Погребение № 7. Схематический чертеж каменного ящика и погребальный инвентарь.

Таблица IV. Нерон Дереси. Погребение № 8. Зарисовка каменного ящика и погребальный инвентарь.

б. Нерон Дереси. Глиняный горшок и железный наконечник стрелы, не относящиеся к конкретным погребениям.

в. Санта. Могильник ахеменидской эпохи. Погребение № I. Погребальный инвентарь.

Таблица V. Санта. Могильник ахеменидской эпохи.

а. Погребение № 2. Погребальный инвентарь.

б. Материалы, случайно найденные в селении Санта.

Таблица VI. Куши. Инвентарь погребений № I, № 3 и № 5.

Таблица VII. Ташбаш. Погребение № 3 и погребение № 2. Зарисовки с полевых фотографий.

Таблица VIII. Ташбаш. Инвентарь погребений № I, № 2 и № 3.

Таблица IX. Каряк. Инвентарь погребения № 2 (I и 2) и случайно найденные в селении материалы.

გაბუღა I. ნერონ პერესი.

ა) განათხარის გენერალური გეგმა, შედგენილი 1937 წლის შემოდგომით. გეგმაზე დაყრდნობა ციკლოპური წყობის ქვის ოთხკუთხეა ნაგებობა და მის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხესთან (ნაწილობრივ წყობის ქვეშ), ხევის-პირას გამოვლენილი რვა სამარხი (ქვაყუთები). სამარხები გეგმაზე და-წომილია იმავე თანამიმდევრობით, როგორც ისინი აღწერილია კატალოგში.

ბ) ნერონ პერესი. სამარხი № 1. ქვაყუთის სქემატური ჩანახაზი და ინვენტარი.

გაბუღა II. ნერონ პერესი. სამარხი № 3. ქვაყუთის სქემატური ჩანახაზი და სამარხეული ინვენტარი.

გაბუღა III. ნერონ პერესი.

ა) სამარხი № 4. ქვაყუთის სქემატური ჩანახაზი და სამარხეული ინვენტარი.

ბ) სამარხი № 6. ქვაყუთის სქემატური ჩანახაზი და სამარხეული ინვენტარი.

გ) სამარხი № 7. ქვაყუთის სქემატური ჩანახაზი და სამარხეული ინვენტარი.

გაბუღა IV. ა) ნერონ პერესი. სამარხი № 8. გეგმა და ინვენტარი.

ბ) ნერონ პერესი. სამაროვნის ტერიტორიაზე ნაპოვნი თიხის ქოთა-ნი და რკინის ისრისპირი.

გ) სანთა. აქემენიდური ხანის სამაროვანი. სამარხი № 1. სამარ-ხეული ინვენტარი.

გაბუღა V. სანთა. აქემენიდური ხანის სამაროვანი.

ა) სამარხი № 2. სამარხეული ინვენტარი.

ბ) სოფელ სანთაში შემთხვევით აღმოჩენილი მასალა.

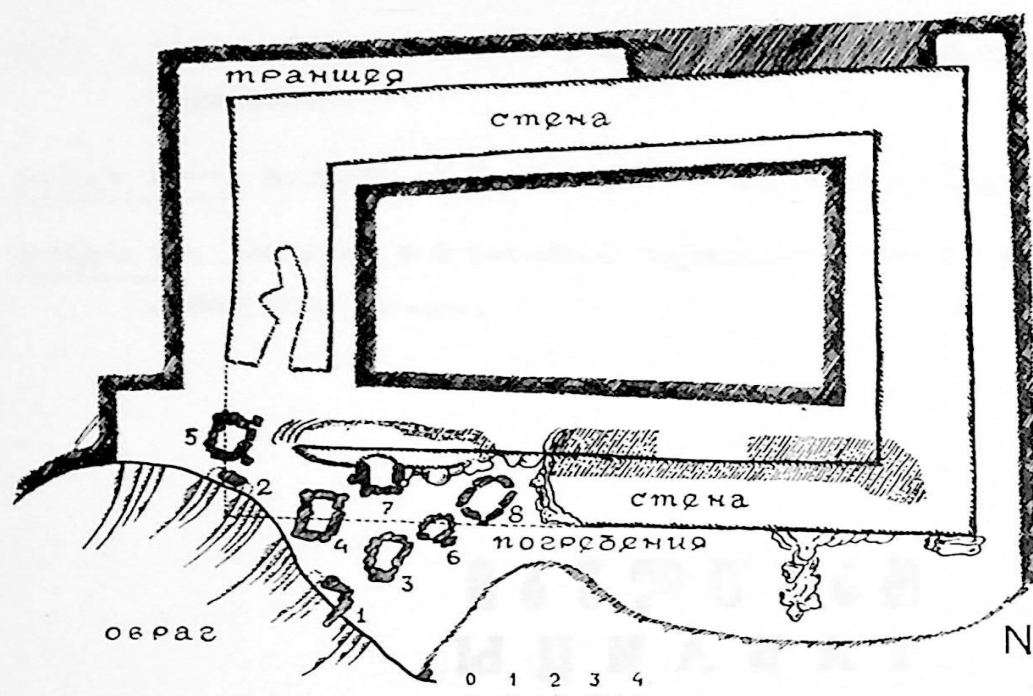
გაბუღა VI. კუმბი. № 1, № 3 და № 5 სამარხების ინვენტარი.

ტაბულა VII. თაბეაძე. საძიარხი № 3 და საძიარხი № 2. ჩანახატები სავარა
ფოტოგრაფიან.

ტაბულა VIII. თაბეაძე. № 1, № 2 და № 3 საძიარხების ინვენტარი.

ტაბულა IX. კარისკი. № 2 საძიარხის ინვენტარი (1 და 2) და შემიხვედრით
არქივური დოკუმენტი.

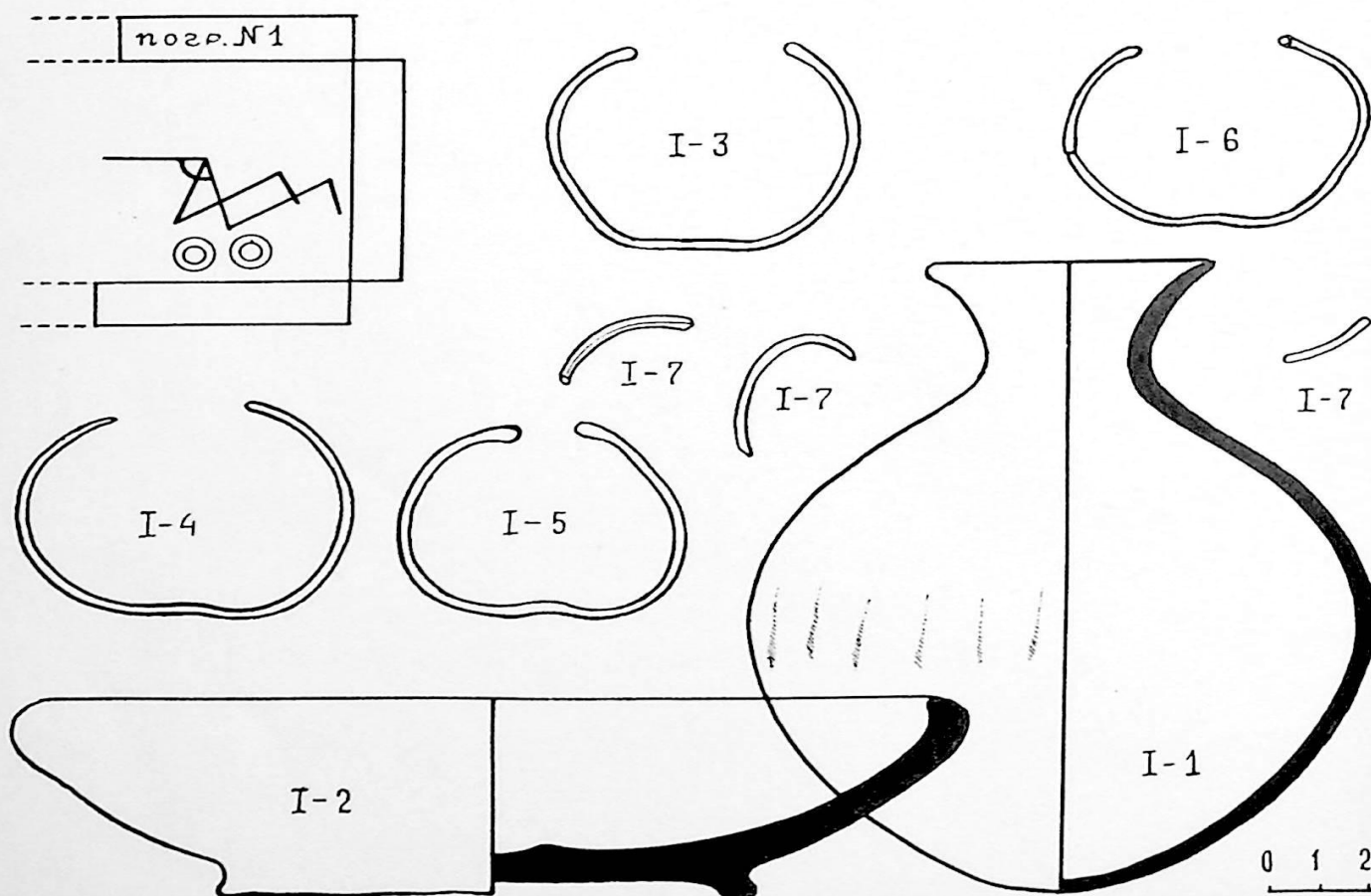
გაბუჯები
ТАБЛИЦЫ

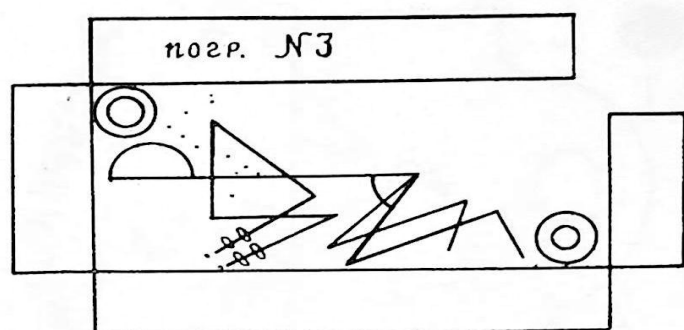


Генеральный план
раскопок
в урочище
Мерон -
Дзереси

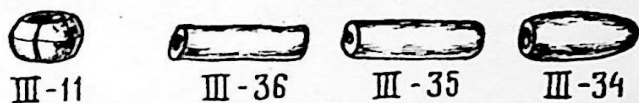
Цалкинская
Археологическая
Экспедиция

Осень 1937г.

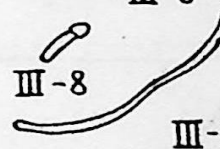
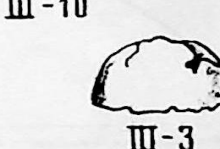
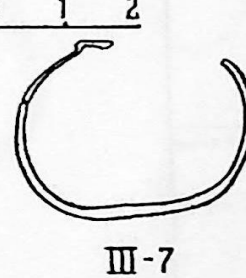
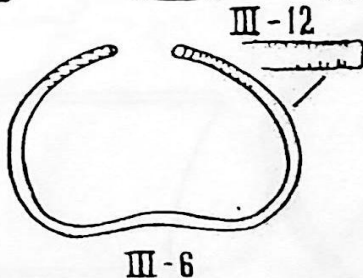
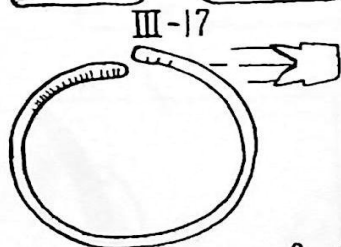
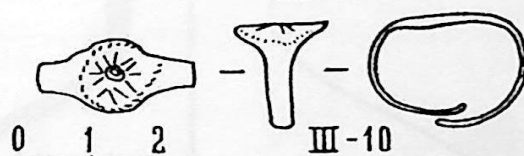
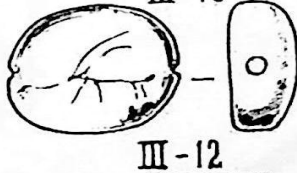
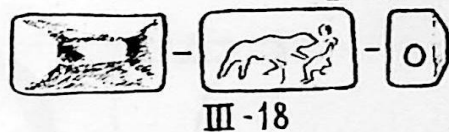
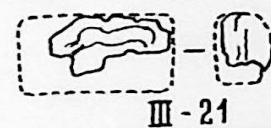
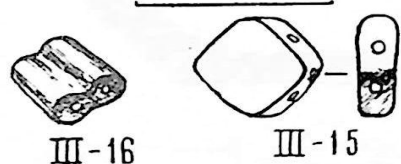
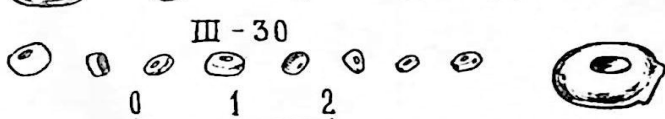




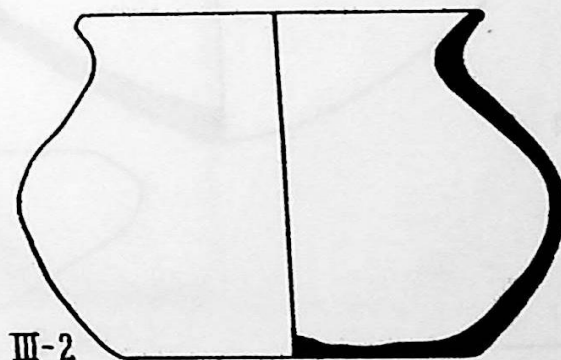
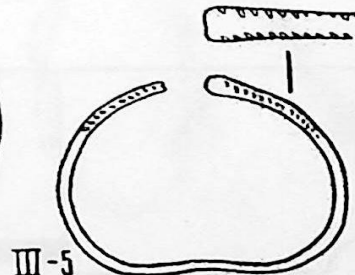
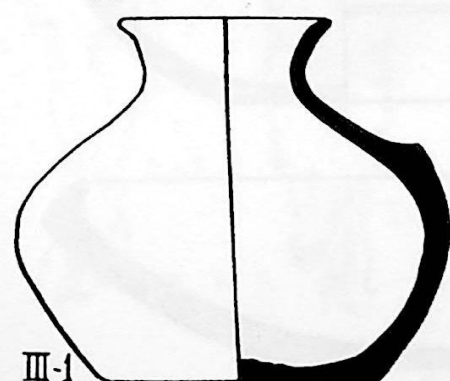
III - 22, 23, 24



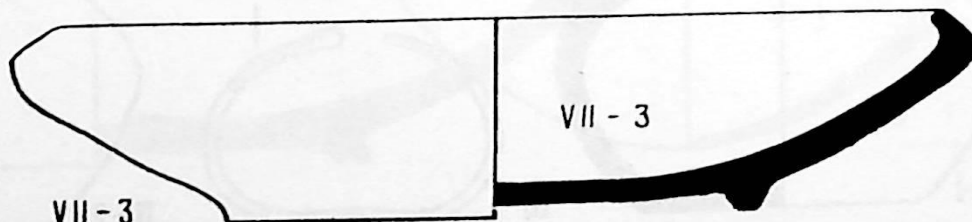
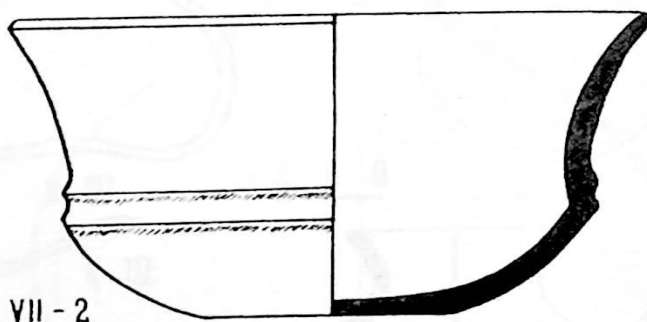
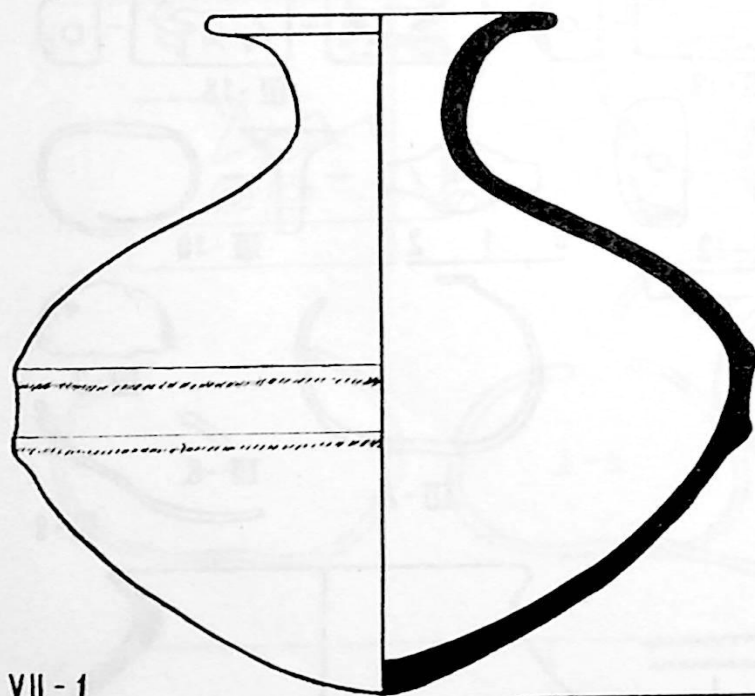
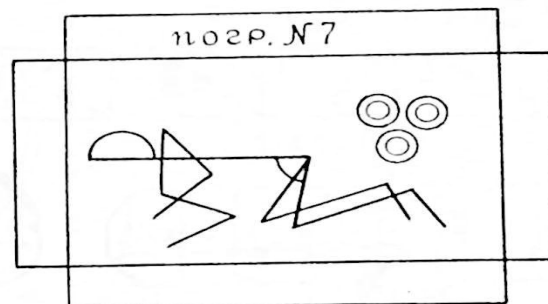
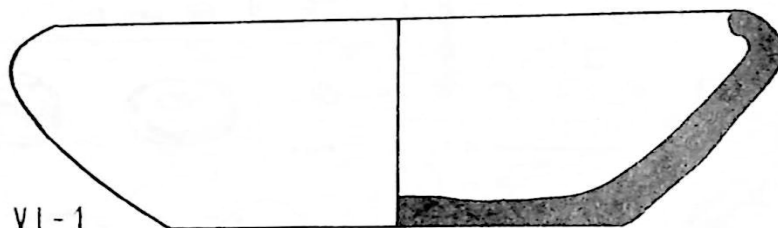
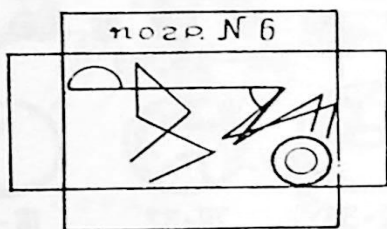
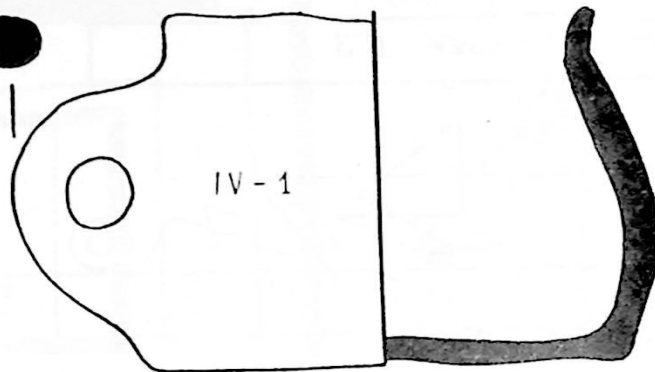
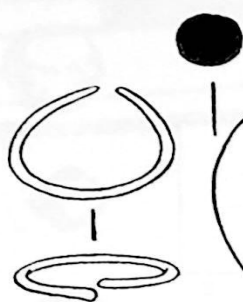
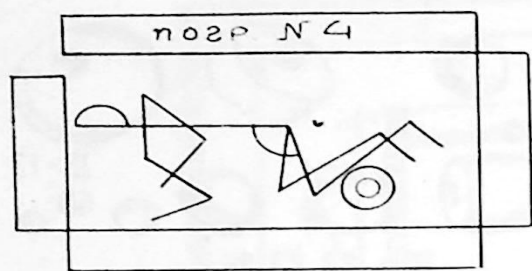
III - 28, 29



III-9



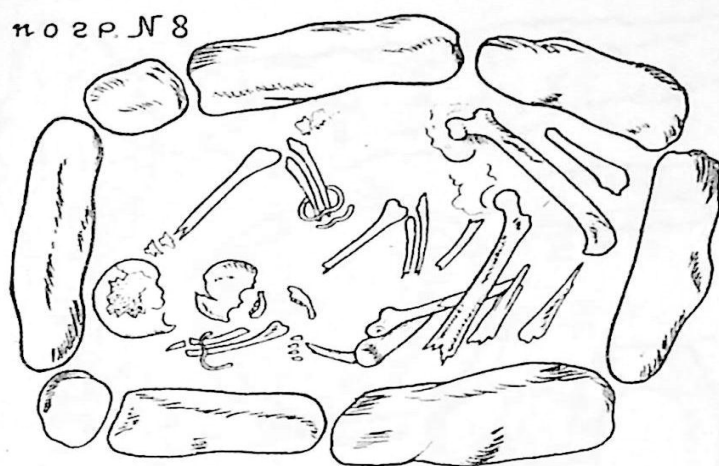
III



0 1 2

IV

ноздр. № 8



VIII-3

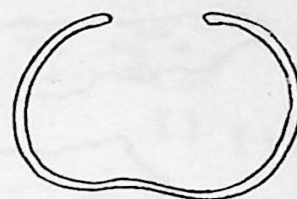
VIII-4



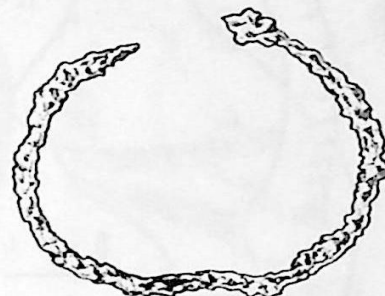
VIII-5



VIII-6



VIII-1



VIII-2

0 1 2



VIII-7

VIII-8



VIII-9



VIII-10



VIII-11

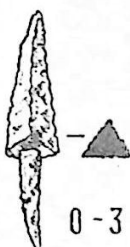


VIII-12



VIII-13

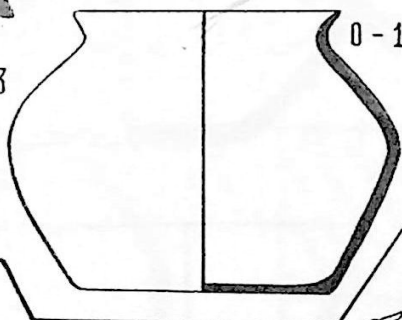
0 1 2



0-3

0 1 2

0 2 4



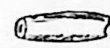
0-1



VIII-15



VIII-14



VIII-16

САХТА



I-4

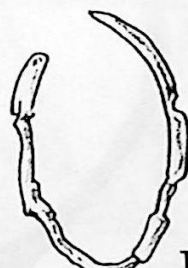


I-2



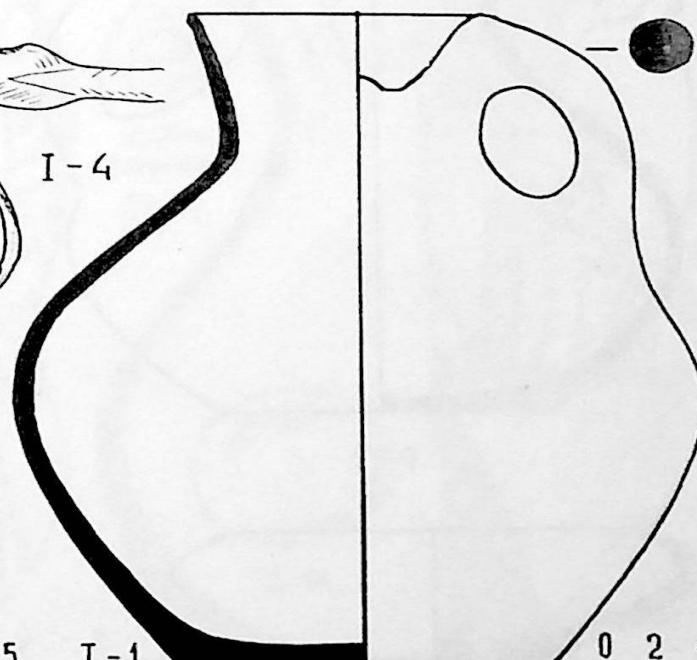
I-3

0 1 2



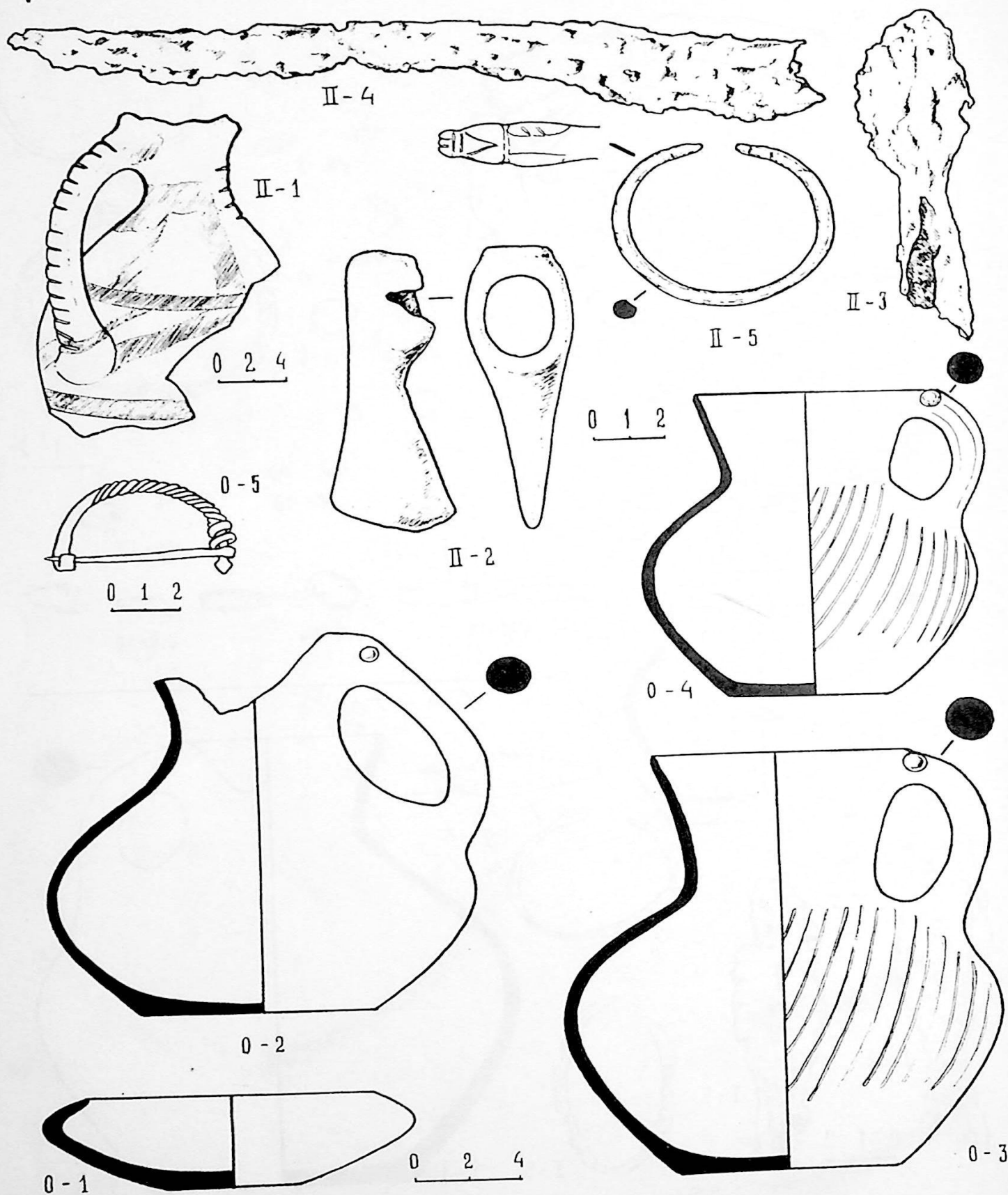
I-5

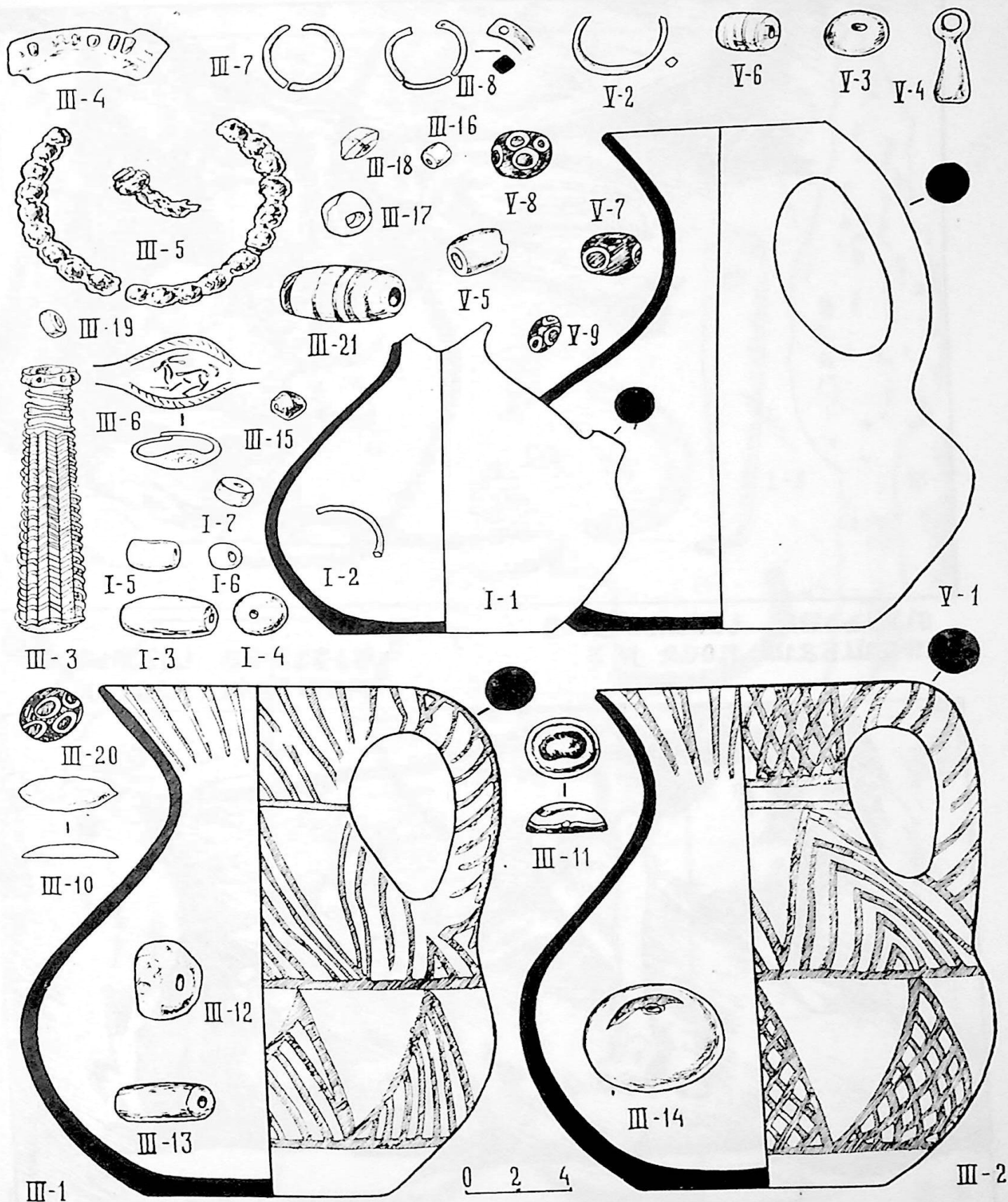
I-1

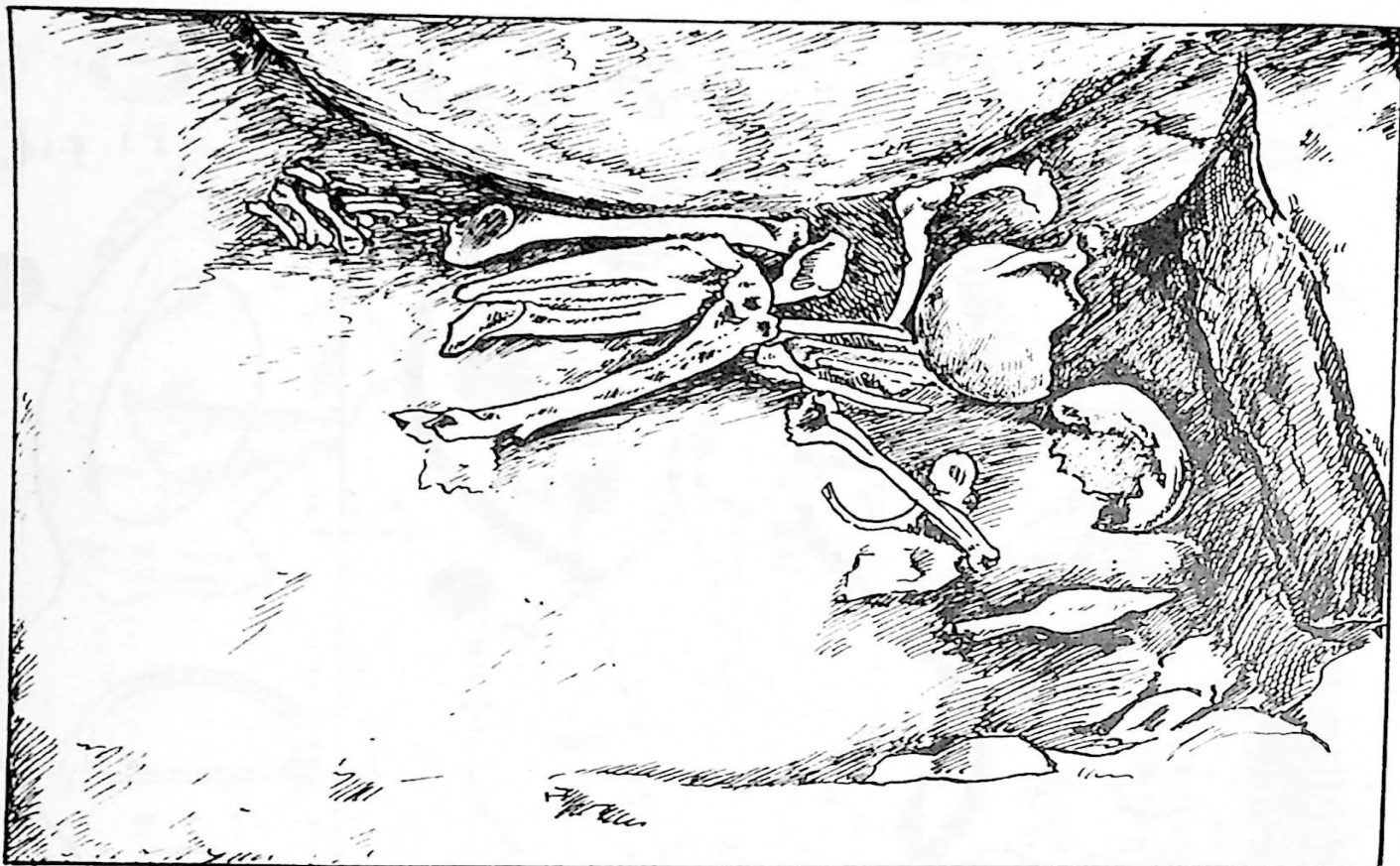


0 2 4

V



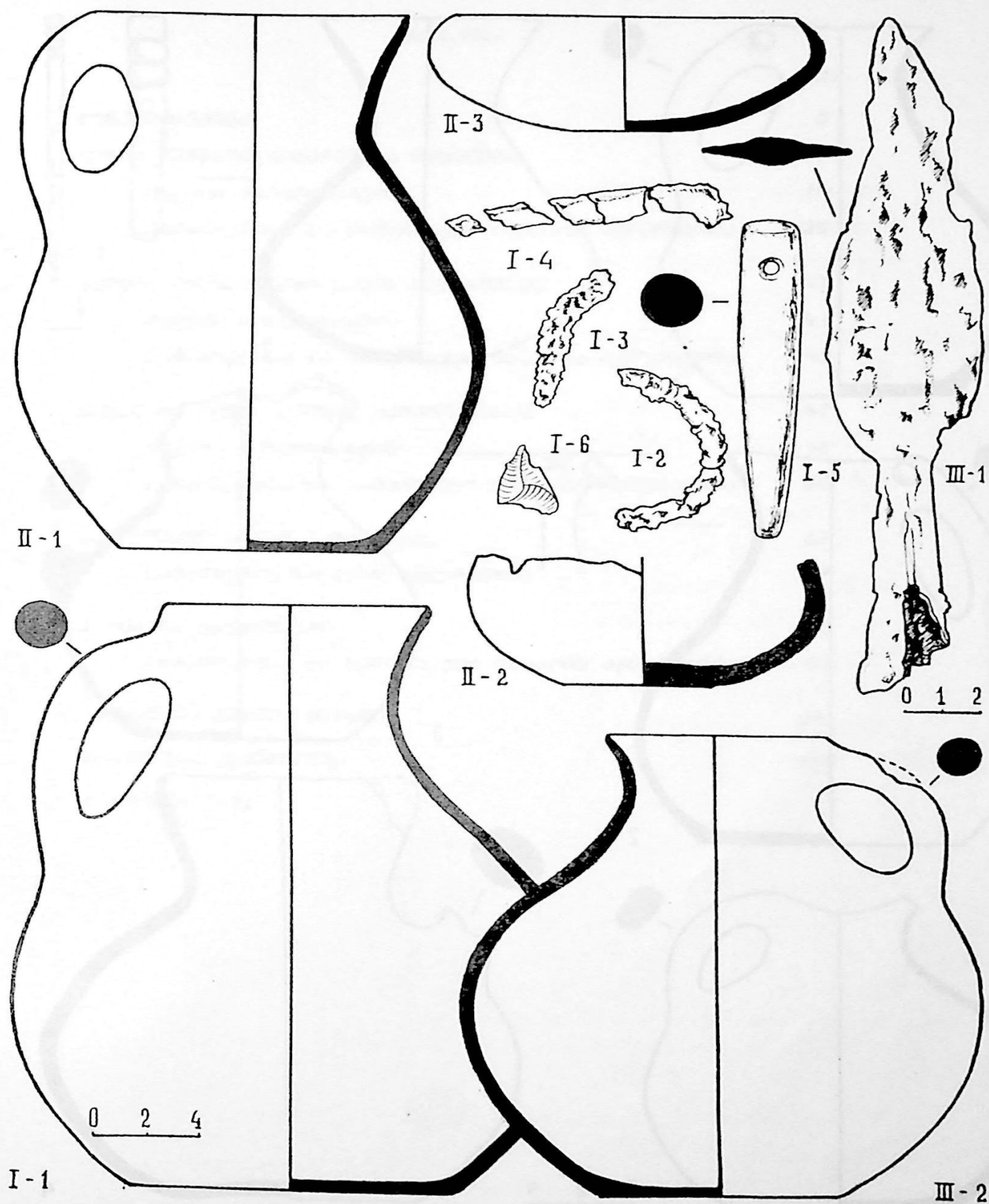


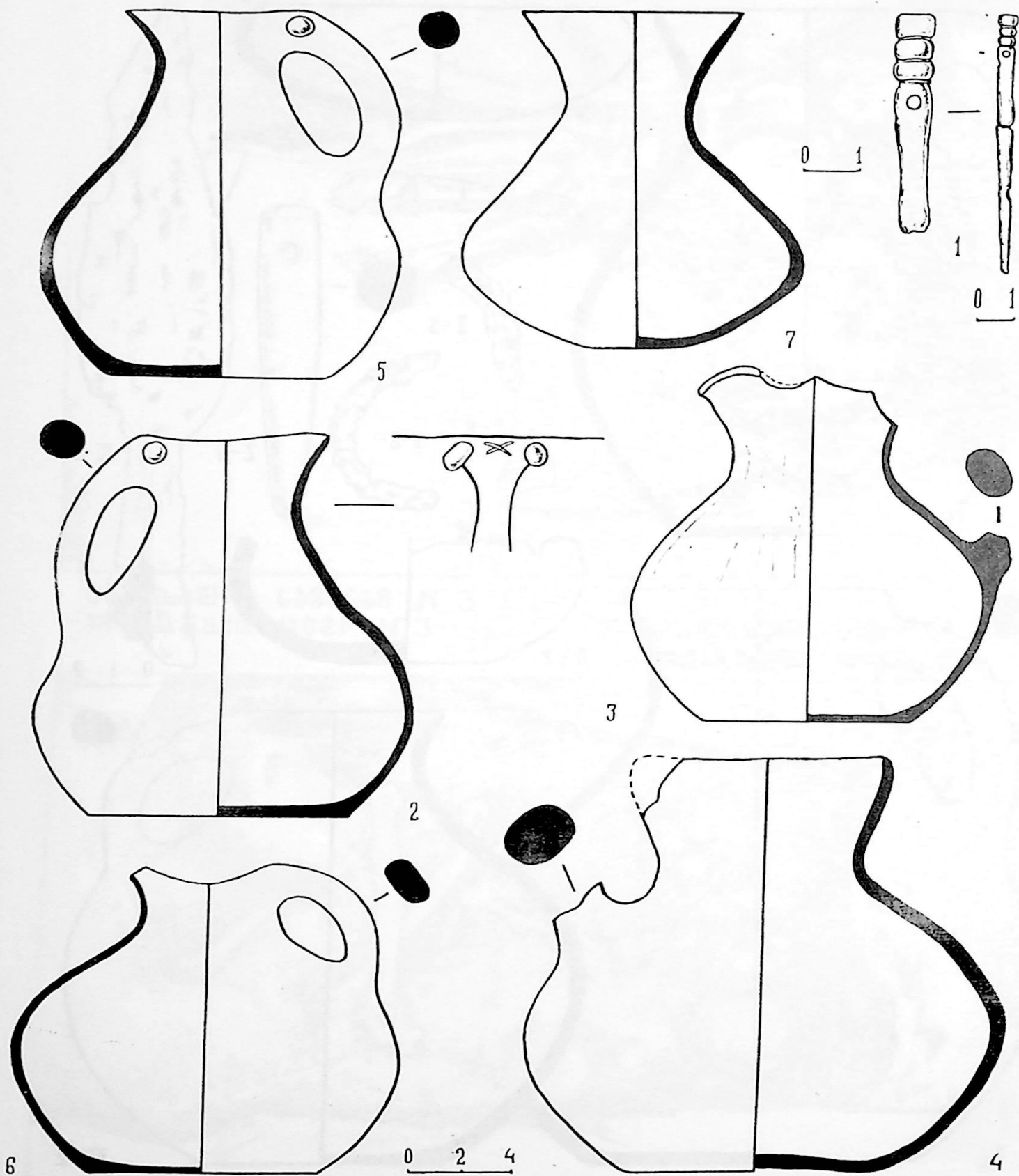


თაშკაშვი. სანაწილი №3
მამდაშ. ნოვრ. №3

თაშკაშვი. სანაწილი №2
მამდაშ. ნოვრ. №2







შინაარსი

	83.
ენისაღმშენებლობა	5
ნათესაური დარგის საბაზისური მასალები	7
ძველის მარცხენაგვერდი	10
სამარცხენა და სამარცხენი მასალის აღწერა	29
საბაზ. ადამიანური ხანის საბაზისური	41
ძველის მარცხენაგვერდი	41
სამარცხენა და სამარცხენი მასალის აღწერა	43
მასალები სოფელ კუბის საბაზისური	47
ძველის მარცხენაგვერდი	48
სამარცხენა და სამარცხენი მასალის აღწერა	50
სამარცხენი სოფელ მარცხენა	57
სამარცხენი მასალის აღწერა	57
კარგის საბაზისური	60
სამარცხენა და სამარცხენი მასალის აღწერა	61
კარგის რუსული მასალები	64
მასალები აღწერა	118
მასალები I-IX	

СОДЕРЖАНИЕ

Грузинский текст Каталога	5
Предисловие	64
Материалы из могильника Нерон Дереси	66
К датировке памятника	68
Описание погребений и погребального инвентаря	85
Санта. Могильник ахеменидской эпохи	96
К датировке памятника	96
Описание погребений и погребального инвентаря	98
Материалы из могильника в селении Куши	102
К датировке памятника	103
Описание погребений и погребального инвентаря	105
Могильник у селения Ташбаш	111
Описание погребального инвентаря	111
Могильник в селении Каряк	114
Описание погребений и погребального инвентаря	115
Описание таблиц	117
Таблицы I - IX	



Напечатано по постановлению Редакционно-издательского совета
Академии наук Грузинской ССР

ИБ 1933

Рецензенты: канд. ист.наук Р.Рамишвили
канд. ист.наук М.Синауридзе

Редактор	В.Леквинадзе
Редактор издательства	Л.Ахалкаци
Техредактор	Ц.Камушадзе

Сдано в производство 2.12.1981; Подписано к печати 16.11.81; Формат
бумаги 70x108¹/16; Бумага № 2; Печ. л. 11,8; учетно-изд.л. 7,0;

УЭ 01209

Тираж 800

Заказ 2294

Цена 90 коп.

Издательство "Мецниереба", Тбилиси, 380060, ул.Кутузова, 19.
გამომცემლობა "მეცნიერება", თბილისი, 380060. კუტუშოვის ქ., 19

Типография АН СССР, Тбилиси, 380060, ул.Кутузова, 19.

საქ.სსრ ტიპგ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19

Юлия Михайловна Герасимова

МОДЕЛЬНИКИ ТРИАДЫ

КАТАЛОГ III

МОДЕЛЬНИКИ АНТИЧНОЙ ЭПОХИ

МОДЕЛЬНИКИ

МОДЕЛЬНИКИ

МОДЕЛЬНИКИ

МОДЕЛЬНИКИ

МОДЕЛЬНИКИ

МОДЕЛЬНИКИ

МОДЕЛЬНИКИ

IVE

3983